

EEN STRUCTUURVISIE VOOR HET MIDDENGEBIED ENSCHEDENGELO

Landschappelijk Startkapitaal van de NetwerkStad

Scenario

ANDERE BETROKKENEN

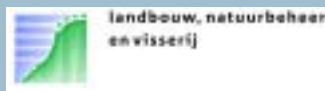
Bij de interactieve sessies en de verdiepende interviews ten behoeve van de totstandkoming van de structuurvisie zijn betrokken geweest vertegenwoordigers van Waterschap Regge en Dinkel, Natuur en Milieu Overijssel, Landinrichting Enschede Noord, Overijssels Particulier Grondbezit, Landinrichting Enschede Zuid, Provincie Overijssel, Universiteit Twente, Vereniging tot Behoud Twakkelo.

Dit rapport kunt u bestellen door 39 euro over te maken op banknummer 367054612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 470.

Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

Het rapport kan ook als PDF file ge-download worden van het internet: www.groenemetropolen.nl.

ALTERRA Research Instituut voor de Groene Ruimte
Postbus 47, NL – 6700 AA Wageningen
Tel. (0317) 474700; Fax. (0317) 419000;
e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Lay-out en vormgeving
Reliëf, Rhenen

Cartografie
Alterra, Wageningen

Productie
Stoas, Wageningen

PROJECTTEAM

Het project "Een Structuurvisie Middengebied Enschede – Hengelo; Scenario Startkapitaal van de Netwerkstad" wordt uitgevoerd in opdracht van de gemeenten Enschede en Hengelo, en het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

OPDRACHTGEVERS**Gemeente Enschede**

Ypkje Grimm

Rolf Oldejans

Gemeente Hengelo

Wil Bohnen

Robert Jan Hakstegen

Ministerie van LNV, directie Oost

Jos Wigger

OPDRACHTNEMERS**Alterra**

Marleen van den Top (projectleiding)

Albert Corporaal

Jeroen Kruit

Royal Haskoning

Berry van den Berg

Corine Zwart

Tummers Advies

Joke Tummers

AUTEURS

Marleen van den Top

Albert Corporaal

Jeroen Kruit

Joke Tummers

Berry van den Berg

[Alterra-rapport nr. 470](#)

EEN STRUCTUURVISIE VOOR HET MIDDENGEBIED ENSCHEDE HENGEL
*Landschappelijk Startkapitaal
van de Netwerkstad*

INHOUD

3	Voorwoord
4	Leeswijzer
7	Samenvatting
8	Inleiding
12	Concepten als bouwstenen
20	Kwaliteiten van het Middengebied Enschede - Hengelo
40	Visie vanuit concepten en kwaliteit
56	<i>intermezzo!</i> Conditie voor nieuwe ontwikkelingen
58	Beleid, instrumenten en nieuwe allianties
76	Heldere stappen in een dynamisch proces
80	Conclusies en vervolg
82	Literatuur

Voorwoord

De zoektocht die Enschede en Hengelo op dit moment ondernemen naar een overkoepelende visie voor hun Middengebied en de aangrenzende stadsranden, had je je aan het einde van de negentiende eeuw niet kunnen voorstellen. De kernen van beide steden waren toen nog ver van elkaar verwijderd. Inmiddels is er veel veranderd. Enschede en Hengelo zijn onderdeel van een stedelijk netwerk. De vraag is nu hoe de kwaliteiten van het tussenliggende gebied de kwaliteit van het stedelijk gebied als geheel kunnen versterken.

De gemeenteraad van Enschede heeft zich in 2001 zelfs uitgesproken voor heldere stadsgrenzen tot 2030. Een trendbreuk die vraagt om een duurzame inrichting van het Middengebied. Een sterk Tweekelo en Driene zijn daarvoor een absolute voorwaarde. Er is bovendien behoefte aan een sterke functionele relatie met de stad, zodat de groene gebieden ook op lange termijn opgewassen zijn tegen verstedelijkingsdruk. Tegen deze achtergrond hebben de gemeenten Enschede en Hengelo, gezamenlijk opdracht gegeven voor een visie op hun Middengebied aan Alterra, omdat zij werkt met concepten als Land in de Stad, Boeren voor Natuur en een Stroomgebiedenbenadering.

Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft in 2000 samen met het ministerie van VROM opdracht gegeven aan Alterra en Tummers Advies het concept Land in de Stad uit te werken in een beleids- en praktijkgerichte bro-

chure. Deze brochure was vervolgens aanleiding om, in het kader van het beleid voor Groen in en om de Stad, te zoeken naar gebieden waar de benadering in de praktijk kon worden toegepast. Het Middengebied tussen Enschede en Hengelo leende zich daar qua schaal en problematiek goed voor. De mogelijkheid om een relatie te leggen met de visie Boeren voor Natuur en met een gebiedsgerichte stroomgebiedenstrategie maakte het project extra uitdagend. Enschede en Hengelo hebben nu een voorbeeldproject neergezet waar andere gemeenten die zich voor een regionale ontwerpogave gesteld zien staan, inspiratie uit kunnen putten. De gehanteerde benadering leidt tot versterking van de relatie tussen stad en land, zodanig dat er ook in de netwerkstad ruimte blijft voor kwalitatief aantrekkelijke groene ruimte en duurzaam waterbeheer.

Wij willen de deelnemers aan de interactieve sessies van harte bedanken voor hun inzet. De bijeenkomsten hebben nuttige informatie en ideeën opgeleverd voor het vervolg van het project. Wij hopen ook in de toekomst op hun actieve betrokkenheid bij het Middengebied tussen Enschede en Hengelo te mogen rekenen.

Robert Jan Hakstegen en Wil Bohnen (gemeente Hengelo)
Rolf Oldejans en Ypkje Grimm (gemeente Enschede)
Jos Wigger (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij)

WAT?

HS 1 Inleiding: Context en opgave

HS 2 Concepten

LAND IN DE STAD

Stedenbouwkundig concept en groene visie voor het regionale ontwerpen. Samenhangende aaneengesloten stelsels van open ruimten in de netwerksteden.

BOEREN VOOR NATUUR

Strategie voor het versterken van de 'groene alliantie'. Een grotere rol van boeren voor natuur en landschap en water.

STROOMGEBIED-STRATEGIE

Duurzaam waterbeheer in stad en land: eerst vasthouden, dan vertragen, dan bergen, en pas als echt noodzakelijk afvoeren.

HS 3 Kwaliteiten Middengebied Enschede Hengelo

Uitgaan van bestaande kwaliteiten. Kwaliteiten van de stad, kwaliteiten van het land.

HS 4 Visie vanuit concepten en kwaliteiten

Visie voor de versterking van het stelsel van open ruimten, voor de verbindingen, en voor ontwikkelingen op de grens van groen en rood.

HS 5 Intermezzo: Conditie voor nieuwe ontwikkelingen

De belangrijkste condities uit hs 4 worden nog eens samengevat.

HS 6 Conditie proces: beleid, instrumenten en nieuwe allianties

Aanknopingspunten voor actie: bestaand beleid, andere instrumenten, financiering en nieuwe allianties.

HS 7 De methode: heldere stappen in een dynamisch proces

Een helder en flexibel procesontwerp verhoogt de betrokkenheid van bewoners, van verschillende disciplines binnen overheidsorganisaties en van niet-overheidsorganisaties.

HOE?

Leeswijzer

Dit boekje bevat een structuurvisie, en de onderbouwing daarvan, voor het Middengebied tussen Enschede en Hengelo. Het bevat daarnaast de bouwstenen om ook in andere gebieden te komen tot concrete maatregelen om de samenhang tussen stad en land te versterken. Ieder hoofdstuk begint met een kader dat specifiek over Enschede-Hengelo gaat. De tekst buiten de kaders werkt de Enschedese-Hengelose context verder uit, maar bevat ook bouwstenen voor andere gemeenten om mee aan de slag te gaan. Daarom sluit ieder hoofdstuk af met een kader dat voor andere stedelijke gebieden van toepassing is. Snelle lezers kunnen afhankelijk van hun belangstelling en behoefte de startkaders of de afsluitende kaders van ieder hoofdstuk lezen.

Het boekje is te scheiden in een wat-deel en een hoe-deel. De hoofdstukken 2 tot en met 5 houden zich bezig met de wat-vraag. De hoofdstukken 6 en 7 gaan in op de hoe-vraag.

WAT?

De inleiding (hoofdstuk 1) geeft inzicht in achtergronden van de opdracht en van de opgave. Hoofdstuk 2 gaat in op de kerngedachten of de inhoudelijke bouwstenen achter de structuurvisie. In de eerste plaats het ruimtelijke concept "Land in de Stad". Stad en land kunnen elkaar alleen op een evenwichtige manier versterken als het land ook sterk is. Want waarom zou je gaan voor centrale open ruimte als die open ruimte geen kracht heeft? Daarom is de visie "Boeren voor Natuur" een andere belangrijke bouwsteen. Een derde bouwsteen is de "Stroomgebiedenstrategie", omdat we bij het formuleren van een gebiedsaanpak niet om het water heen kunnen, en dat ook niet willen! Hoofdstuk 3 beschrijft zowel de groene als de rode kwaliteiten in het gebied. Want naast een duidelijke filosofie en inhoudelijke bouwstenen zoals in hoofdstuk 2 beschreven, zijn de bestaande kwaliteiten vertrekpunt voor het werken aan de toekomst. In hoofdstuk 4 wordt de stap gemaakt van inhoudelijke bouwstenen

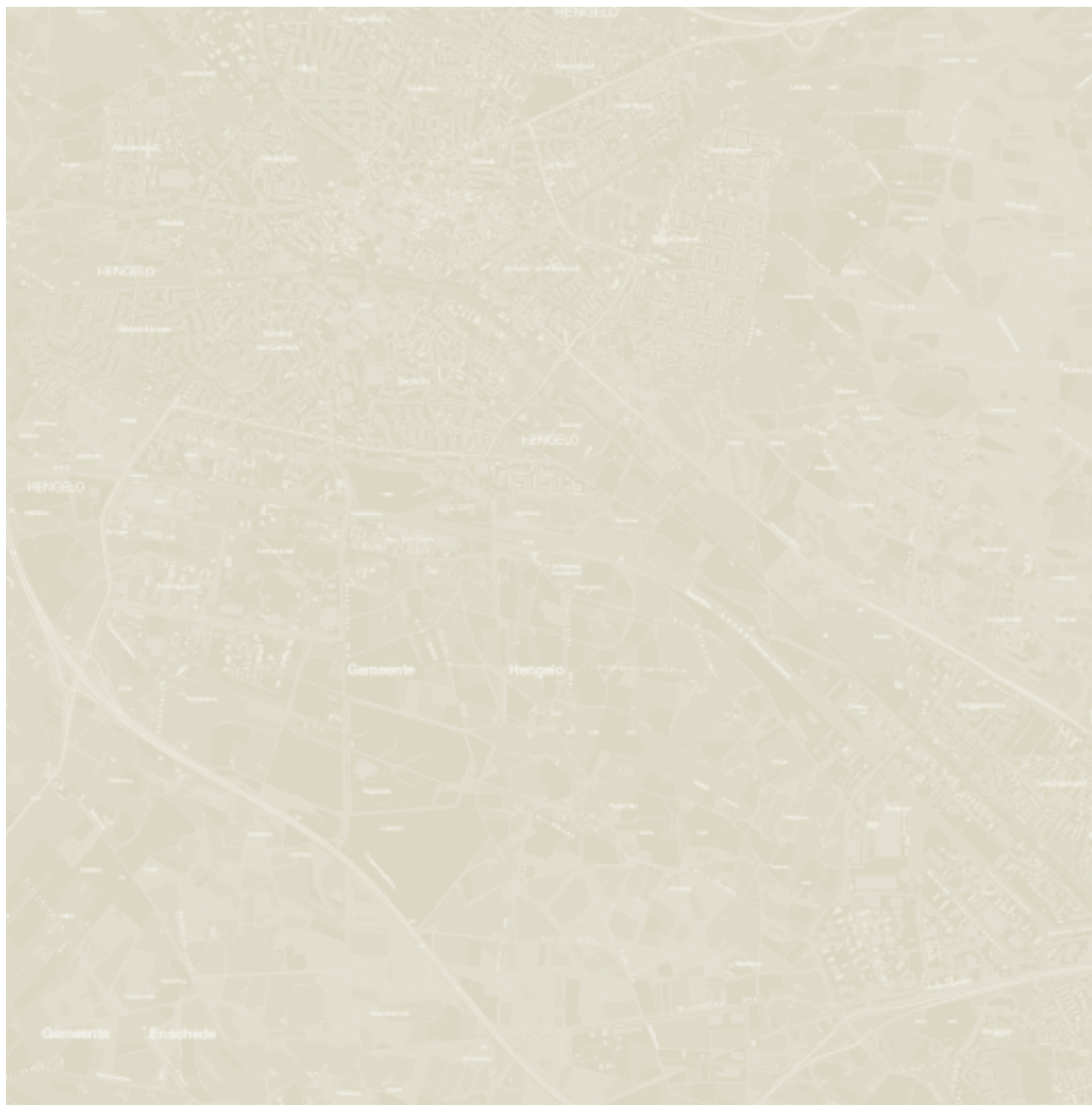
en bestaande kwaliteiten naar de visie. Welke ontwerp-opgaven liggen er in het Middengebied Enschede – Hengelo? Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen het stelsel van open ruimten, de verbindingen, en de toekomstige ontwikkelingen op de grens van groen en rood.

Hoofdstuk 5 is een kort afsluitend hoofdstuk van het wat-deel: het vat de condities die voortvloeien uit hoofdstuk 4 samen tot een overzicht van de condities waarmee de besluitvorming over de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van het Middengebied rekening moet houden. Tot zoverre het wat-vraagstuk.

HOE?

Het tweede deel bevat de hoe-vraag. Hoofdstuk 5 gaat in op procescondities, dat wil zeggen op de aanknopingspunten in het bestaande beleid, op mogelijke (overige) instrumenten en op de kansrijke allianties die een rol kunnen spelen bij het in praktijk brengen van de structuurvisie. In hoofdstuk 6 wordt eerst kort het proces beschreven waarin dit product tot stand is gekomen. Het bevat ook een stappen-schema dat andere gemeenten kunnen gebruiken bij het maken van een structuurvisie volgens de ideeën zoals ontwikkeld in Enschede en Hengelo. Hoofdstuk 7 bevat conclusies.

In de tekst worden vaak de termen rood, groen en blauw gebruikt. Met 'rood' wordt de bebouwde omgeving bedoeld, of met andere woorden het verharde oppervlak. Rood is uiteraard nooit alleen maar rood: het bevat ook groen en blauw. Met 'groen' bedoelen we het niet-verharde oppervlak zoals de gebieden met een landbouw- en natuurfunctie, de stadsparken en de landgoederen. 'Blauw' verwijst naar water.

Samenvatting

Middengebied Enschede - Hengelo: *Landschappelijk Startkapitaal van de Netwerkstad*

De groene enclave tussen de stadskernen van Enschede en Hengelo heeft bijzondere waarden. Je vindt er naast het kleinschalige, fragiele landschap van het agrarische Twekkelo het robuuste landschap van bossen en landgoederen van Driene. De stedelijke kernen Enschede en Hengelo zijn in de afgelopen decennia steeds verder naar elkaar toe gegroeid en vormen nu samen met Borne en Almelo een 'stedelijk netwerk'. De voortschrijdende verstedelijking roept de vraag op hoe met de open ruimten in zo'n netwerkstad moet worden omgegaan. Het groene gebied tussen Enschede en Hengelo kwam naar voren als het landschappelijk startkapitaal van de netwerkstad. Met dat uitgangspunt wilden de beide gemeenten een intergemeentelijke structuurvisie maken die ook op de lange termijn nog een kapstok kan zijn voor besluitvorming over het gebied. Alterra leverde een veelzijdig, multidisciplinair team en combineerde inzet vanuit de bestuurskunde, landschapsarchitectuur en (landschaps-) ecologie. Daarnaast werden stedenbouwkundigen van Tummers Advies en Royal Haskoning in het team opgenomen. Er werd intensief samengewerkt met de opdrachtgevers: de gemeenten Enschede en Hengelo en directie Oost van het ministerie van LNV. Lokale gebiedskennis werd door middel van interactieve sessies boven tafel gehaald. Over specifieke onderwerpen zijn lokale gebiedskenners geïnterviewd.

Een van de belangrijkste kenmerken van de structuurvisie is dat hij tot stand is gekomen door de groen-blauwe kwaliteiten als uitgangspunt te nemen. Vervolgens werd gericht en selectief gezocht naar mogelijkheden om de groen-blauw-rood relaties te versterken. Door het land, of met andere woorden het stelsel van open ruimten te versterken, door aanbevelingen te doen voor en condities te stellen aan de (wandel-, fiets- en auto-) verbindingen, en door ontwikkelingen voor te stellen op de grens van groen en rood. Steeds was de stroomgebiedenstrategie daarbij sturend.

In het project werden inhoudelijke ruimtelijke concepten voor stad en land (Land in de Stad, Boeren voor Natuur en Stroomgebiedenstrategie) met een visie op het procesontwerp, en met een aanzet voor onderbouwing van de visie in termen van instrumenten, financiën en samenwerking, gecombineerd. Het intensieve leerproces van Enschede en Hengelo levert aanbevelingen op voor een interactieve werkwijze in andere gemeenten, waarin de inhoudelijke en de procesaspecten worden gecombineerd. Het proces in Twente is nog niet ten einde: de structuurvisie gaat als scenario meespelen in de politieke en maatschappelijke besluitvorming over het Middengebied.

De opgave voor het Middengebied Enschede - Hengelo

Het Middengebied Enschede - Hengelo vormt het hart van de stedelijke agglomeratie met daarin bijvoorbeeld een bijzondere plaats voor de Universiteit Twente. De stedelijke druk is er echter groot (juist daar!). Illustratief voor de dynamiek in het Middengebied Enschede – Hengelo tijdens de totstandkoming van deze structuurvisie, waren het initiatief van een Hengelose wethouder om de Kanaalzone te transformeren tot sportzone, en de initiatieven om Miracle Planet nieuw leven in te blazen door aangrenzend een ijsbaan te realiseren. Voor het ontwikkelen van een meerwaarde staan beide gemeenten voor de opgave een ruimtelijk kader te ontwikkelen dat ook op lange termijn nog een sturende en stimulerende rol kan spelen bij stad-land-vraagstukken. Daar hebben beide gemeenten al verschillende pogingen toe gedaan, en ook andere initiatiefnemers hielden zich bezig met de invulling van het Middengebied. Deze structuurvisie is ontwikkeld in het kader van die opgave, in opdracht van de gemeenten en het ministerie van LNV.

De concepten
"Land in de Stad" en
"Boeren voor Natuur" en een
"Stroomgebiedenstrategie"
zijn in de structuurvisie gecombineerd.

De opgave is daarnaast om deze concepten nauw te relateren aan een visie op het procesontwerp en aan onderbouwing in termen van bestaand en nieuw beleidsinstrumentarium, financiën en samenwerking.

Inleiding

1.1

De opgave: de spannende positie van een Middengebied

Centraal gelegen open ruimten als het Middengebied tussen Enschede en Hengelo, verkeren in een spannende situatie. Er is steeds het risico van korte termijn beslissingen die mogelijkheden in de toekomst beperken: eenmaal bebouwd gebied wordt niet zo snel meer getransformeerd naar voor de stad waardevolle open ruimte. Globaal gezegd zijn er bij verstedelijkingsprocessen twee modellen. De eerste is te benoemen als een massamodel waarbij de bebouwde gebieden naar elkaar toe groeien. De bufferruimte tussen de steden wordt steeds kleiner of verdwijnt zelfs helemaal. In het tweede model worden de open ruimten van tevoren vastgelegd. Ze worden bepalend voor de kwaliteit van de hele agglomeratie doordat ze een motor zijn voor de leefbaarheid en de economie van het gehele stedelijke gebied, in dit geval de netwerkstad. In dit scenario is gekozen voor dit tweede, open ruimten model.

1.2

De opgave in het kader van bestaand beleid van de gemeenten

De gemeente Enschede heeft op 3 juli 2001 vastgesteld de Ruimtelijke Ontwikkelingsvisie 2030 en de Ontwikkelingsvisie Buitengebied. Tevens heeft de Raad ingestemd met een nadere studie naar verbetering van de bereikbaarheid van Enschede West. In diezelfde raadsvergadering is een amendement aangenomen dat bepaalt dat de stadsgrenzen genoemd in de RO-visie tot 2030 de stadsgrenzen moeten blijven. Dat vraagt dus een hoge mate van intensief ruimtegebruik in bestaand stedelijk gebied. Daarnaast is een Landinrichtingsplan voor Enschede Zuid vastgesteld, inclusief Tweekelo en is een Landinrichtingsplan voor Enschede Noord in de maak, evenals een Watervisie.

Samengevat luidt de opgave vanuit Enschede:

In samenhang uitwerken van vier doelstellingen uit de RO-visie "Enschede biedt ruimte voor de toekomst", te weten:

1. De realisatie van een ecologische verbindingsszone tussen Tweekelo en Driene;
2. Het versterken van de functie en kwaliteit van het groen in relatie tot de stedelijke uitloofunctie van Enschede en Hengelo;
3. De uitbreiding van Miracle Planet met expliciete aandacht voor landschappelijke kwaliteiten,
4. Het verbeteren van de verbinding A35 – werkgebieden Enschede West, de zgn. Westtangent en Noordwest-tangent.

(Zie verder de plankaart bij de RO-visie.)

Hengelo heeft in december 2001 het bestemmingsplan buitengebied vastgesteld, en een beeldkwaliteitsplan voor het buitengebied in januari 2002. In de context van deze beleidsuitspraken is de voorgestelde structuurvisie ontwikkeld.

1.3

Land in de Stad, Boeren voor Natuur en Stroomgebiedenstrategie als inspiratie

In deze structuurvisie voor het gebied tussen Enschede en Hengelo was Land in de Stad de primaire inspiratiebron*. Land in de Stad speelt in op processen van verstedelijking en schaalvergroting. Het is een kader – een concept – waarmee beleidsdoelen zoals natuur dichtbij de mensen, het creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven, een goede balans tussen wonen en werken en open ruimte, kunnen worden gerealiseerd. Werken met het concept Land in de Stad betekent echter ook dat het land sterk moet zijn. Om de krachtige rol als land in de stad te kunnen spelen heeft vooral de landbouw een impuls nodig. Daarom is de visie Boeren voor Natuur een tweede uitgangspunt. In verschillende gebieden, waaronder in de proeftuin groen-

* Land in de Stad is beschreven in het proefschrift van Joke en Leo Tummers "Land in de Stad; de stedenbouw van de grote agglomeratie", en in de brochure "een groene visie op het regionaal ontwerpen 'Land in de Stad', die zij samen met Alterra maakten.

'Wild plan' voor sportzone wordt nu bloedserieus

ENSCHEDE/HENGELO

Het in zijn eigen woorden 'wilde plan' van de Hengelo-Enschede wet- houder Henk Nijhof om een (top)sportzone te creëren aan weerskanten van de ecologische verbindingzone tussen Driene en Twakkelo is de tijd van beslistormen voorbij. Buurte- gemeente Enschede is uitgenodigd om in november deel te nemen aan intern overleg over de ruimtelijke en financiële mogelijkheden en medio 2002 moet er dan een programma van eisen en een plan van aanpak liggen, waarmee de gemeenten de boer op kunnen.

Het groene gebied tussen Hengelo en Enschede is al jaren een zorgen- kindje, bedreigd door stadswild en bedrijvigheid. De geplande ecologische verbindingzone komt er bovendien onverminderd bovenop.

Wethouder Nijhof (Van Hengelo)

ringen tegen als de A55, het Twente- kanaal, de spoorlijn en de weg Hengelo-Enschede. Henk Nijhof is ervan overtuigd dat het gebied al te veel te zelden is als er een duidelijk inbrenging voor komt. „Als we alles dicht, geeft het dicht en is er geen ruimte voor een ecologische verbindingzone die wat voerstaat, die meer is dan een strookje waar rupsen overheen klimmen.“

Met Mirre Planer en het Aske- stadion aan Enschedese kant en in Hengelo-Onet het FBK-stadion, de tennisvelden en sporthal Veld- wijk van Nijhof in het wassengebied de perfecte plek voor een mooie cluster van sport en recreatie.

„Er is niet zo veel ruimte nodig om een sportzone te ontwikkelen en door functies te clusteren, versterkt je het geheel“, denkt de wethouder. „Met de APM en FC Twente heb- ben we al sport op in huis en een gecombineerde sporthal Veldwijk zou ook plaats aan topniveau kun- nen bieden, denk aan volleybal. We hebben ook goede verenigingen in Twente die je er bij kunt be- trekken. In de uitloop kun je dan andere recreatieve zaken vestigen, zoals ik zeg maar wat een kloot- schierbaan.“ En ook de door schaatserijhebbers in Twente zo gewenste 400 meter ijsbaan zou er een plaats kunnen krijgen.

Door het 'wilde plan' van Nijhof krijgt er misschien weer iets meer ruimte tussen Enschede en Hengelo. „Sport verbindt“, vindt hij. „Sport verbindt“, zegt hij licht ironisch.

ILLUSTRATIE VAN DE DYNAMISCHE POSITIE VAN EEN MIDDENGEBIED

blauwe dooradering in Noord-Oost Twente, worden in interactieve projecten de toepassingsmogelijkheden van de visie Boeren voor Natuur verkend. Bij verdere uitwerking van de visie in inrichtings- en uitvoeringsplannen in het Middengebied, kunnen de ervaringen in de andere lopende projecten een nuttig referentiekader zijn.

Daarnaast ligt er een grote opgave op het gebied van duurzaam waterbeheer. Daarom wordt het ruimtelijk kader verrijkt met een stroomgebiedenstrategie. Door middel van deze combinatie van concepten kan op het schaalniveau van de samenwerkende gemeenten het land de stad versterken, en andersom. Het Middengebied wordt een ontmoetingspunt van stad en land.

1.4

De stapsgewijze methode

Kern van de methode waarmee deze structuurvisie tot stand is gekomen is het globale stappenschema. Eerst worden met behulp van interactieve sessies de groen-blauwe kwaliteiten neergezet. Precies andersom dus dan in de praktijk meestal gebeurt: rode ontwikkelingen bepalen de plek van groen en zetten het groen dikwijls weg in bufferstroken. De groen-blauwe kwaliteiten zijn in de volgende stap uitgangspunt bij het toepassen van ruimtelijke concepten. Dat leidt dan tot aanzetten voor een ruimtelijk ontwerp. Het gebied gaat dus niet op slot. De mogelijkheden van rode ontwikkeling worden juist uitgebuit om het land te versterken. En andersom!

1.5

Het resultaat

De inhoud van dit document is tweeledig:

Voor de betrokkenen bij het Middengebied

Enschede-Hengelo:

Een structuurvisie met groen-blauwe invulling die de onderlegger vormt voor rode uitwerkingen in deelgebieden en voor de versterking van de groen-blauwe structuur zelf. De structuurvisie kan ook op lange termijn de basis vormen voor besluitvorming over het gebied. De voorgestelde structuurvisie zal als scenario een rol krijgen in de verdere besluitvorming over het Middengebied.

Het scenario speelt zich af op intergemeentelijk schaalniveau.

De gemeente Enschede en Hengelo staan immers - samen maar ook in de Netwerkstad Twente - voor de opgave om hun open ruimte zodanig vorm te geven dat een antwoord wordt gegeven op de actuele maatschappelijke, ruimtelijke en bestuurlijke trends. Die maken een schaalessprong van denken op het niveau van de individuele stad naar denken op het niveau van de agglomeratie noodzakelijk.

Voor andere actoren:

Een inspiratiebron en overzicht van bouwstenen voor het omgaan met groene ruimte en de relatie tussen stad en land in verstedelijkende gebieden.

De opgave voor stedelijke gebieden in Nederland

De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening beschrijft de overgang van de compacte stad naar netwerksteden. Het doel van het concept stedelijke netwerken is volgens de Vijfde Nota "het bevorderen van stedelijkheid in de netwerksamenleving en het geschikt houden en geschikt maken van de steden voor de netwerkeconomie". (Ministerie van VROM, 2001: 180) De Vijfde Nota pleit daarnaast voor behoud en versterking van ruimtelijke kwaliteit. De stedelijke gebieden moeten geen compacte stedelijke massa's worden, maar moeten bestaan uit een aantal goed met elkaar verbonden stedelijke kernen rond open ruimten. Door de concepten Land in de Stad, de visie Boeren voor Natuur en de Stroomgebiedenstrategie met elkaar te combineren kan deze doelstelling van de stedelijke netwerken nader uitgewerkt worden.

Het Middengebied Enschede – Hengelo: goede proeftuin voor combinatie van Land in de Stad, Boeren voor Natuur en Stroomgebiedenstrategie.

Waarom deze drie concepten toepassen op het Middengebied
Enschede-Hengelo?

Land in de Stad omdat het Middengebied voortdurend onder druk staat van verdere verstedelijking. Wordt het Middengebied een bufferstrook die steeds opnieuw ter discussie staat, of wordt het één van de centrale open ruimten in de Netwerkstad, waar de steden identiteit en kwaliteit aan kunnen ontlelen? Land in de Stad bepleit het laatste.

Boeren voor Natuur omdat in het Middengebied boeren van oudsher, samen met landgoedeigenaren en natuurbeschermingsorganisaties, een kenmerkend stempel drukken op het gebied. De landgoederen en de bossen hebben over het algemeen een relatief sterke, beschermde status. Voor de boeren is dat anders. Die hebben in deze tijd een onzekere toekomst. Met name in Twello is de vraag aan de orde hoe de boeren ook op de lange termijn een rol kunnen spelen bij het krachtig houden van het Land in de Stad. De visie Boeren voor Natuur biedt een antwoord op die problematiek.

Water is een sturende factor in de planvorming. Het Middengebied Enschede-Hengelo leent zich bij uitstek voor een stroomgebiedenbenadering, met name vanwege de hoogteligging van beide gemeenten. Enschede hoog, Hengelo lager, met kenmerkende bekenstelsels. Dat vraagt om een gerichte, gebiedsspecifieke waterstrategie.

Concepten als bouwstenen

2.1

Een nieuw concept voor de regionale stedenbouw: Land in de stad

De netwerkstad en het gevaar van verrommeling

In Nederland weerklinkt de roep om ruimte te scheppen voor economische dynamiek. Tegelijkertijd maakt men zich zorgen om de toekomst van de natuur en het landschap. Terwijl steeds meer wordt erkend dat de afzonderlijke steden deel uitmaken van grotere stedelijke netwerken, wordt er in de groene wereld gepleit voor ruimer opgezette groenstructuren binnen die netwerken. Met ruimte voor ecologische structuren, voor historische landschappen en cultureel erfgoed, voor vrije recreatie en sportvoorzieningen, voor land art en tuinkunst en ook voor volkstuinten.

Het idee van de compacte stad heeft de steden een tijdlang het motto geleverd dat tegengas wilde geven tegen verspreide verstedelijking. Maar hetzelfde compactheidsconcept hanteren op de schaal van de stedelijke netwerken is een misvatting. Dan wordt simpelweg voor grote aantallen burgers in zo'n stedelijk gebied de beleving van het buitengebied verbannen naar plaatsen waar ze zelden of nooit komen, tenzij met massaal gebruik van de auto. In een agglomeratief stedelijk netwerk kan men zich niet langer beperken tot compact denken en concentrisch uitbreiden. Op dat schaalniveau moet men omschakelen naar een ander soort stedenbouw, naar 'Land in de stad'.

Land in de stad, wat houdt het in?

'Land in de Stad' houdt in dat in de ruimtelijke ordening bij voorrang de groenstructuur wordt neergezet. Daarmee wordt het regionale stedelijk gebied gestimuleerd tot een stijl van ruimtelijke ordening waarin de dialoog van de 'stad met het land' de inspiratiebron zal zijn. Het regionale groensysteem confronteert de stad met haar kwaliteiten en bepaalt de stedelijke ontwikkeling in een gelijkwaardiger verhouding. Het rollenspel wordt omgedraaid, het resultaat

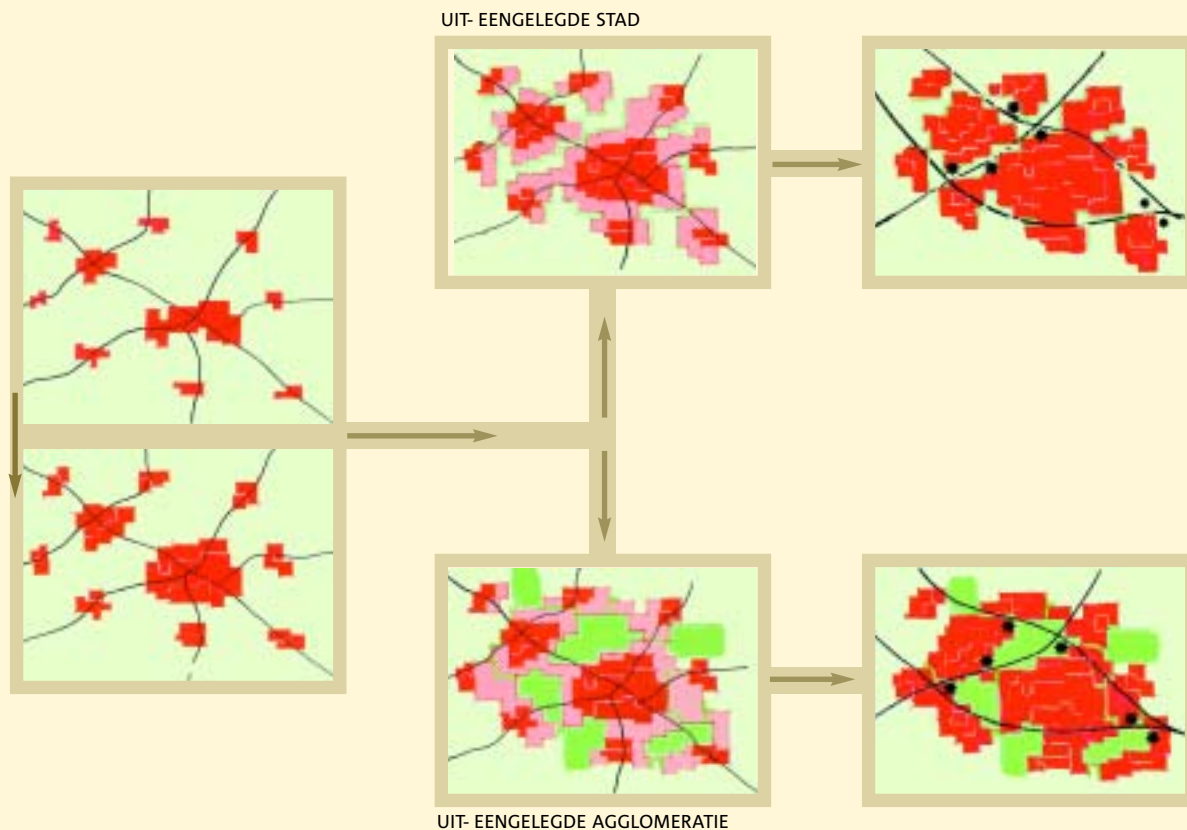
is een evenwichtiger relatie tussen stad en land.

De open ruimten gaan de kwaliteit van de hele netwerkstad bepalen wanneer ze werken als een krachtige katalysator voor de leefbaarheid en de economie van de netwerkstad. In de voorbije periode waarin de nadruk lag op de afzonderlijke kernen, kwamen al thema's voor als 'goudkust' en 'zichtlokatie'. In de soort stedenbouw waarin 'land in de stad' het groensysteem levert voor de netwerkstad, gaan de groene ruimten een hoofdrol spelen, wat inhoudt dat de grenzen van de open ruimten plaatselijk vaste vormen gaan krijgen. Bijzondere vestigingen op de grens van stad en land worden het nieuwe ruimtelijke ordeningsthema. Zij gaan de groen-roodstructuur vastleggen en bekronen.

Het omvangrijke grensvlak tussen de groene ruimten en het stedelijk gebied biedt immers van oudsher een uiterst waardevolle reserve voor de vestiging van instellingen, zowel voor onderwijs, gezondheidszorg, verenigingsleven en sport als voor instellingen op het gebied van de regionale economie.

Wat betekent dit voor het 'Middengebied' Hengelo-Enschede?

- Het Middengebied wordt nadrukkelijk gezien als de centrale open ruimte in de Netwerkstad, niet langer louter als de periferie van de twee grote steden Enschede en Hengelo.
- De groene kwaliteiten in en rond het Middengebied worden nauwkeurig in kaart gebracht.
- Door de grenzen te stabiliseren wordt het stelsel van open ruimten in het Middengebied afgebakend in samenhang met de bredere landschappelijke omgeving.
- Indicatief worden op cruciale punten zeer selectieve vestigingen in het belang van de hele netwerkstad op kaart aangeduid.

Van de 'uit-eengelegde stad' naar de 'in-eengelegde agglomeratie'

Tummers, Tummers-Zuurmond 1997

Het schema als dat in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening beantwoordde aan het beleidsbeginsel van de gebundelde deconcentratie. Dat is concreet geïllustreerd in de afbeelding van een stadsgewest, waarin een beeld wordt gegeven van de 'uiteengelegde stad'. Je ziet herkenbare stedelijke kernen in een continue ruimte. De open ruimten in de stedelijke agglomeraties werden vervolgens bufferstroken tussen de kernen

genoemd. Het 'Land in de Stad'- concept keerde deze schematische typologie om: dat concept gaat uit van een stelsel van herkenbare groene open ruimten binnen het stadsgewest. Op de regionale schaal gaan we dan van de 'uiteengelegde stad' naar de 'ineengelegde agglomeratie', waarin een herkenbaar stelsel van open ruimten de een intensieve beleving en gebruik mogelijk maken.

‘Land in de Stad’ houdt in dat in de ruimtelijke ordening bij voorrang de groenstructuur wordt neergezet, en daarmee het stedelijk gebied als het ware gedwongen wordt tot een dialoog met het land. ‘Land in de Stad’ is een strijdkreet die het rollenspel van stad en land bewust wil omkeren. Van territoriumstrijd naar grensoverschrijdend samenspel, waarbij de groene ruimte de hoofdrol krijgt.

Citaat uit Land in de Stad; Een groene visie op het regionaal ontwerpen.

GROEN IN DE STAD

2.2

Partners voor het Land:

Boeren voor natuur, water en stad.

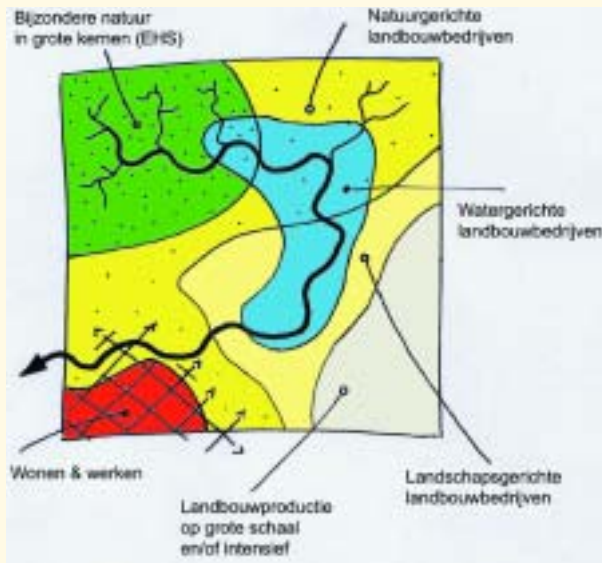
De landbouw in roerig vaarwater

Een zorgvuldige stedenbouw is onvoldoende om het Land in de Stad te laten floreren. Als de kwaliteitbepalende actoren van het Land geen vertrouwen hebben in de toekomst, dan is de kans groot dat de stad alsnog ondoordacht en breed verspreid over het gebied heen dendert. Van die actoren hebben met name de boeren het moeilijk. Daarom wordt daar hier de nadruk gelegd. De rol van boeren werd, met name na de tweede wereldoorlog, positief beoordeeld. Tot voor kort althans. Boeren waren de hoeders van de voedselvoorziening. Alles was gericht op maximalisatie van de

voedselproductie. Dat moest gebeuren door middel van schaalvergroting. Kunstmest en machines waren daarvoor onmisbaar. De Europese Unie stimuleerde de landbouwproductie in Nederland en elders met veel geld. Schaalvergroting en verstedelijking hebben geleid tot steeds meer debat over de toekomst van de landbouw in Nederland. Bovenmatig gebruik van meststoffen en krachtvoer leidde tot milieuproblemen. De alarmbel wordt daarover steeds vaker geluid. Landschapselementen verloren hun functionele rol (b.v. als bron voor hakhout) en werden een storende factor in het grootschalige bedrijf. Langzaam maar zeker verdwijnen de elementen van het toneel. Diepe ontwatering was nodig om het land droog te houden. De daarbij passende strategie om het water zo snel mogelijk af te voeren is lijnrecht in tegenspraak met de noodzaak om het water langer vast te houden. Het maatschappelijk draagvlak voor de landbouw vermindert. De milieuproblemen voeren de boventoon. De relatie tussen de natuurorganisaties en de landbouw verslechtert. De relatie tussen stad en land is ook veranderd. De landbouwsector vormt niet meer de automatische drager van de open ruimte. De vraag wordt gesteld of we in Nederland niet veel meer moeten inzetten op nieuwe natuur voor de stedelijke recreant, op een parkachtige inrichting, op vermaak?

Boeren voor Natuur, Water, Landschap en Stad

De visie Boeren voor Natuur probeert deze tendens om te zetten in een positieve strategie voor natuur- en landschapsbeheer door vele actoren. Ze zet in op verweving van natuur-, water-, landbouw- en landschapsdoelen. Op veel plekken wordt de landschappelijke kwaliteit nog steeds bepaald door de aanwezigheid van boeren, al staat deze wel onder druk. Een niet-landbouw-functie zou in die gebieden betekenen dat het landschappelijke karakter van het gebied sterk verandert. Tweekelo is daarvan een goed voorbeeld. De boeren daar moeten hun bedrijfssysteem dan wel kunnen aanpassen aan de nieuwe kwaliteitseisen. Boeren voor Natuur is een initiatief om de landbouw zodanig te veranderen dat de positieve bij-effecten voor stad en natuur weer de overhand krijgen. De ruimtelijke positionering van natuur- en landschapsgerichte bedrijven in de stadsrand, en natuurgerichte bedrijven in de buurt van natuurgebieden, moet ervoor zorgen dat ze meerwaarde opleveren voor

RUIMTELIJKE ZONERING "BOEREN VOOR NATUUR"

LANDSCHAPSELEMENTEN

FOTO: SCHAMINEE

OVERZICHT VAN DE RUIMTELIJKE INDELING VOLGENS DE VISIE BOEREN VOOR NATUUR

mens en natuur. Stad, natuurbescherming en landbouw worden zo weer partners en kunnen van elkaar profiteren. Net als de ruimtelijke uitwerking van Land in de Stad vergen de positioneringsgedachten achter Boeren voor Natuur samenwerking. Met het waterschap, tussen de gemeenten, en met landgoedeigenaren en de terreinbeherende organisaties. Zonder financiering redden deze ideeën het niet. Daarom worden in de visie ook aanbevelingen gedaan voor de financiering. In het hoofdstuk 6 over beleid en instrumentarium wordt dit verder toegelicht. In studies in vijf proefgebieden (waaronder Salland en de Acherhoek) zijn de ideeën economisch en ecologisch doorgelicht. Daaruit blijkt dat op basis van elk van de drie geschetste bedrijfstypen in principe economische duurzame landbouwbedrijven gevormd kunnen worden. De natuurgerichte bedrijven bleken zelfs de beste kansen te hebben! (Zie Stortelder e.a., 2001a en b)

Kort gezegd gelden de volgende leidende principes voor de ruimtelijke positionering:

- voor de natuurgerichte landbouwbedrijven wordt aansluiting gezocht bij de grotere natuurgebieden en bij randen van steden en dorpen;
- voor de landschapsgerichte landbouwbedrijven wordt aansluiting gezocht bij de natuurgerichte landbouwbedrijven;
- de grootschalige landbouwbedrijven sluiten hier weer bij aan.

De realisering van de zonering kan plaatsvinden in het kader van landinrichting en reconstructie (zie hoofdstuk 6).

2.3 Stroomgebieden-strategie

Water op de agenda

De stroomgebieden-strategie is een logisch voortvloeisel uit een aantal recente ervaringen met watersystemen: rivieren met onverwacht hoge, aanhoudende waterstanden, en niet alleen met hoge waterstanden buitendijks, maar ook op het hoge land, in polders, dan weer in midden Groningen, dan weer in de glastuinbouw in het Westland, dan weer rondom Tollebeek in de Noordoostpolder, enz. Dat het dus echt mis

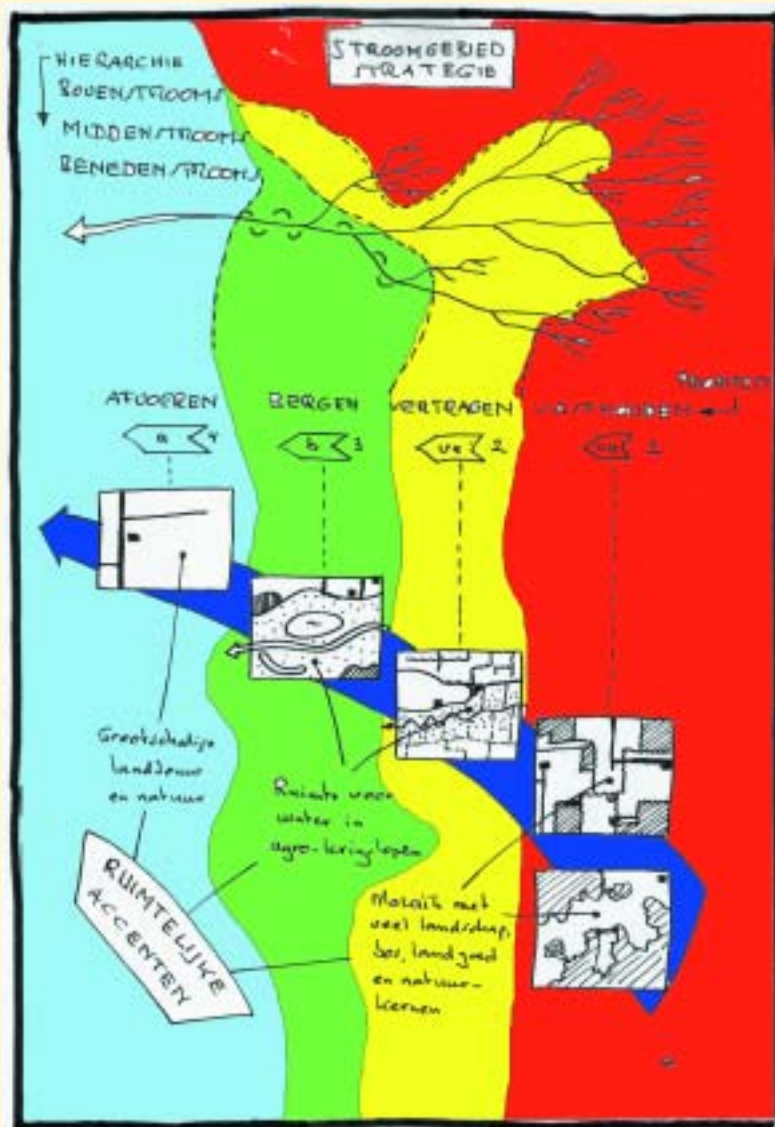
is met de waterhuishouding blijkt indringend juist, en ook dat de aanpak alleen zin heeft als dat op de schaal van een stroomgebied gebeurt. Die omslag is gemaakt door de Commissie Waterbeheer 21e eeuw. In haar aanbeveling naar de regering heeft ze gesteld dat het afwentelen van onzorgvuldig waterbeheer o.a. tot zowel bovenstroomse verdroging als benedenstroomse wateroverlast leidt. Dus niet meer afwentelen, maar maatregelen afmeten aan de positie in het stroomgebied.

Stroomgebiedenstrategie: van afvoeren naar vasthouden

De stroomgebieden-strategie combineert beheer van stroomgebieden van rivieren of beken met ruimtegebruik dat op de waterhuishouding van afzonderlijke watersystemen is aangepast.

Het gaat daarbij om toepassing van de uitgangspunten van modern waterbeheer, namelijk bovenstrooms vasthouden van water, middenstrooms vertragen en zo laat mogelijk bergen van water, en tenslotte als dat niet anders kan benedenstrooms pas afvoeren. Water, in de vorm van neerslag en oppervlakte- en grondwater, wordt in die reeks zo optimaal mogelijk benut en kan tevens zo goed mogelijk ecologisch uitgebuit worden: voor waterdieren als vissen, amfibieën, waterinsecten, voor waterplanten, enz. Bovendien kan dan in principe voorkomen worden dat bovenstroomse verdroging (door versnelde afvoer) leidt tot benedenstroomse wateroverlast (gevaarlijke overstromingen).

Vasthouden en vertragen betekent zo veel mogelijk bovenstrooms infiltratie stimuleren door een daaraan aangepaste landinrichting en stedelijk ruimtegebruik. Dit betekent dat water de grond in moet dringen en niet zo snel mogelijk via allerlei afvoergootjes, straatkolken, drainages of sloten tot afvoer moet komen. Dit houdt buiten het stedelijke gebied in dat voor Driene en zuidelijke Twakkelo met hun robuuste groene elementen het landschapsgerichte bedrijfstype goed op zijn plek is. In het middenstroomse deel moet de waterafvoer maximaal vertraagd worden door de beken hun natuurlijke veerkracht terug te geven. Dat kan door erosie en sedimentatie toe te staan, evenals de periodieke, vrij kortstondige overstromingen. De afvoerweg wordt zo lang mogelijk gehouden of gemaakt. Dit deel van het gebied leent zich prima voor toepassing van het "natuur- en watergerichte bedrijfstype, een bedrijfstype dat als een soort

STROOMGEBIEDSTRATEGIE

agro-kringloop is opgezet en waarin water een belangrijke conditie voor de "gewasproductie" vormt. In het middenstrooms-lage deel en in de benedenloop van het watersysteem wordt water zolang mogelijk geborgen door overstrooming toe te staan of te stimuleren in situaties waar het grondgebruik dit mogelijk maakt. Concreet betekent dit voor het grondgebruik dat het in principe om grootschalige activiteiten gaat, zowel als het om grondgebonden productie gaat, als om natuur als om (bij water aangepaste) stedenbouwkundige ontwikkelingen. In dit deel van de stroomgebieden is er ruimte voor het watergerichte bedrijfstype, naast marktconforme landbouwproductie.

De stroomgebieden-strategie betekent ook dat de natuurlijke waterlopenstructuur hersteld wordt (opheffen van afkoppelingen of koppelleidingen) en dat de waterkwaliteit overeen gaat komen met de plaats in het watersysteem: bovenstrooms relatief voedselarm en regenwa-terachtig, middenstrooms al veel voedselrijker met een afwisseling van oppervlaktewater en grondwater (kwel), en helemaal benedenstrooms vrij voedselrijk en merendeels uit een gemixed watertype bestaand.

De stroomgebieden-strategie paart modern waterbeheer aan inrichting en grondgebruik dat de waterkwaliteit en het "watergedrag" respecteert. De strategie probeert het water juist op een positieve manier in te bouwen in allerlei stedelijke of (landbouw-) bedrijfsmatige activiteiten, in plaats van het uit te bannen, waardoor er benedenstroomse problemen gaan ontstaan.

Combineren van inhoudelijke concepten

Inhoudelijke concepten zoals Land in de Stad, Boeren voor Natuur en de Stroomgebieden-strategie kunnen samenwerkende gemeenten, in netwerkstadverband of anderszins, helpen in de besluitvorming over de ruimtelijke inrichting. Uiteraard is deze mix van concepten niet de enige ideale mix. Dat hangt sterk af van het karakter van het gebied. In een gebied waar verstedelijking niet aan de orde is, of waar het landschap niet mede-ingevuld wordt door boeren, zijn andere combinaties van concepten meer geëigend. In gebieden waar dat wel het geval is, en waar bovendien de waterproblematiek vraagt om een innovatieve aanpak, daar is de voorgestelde mix kansrijk. Alledrie de concepten zijn flexibel. Ze bieden een denkraam, een houvast voor gebiedsgerichte invullingen. Alledrie richten ze zich uitdrukkelijk op het bovengemeentelijke schaalniveau. Land in de Stad zet het stelsel van open ruimten in stedelijke gebieden centraal. Boeren voor Natuur kijkt over de grenzen van het individuele landbouwbedrijf en bevat een heldere ruimtelijke strategie voor het positioneren van verschillende bedrijven ten opzichte van elkaar, ten opzichte van natuurgebieden en ten opzichte van de stad. De stroomgebiedenstrategie bedwingt niet het water met techniek, maar neemt het stroomgebied als uitgangspunt voor een benadering waarbij het water leidraad is.

Kwaliteiten van het Middengebied

Enschede – Hengelo in een notedop.

Naast inhoudelijke concepten zijn de kwaliteiten zoals die in een gebied te vinden zijn relevant en sturend voor het bepalen van de ruimtelijke ontwikkeling.

Het Middengebied Enschede-Hengelo heeft een aantal belangrijke kwaliteiten die aanknopingspunten zijn voor de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling. De regio Twente heeft een bijzondere identiteit die verschilt van de aanpalende regio's. Dat komt met name door de rijke geschiedenis van het ontstaan van kampen en essen op stuwwal- en beekdalranden. Door de veranderende wetgeving, de industriële revolutie en de kunstmest veranderde het landschap sterk. Op de grote essen werden Enschede en Hengelo gebouwd. De heidevelden waren niet meer nodig voor beweiding en 'verlandgoederden' of werden bebost. Het kleinschalige Twentse landschap zoals dat van Tweekelo veranderde juist niet omdat het al eeuwen als landbouwgrond werd beheerd in de vorm van gemengde bedrijven en te kleinschalig was voor landgoederen en omvangrijke bebossing. Twente heeft daardoor twee groene gezichten gekregen:

- Het bovenstrooms gelegen robuuste groene landschap met relatief omvangrijke stedelijke kernen; en
- Het middenstrooms gelegen fragiele groene landschap dat verweven is met het water, met kleinere stedelijke gebieden en de dorpen.

Vooraf in het fragiele deel van het landschap zijn de beekjes nog fraai ingeklemd tussen bomen en struiken op de smalle beekoevers.

Naast de groen-blauwe kwaliteiten heeft het Middengebied als bepalende speler voor de rode kwaliteiten de kennisinstellingen en de hoogwaardige kennisintensieve bedrijvigheid die daarmee gepaard gaat. De Universiteit Twente speelt hierbij een belangrijke rol voor het kennisimago van de netwerkstad als geheel. Belangrijke taakgebieden voor een wervende ruimtelijke ontwikkeling zijn de Hengelose/ Enschedese straat, de Kanaalzone, het groene wonen en werken in het noordelijke deel van het Middengebied en grote industrieterreinen die in het zuidelijke deel van het Middengebied gescheiden worden door de kleinschalige agrarische enclave Tweekelo.

Kwaliteiten van het Middengebied Enschede - Hengelo

3.1

Schaalsprong van stad naar netwerkstad

In het denken over de relaties tussen stad en land zijn verschillende schaalniveaus te onderscheiden. Het zien van de verschillen is belangrijk voor een goed begrip van de betekenis van een Middengebied zoals dat tussen Enschede en Hengelo.

- Het schaalniveau van de parken, de lanen, de groenblauwe elementen in de stad. Dat groen is inmiddels stevig verankerd in gemeentelijke structuurplannen, vaak is er een apart gemeentelijke groen(structuur)plan aan gewijd.
- Het schaalniveau van de agglomeratie. De relatie tussen stad en land op dit schaalniveau is soms uitgewerkt in intergemeentelijke structuurplannen, zoals dat van Enschede en Hengelo (1996). Toch bleef er ook na de totstandkoming van dit structuurplan nog behoefte aan een integrerende visie die ook op lange termijn een kader zou bieden voor de besluitvorming over de ruimtelijke ordening en inrichting van het Middengebied.
- Het schaalniveau van de netwerkstad. In het kader van de Vijfde Nota Ruimtelijk ordening zijn Enschede, Hengelo, Borne en Almelo samen met provincie en waterschap bezig met het maken van een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de netwerkstad als geheel.
- Het schaalniveau van de grotere provinciale en landelijke netwerken, met in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening de infrastructurele netwerken en economische assen, en in het Structuurschema Groene Ruimte van het ministerie van LNV de Ecologische Hoofdstructuur.

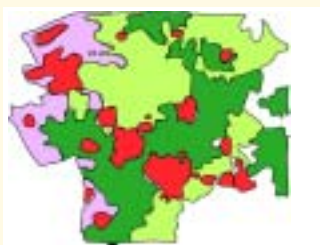
Het Middengebied tussen Enschede en Hengelo heeft op alle schaalniveaus een spilfunctie voor de gehele netwerkstad.

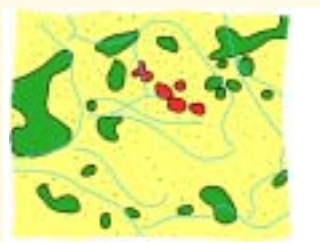
GROEN
STADS NIVEAU

GROEN
AGGLOMERATIE NIVEAU

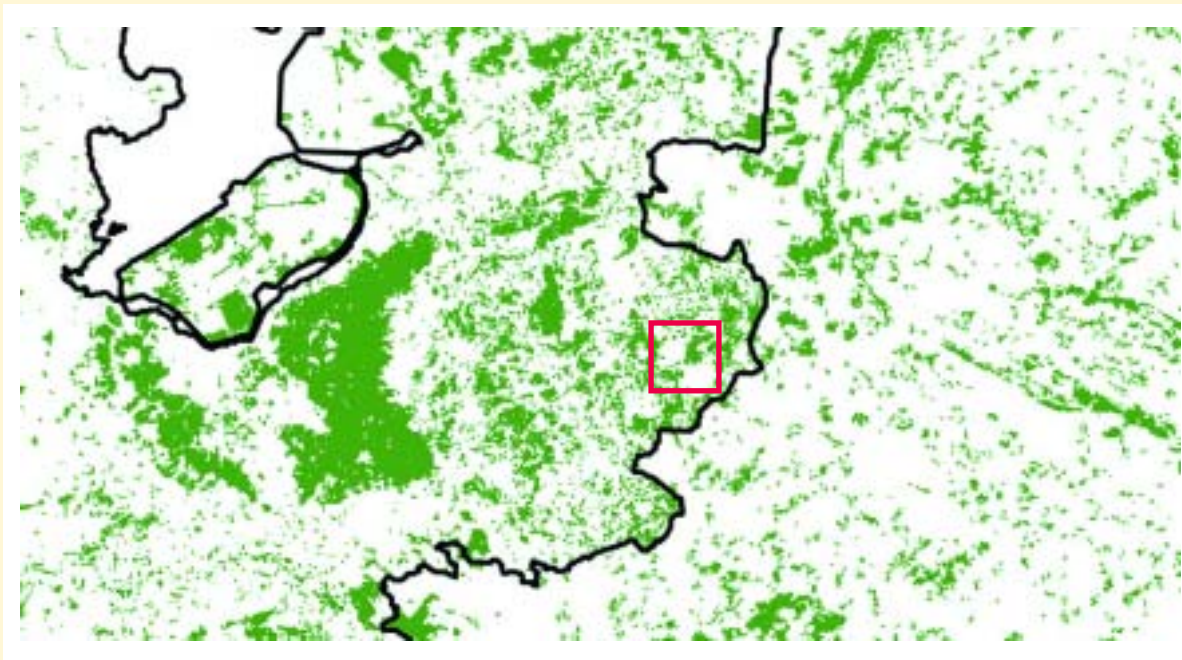

GROEN
NETWERKSTAD NIVEAU

GROEN
INTERNATIONAAL NIVEAU

VIER SCHAALNIVEAUS VAN DENKEN OVER DE RELATIE
TUSSEN STAD EN LAND

MIDDENGEBIED: SCHAKEL TUSSEN GROENE GEBIEDEN?

Dit hoofdstuk beschrijft de kwaliteiten van het Middengebied. Daarbij wordt voor zowel de groenblauwe als de rode kwaliteiten eerst ingegaan op de bredere context. Waar staat dat Middengebied eigenlijk in het grotere geheel? Vervolgens wordt ingezoomd op de groenblauwe en rode kwaliteiten in het stedelijk gebied zelf. Waar vinden we daar de aanknopingspunten voor het uitwerken van een structuurvisie op basis van de ruimtelijke concepten Land in de Stad, Boeren voor Natuur en Stroomgebiedenstrategie?

3.2 Groen-blauwe kwaliteiten in brede context

Bovenregionaal: onbeduidend groen stipje als schakel tussen groene gebieden

Het Middengebied Enschede – Hengelo ligt als een klein, ogenschijnlijk onbeduidend groen stipje in de noordwest Europese laagvlakte. Op bovenregionaal niveau bezien is er een landschappelijk mozaïek aanwezig met afwisselend grote natuur- en bosrijke gebieden, rivieren, en gebieden met accent op landbouwproductie en stedelijk ruimtebeslag. Het is een brede zone waarin de mens historisch gezien sterk het landschap heeft bepaald. Dat is ook in deze tijd nog het geval.

Gebieden met grote "groene en blauwe" kwaliteiten, vooral nabij stedelijke ontwikkelingskernen, staan voortdurend onder druk. In dit proces vervagen regionale verschillen. De oorzaak ligt op lokaal niveau, maar het uiteindelijk resultaat is op regionaal niveau merkbaar. Het minst opvallend voltrekt de verandering zich in de sfeer van de watersystemen. Van kleinste beekje tot aan de grotere rivieren is achtereenvolgens sprake van kanalisering (of rechttrekken) en normalisering, verstarring en ontdoen van natuurlijke veerkracht, en versnelde afvoer met benedenstrooms wateroverlast en bovenstrooms verdroging. De landbouw ziet water als een last (waterplassen op het land) en niet als lust (brengt voedingsstoffen en neutraliseert de bodem). Voor de stad geldt hetzelfde. Een beek of riviertje dient nog steeds vooral als afvoerleiding van teveel water en als mogelijkheid om riooloverstorten op aan te sluiten. De mogelijke voordelen in de sfeer van ontwerpen met water en het vasthouden van water in de stad worden onderbenut.

Ook het geleidelijk kwaliteitsverlies in het groene landschap

valt velen niet op. De bomen en de bossen zijn er immers nog? Wat betreft de grovere groene elementen (grotere bossen) klopt dat wel. De fijnere elementen tonen echter al langere tijd kwalitatieve achteruitgang: "ouderwets" onderhoud laat men achterwege, de rijke onderbegroeiing veruigt, mooie overgangen tussen land en bos worden harde en strakke lijnen met prikkeldraad, allerlei vogels en kleine diersoorten houden de steeds kleinere leefgebiedjes voor gezien, en door versnippering en doorsnijding met steeds meer wegen zijn de bovenregionale migratiemogelijkheden welhaast utopie. Het gaat dan om grotere diersoorten die in het verleden vrijelijk in de Noordwest Europese laagvlakte konden migreren: edelherten, zwijnen, dassen en otters. De klok staat op minder dan vijf voor twaalf.

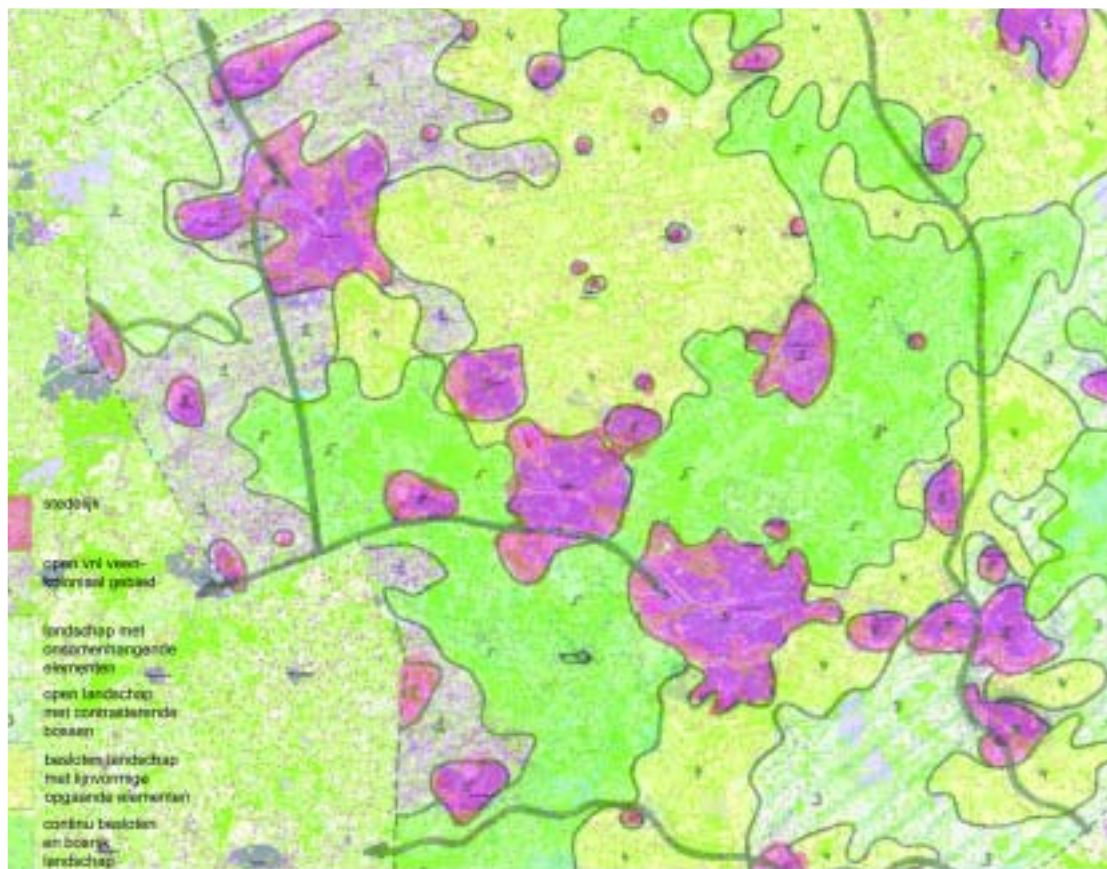
Kortom, in samenhang met stedelijke ontwikkeling en mobiliteit, geïntensiveerd grondgebruik en voortgaande ontwatering zijn de beken en rivieren versterkt tot afvoergoten, wordt het landschap overal min of meer hetzelfde, houdt de natuur het op steeds meer plekken voor gezien en zijn grotere diersoorten gevangen in onsamenhangende leefgebieden.

Regionaal: de regio Twente anders dan elders

Binnen deze noordwest Europese laagvlakte heeft de regio Twente toch nog steeds een bijzondere identiteit. Deze identiteit verschilt ondanks bovenstaande ontwikkeling nog van die van aanpalende regio's. Dat maakt dit gebied zo boeiend.

Het Twentse landschap is nagenoeg volledig man-made. Ongetwijfeld is dat ooit begonnen met aarzelende kleinschalige ontginningen in een uitgestrekt bosrijk landschap. Uiteindelijk werd overal op een tamelijk evenwichtige manier landbouw bedreven. Natuurlijke hulpbronnen waren essentieel voor deze vorm van boeren. Het landschap werd zo door boeren getransformeerd van natuur tot een compleet nieuw halfnatuurlijk landschap.

De boeren van toen vestigden zich steeds op hoog-laag overgangen (stuwwal- en beekdal-randen). Door hun bedrijfsopzet maakten ze daar overal drie markante landschapsonderdelen: heidevelden, akkers en graslanden. Indien ze dat massaal deden dan ontstonden die onderdelen op grote schaal (akkers op essen). Deden ze dat indi-

LANDSCHAPPEN IN TWENTE

vidueel en met 2 of 3 burens bleven het kleinschalige gebiedjes (op kampen). Temidden van die boeren-bedrijfsgebieden lagen talloze geriefhoutbosjes, singeltjes, houtwallen, poelen, erfbosjes, enz.

Verder lagen zo hier en daar, juist in de grensgebieden met Duitsland, uitgestrekte veengebieden, en elders kleine bossen op de plekken waar ooit al bossen te vinden waren.

Door het samenvallen van veranderende wetgeving (opheffen marken en bepalen van eigendommen), industriële revolutie (stad als bron van werk en dus plek om bijeen te wonen) en kunstmest (alle bodems zijn even vruchtbaar te maken) veranderde het landschap heel sterk.

De grotere essen van bijvoorbeeld Hengelo en Enschede waren geschikt om te bebouwen omdat de arbeiders dan vlak bij de fabrieken konden wonen. De fabrieken waren immers op die plekken gebouwd waar water voor industriële processen in overvloed aanwezig was. De industriëlen kochten de "onnuttige" heidevelden op om die te verlandgoederen. Andere, grote heidevelden verboden spontaan of werden bebost. Veel later werden nog talloze resterende heidevelden en bosschages ontgonnen. Deze landschappelijke verandering voltrok zich vooral in het grootschalige, oude boeren landschap, het ene grootschalige werd vervangen door een ander grootschalig ruimtebeslag.

Opvallend is dat het tamelijk nieuwe, maximaal 150 - 200 jaar oude grootschalige landschap tot vandaag toe vooral bestaat uit robuuste groene elementen: bossen en landgoederen en grote landschapselementen, en dat die robuuste elementen vooral in het bovenstroomse deel van de stroomgebieden liggen. Ze liggen voor een groot deel juist bovenstrooms omdat daar de uitgestrekte heidevelden lagen die aan de grotere essen gerelateerd waren.

Het kleinschalige Twentse landschap is in principe juist niet veranderd, omdat het allemaal te klein was voor grote landgoederen en omvangrijke bebossing, en te beperkt was voor grootschalige stedelijkheid en omvangrijke industrie. Er waren in die tijd dankzij het water gewoon te veel fysieke beperkingen in het landschap om zulke transformaties door te maken. Gelukkig maar, want die kant van het oeroude man-made landschap (1000 jaar!) is dus nog steeds terug te vinden in het Middengebied. Deze kleinschalige groene

kant van Twente ligt innig vervlochten met de talloze beekjes op de flanken van de stuwwallen, in het middenstroomse deel van de stroomgebieden. Dit landschap, met het reliëf van de oude akkers dicht bij de beekjes, die vaak omzoomd zijn door opgaand elzenhout, en allerlei singels en wallen tussen de percelen, vormt als zodanig een fragiel groen netwerk en is daarmee dus uitermate kwetsbaar.

Twente heeft dus twee groene kanten:

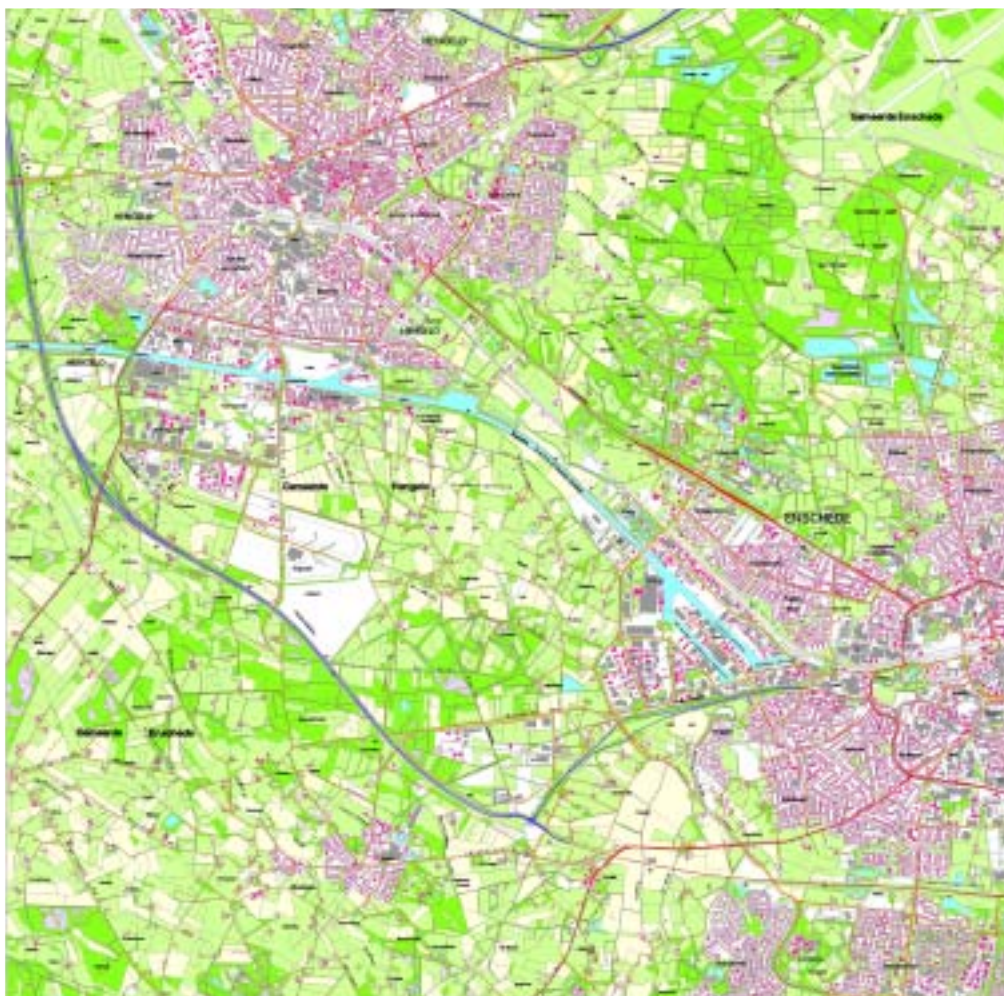
- Het bovenstrooms gelegen robuuste groene landschap met relatief omvangrijke stedelijke kernen, en;
- Het middenstrooms gelegen fragiele groene landschap dat verweven is met het water, met kleinere stedelijke gebieden en de dorpen.

Zo heeft de regio Twente binnen Europa een eigen gezicht en zo heeft elke stad, elk dorp in Twente een eigen plek met een unieke omgeving.

Om haar identiteit te versterken zou elke ontwikkeling, vooral de stedelijke, moeten willen inspelen op die (lokale) omgeving, in plaats van het te laten vervagen tot een willekeurig woon-werkgebied ergens in noordwest-Europa.

Dit roept de behoefte op aan zorgvuldige benutting en inpassing, en aan betrokkenheid bij het in standhouden van die groen-blauwe omgeving.

Meer in de nabijheid van de beide steden Enschede en Hengelo zien we dat beide steden nog steeds een eigen groen-blauw decor hebben, ondanks dat ze onderdeel zijn van een steeds meer gesloten rakende stedelijke band die zich uitstrekt van Almelo tot in Duitsland. Enschede is vooral de stad in het robuuste groen. Rond Hengelo ligt de nadruk meer op het fragiele landschap. Enschede ligt bovenstrooms, in de zone waar de beekjes ontspringen. Hengelo ligt in de zone waar die beekjes doorheen stromen of stroomden (want de stad heeft zich er wat vanaf gekeerd). Het groen-blauwe decor voor deze steden en de nabije steden dreigt echter op een paar plekken een van de meest wezenlijke natuurfuncties te verliezen: de mogelijkheid van migratie van dieren. De bandstedelijke ontwikkeling leidt er toe dat er eigenlijk alleen nog tussen Almelo en Borne en Hengelo en Enschede ruimte en kwaliteit op "tussen-stedelijke" schaal

TOPOGRAFIE ANNO 1990

voor migrerende dieren aanwezig is. Zou die verdwijnen, dan zou Twente voor natuur in tweeën geknipt worden. Dit zou op verschillende schaalniveaus doorwerken: boven-regionaal omdat Twente als groene schakel binnen dit deel van Europa van grote betekenis is (edelherten, otters), regionaal omdat migratie binnen Twente ernstig bemoeilijkt zou worden (dassen), en meer lokaal omdat dan zelfs soorten die dichtbij de mens kunnen leven kunnen gaan verdwijnen (ree, kleine marter-achtigen en vele andere kleine zoogdieren).

Het Middengebied is dus niet zo maar een onbeduidend groen stipje op de kaart van noordelijk Europa: het is een schakel tussen belangrijke groene gebieden dat tegelijkertijd identiteit heeft en als decor houvast geeft voor eigen-tijdse processen op het grensvlak van land en stad.

3.3 Rode kwaliteiten in een brede context

In de (ontwerp) Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening worden de stedelijke concentraties van Oost-Nederland beschreven in termen van hun sterke samenhang tussen groen/blauwe en stedelijke structuren. Pal tegen de Duitse grens aan heeft Twente een belangrijke doorvoerfunctie voor personen en goederen van de Randstad naar de Duitse economische kerngebieden. Daarom zijn de steden in de Vijfde Nota benoemd als nationaal stedelijk netwerk. Door haar ligging verandert de rol van het gebied: "Er doet zich schaalvergroting voor, internationalisering en (grensoverschrijdende) samenwerking. (...) Belangrijkste opgave is om het evenwicht tussen stad en land te bewaren, en tegelijk de afzonderlijke kwaliteiten van beide te behouden" (Ministerie van VROM, 2000). Een belangrijke, bepalende speler voor de rode kwaliteiten van de Netwerkstad Twente zijn de kennisinstellingen en de hoogwaardige kennisintensieve bedrijvigheid die daarmee gepaard gaat. Deze kwaliteiten bieden perspectief op een toekomst waarin Twente in Nederland vooroploopt op het gebied van technologie, kennis en de toepassing daarvan in allerlei hoogwaardige bedrijven. De Vijfde Nota verwoordt het als volgt: "De high-tech metaal-elektroindustrie, industriële diensten, leisure, en de kennis- en ICT-sector zijn belangrijke speerpunten." (Ministerie van VROM, 2000) Deze economische ontwikkeling is gebaat bij een aantrek-

kelijke landschappelijke omgeving. De mensen die wonen en werken in Twente kunnen er een leefomgeving vinden waarin stedelijke en landschappelijke ontwikkeling op een doordachte manier samengaan.

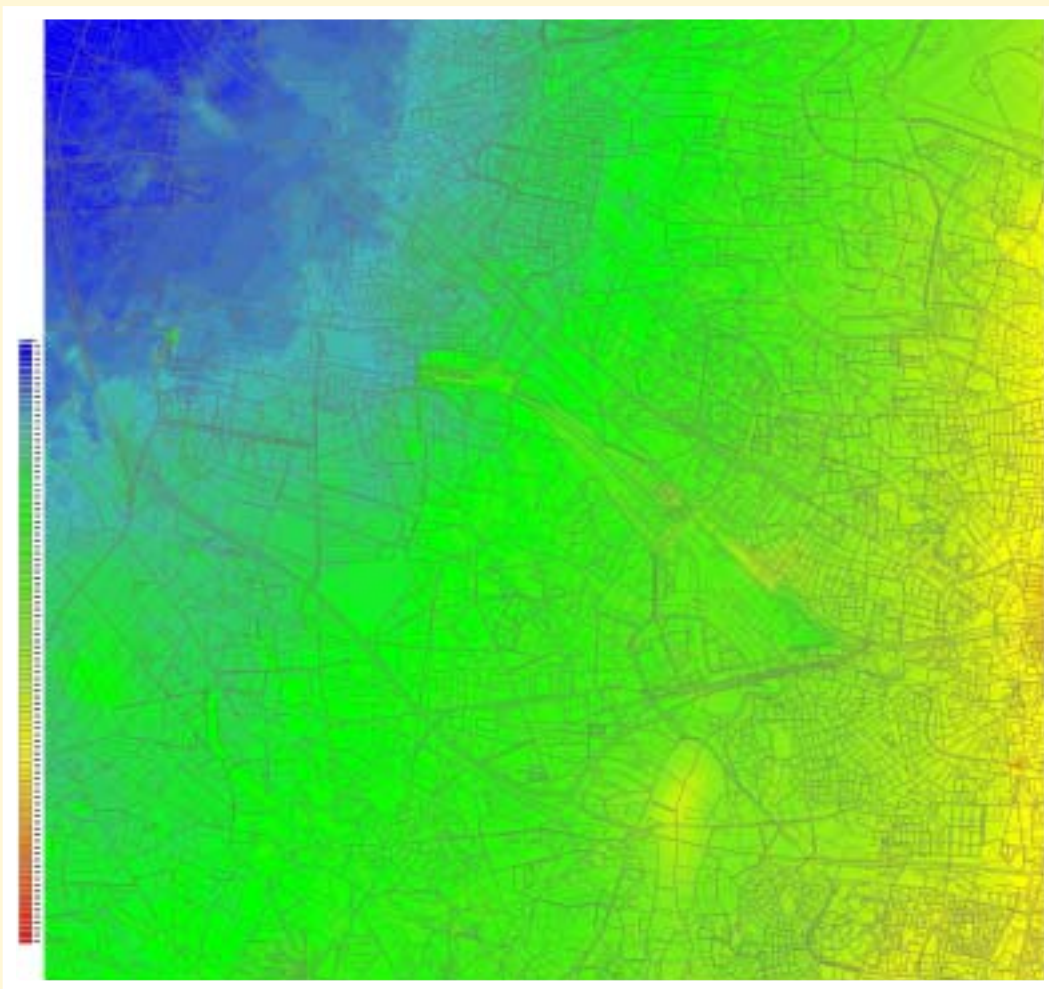
De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening formuleert als specifieke aandachtspunten voor het stedelijk netwerk Twente:

1. verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en ontwikkelen van de hoofdcentra, Almelo, Enschede en Hengelo
2. verbeteren van de samenwerking met Gronau en afstemming met Munster en Osnabruck
3. stimuleren van ruimtelijke kwaliteit en specifieke economische ontwikkeling op het terrein van de Universiteit Twente
4. zorgen voor een hoogwaardige openbaar-vervoersverbinding tussen en naar de verschillende centra en het universiteitsterrein
5. zorgen voor een efficiënt systeem van stedelijke distributie, goed stadsdistributiesysteem
6. ontwikkelen van een regionaal (groen-blauw) parkstructuur

Deze uitgangspunten worden uitgewerkt in een ruimtelijke visie voor de Netwerkstad Twente.

Met name het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en het ontwikkelen van de hoofdcentra Almelo, Enschede en Hengelo, het stimuleren van de ruimtelijke kwaliteit en specifieke economische ontwikkeling op het terrein van de Universiteit Twente, en het ontwikkelen van een regionaal (groen-blauwe) parkstructuur zijn van groot belang voor het Middengebied. De aanwezigheid van de UT in het Middengebied speelt daarbij, net als de aanwezigheid van het bijzondere landschap zoals eerder is beschreven, een cruciale rol. Daarmee is het Middengebied niet zomaar een gebied maar het onbebouwde zwaartepunt in het stedelijk netwerk als geheel. De aanwezigheid van de UT in deze setting spoort ook geheel met de vestigingstendenzen in ICT kringen om te zoeken naar een campus-achtige omgeving.

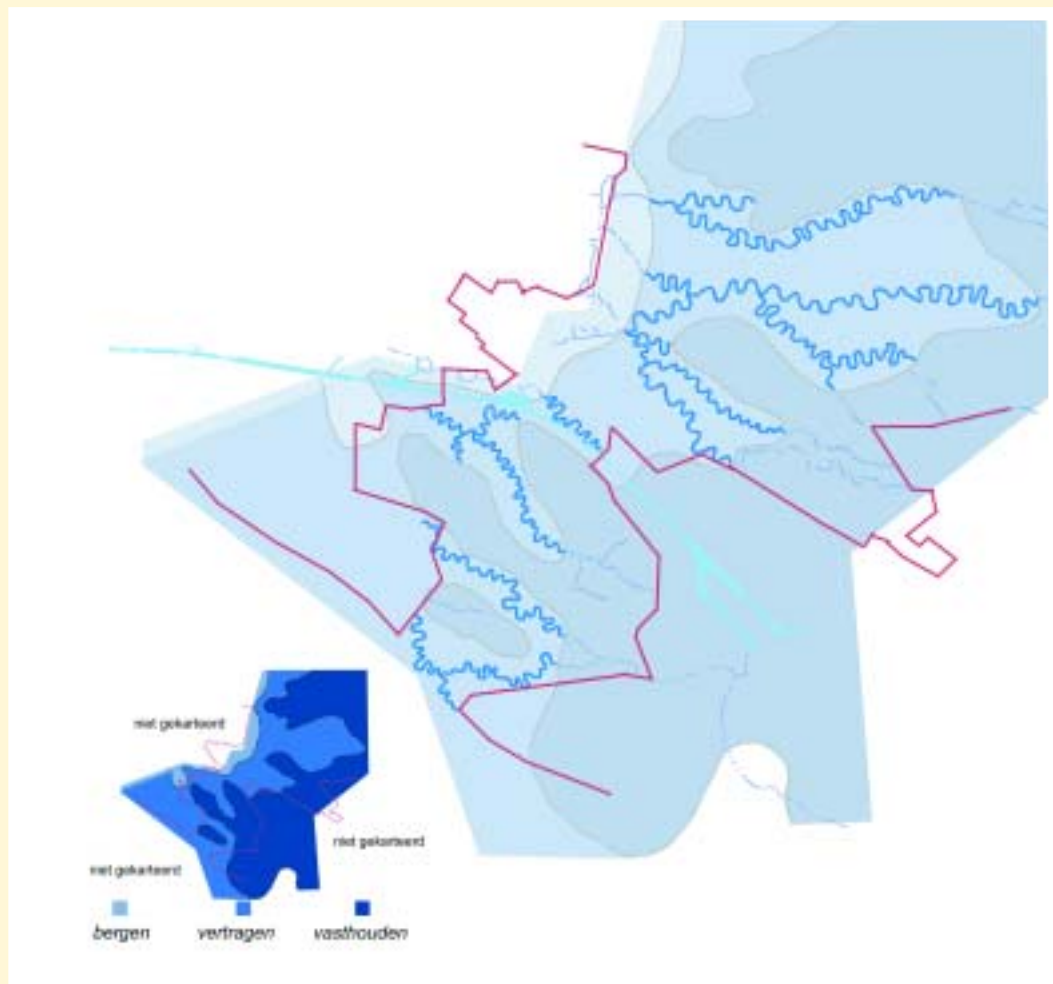
Bepalend voor de rode ontwikkelingen voor de Netwerkstad

HOOGTEVERSCHILLEN ENSCHEDE EN HENGLO

Dit kaartbeeld geeft treffend het verschil in hoogteligging weer tussen Enschede, schuil gaand in de geelgroene tint, en Hengelo, opgenomen in de blauwe tint. Enschede ligt integraal hoger dan Hengelo. Het overgangsgebied, het middengebied, is een merkwaardige en onopvallende gradient tussen beide, door de "knik" in het maaiveld vormt het in poten-

tie een lang, noordzuid verlopend kwelgebied waar het water vanuit richting Enschede naar Hengelo toestroomt. De hoogtekaart geeft ook zicht op de merkwaardig relatief hoge ligging van de kanaalpanden binnen het bereik van Enschede, gevolgen van de ontgravingen van het kanaal waarbij het uitkomende materiaal ter weerszijden verwerkt is.

BEKEN IN HET MIDDENGEBIED ENSCHEDE HENGELO EN STROOMGEBIEDENSTRATEGIE

BEEK DRIENE

BEEK TWEKKELO

Twente zijn de verbindingen en de infrastructuur die daarmee samenhangt. Een sterkere oriëntatie op de grensoverschrijdende samenwerking en netwerken heeft gevolgen voor de bestaande vervoersverbindingen. Het gaat met name om het optimaliseren van de externe bereikbaarheid van de Netwerkstad. In dat kader worden besluiten genomen over de Berlijnlijn, over de Twentekanalen en over het hoofdwegennet (A35, AB31, N35, N36). Ten behoeve van het optimaliseren van de interne bereikbaarheid van de Netwerkstad zijn in discussie de Agglolijn (hoogwaardig openbaar vervoer), een hoogwaardig geïntegreerd fietsnetwerk en een stedelijke hoofdwegenstructuur. Ook de toekomst van de luchthaven staat op de agenda. De aanwezigheid van de luchthaven in het Middengebied is in de huidige situatie met name invloedrijk vanwege de beperkingen aan de bebouwingsmogelijkheden als gevolg van de geluids- en veiligheidscontouren. De discussie over de Twentekanalen zal specifiek voor het Middengebied van betekenis zijn omdat duidelijk zal worden of demping van het kanaal tot de mogelijkheden behoort.

3.4 Groen-blauwe kwaliteiten in de stedelijke omgeving

Ondergrond en stroomgebieden

Het gebied tussen beide steden Hengelo en Enschede heeft een vaste ondergrond met daarin overwegend zandig en lemig materiaal. De Enschedese kant ligt hoger. Het oorspronkelijke reliëf is door de boeren in de loop van honderden jaren nog versterkt: hogere delen op de natuurlijke overgang tussen stuwwal en lagere delen werden tot essen opgehoogd, ten koste van vlakker stukken die door afplagen zeer geleidelijk aan nog lager werden, en in het hele winterhalfjaar plas dras stonden. Niet vreemd dus dat de stedelijke groei en latere uitbreidingen zich op die hogere delen voltrokken: Hengelo heeft nagenoeg alle hogere delen bebouwd, Enschede heeft enkele hogere gebieden met essen onbebouwd gelaten.

Het reliëf van de ondergrond is in grote lijnen dus natuurlijk, maar lokaal door de mens geaccentueerd.

In dat reliëf liggen de lopen van veel beken ingebed. De oorspronkelijke beken hebben er natuurlijk zelf geulen in geslepen. Die beken zetten daar op hun beurt (juist) weer geërodeerde grond op af (beekafzettingen van klei of leem). Aan de Enschedese kant, bovenstrooms, ontspringen vele beekjes. Die lopen daarna westwaarts naar Hengelo, voorheen door de stad.

De structuur van die grotendeels natuurlijke lopen is overigens ingrijpend gewijzigd door stedelijke ontwikkelingen en bijbehorende infrastructuur. De belangrijkste zijn: het kanaal dat gegraven werd op de lopen van de Waarbeek en de Koekoeksbeek, koppelleidingen aan de stadsranden, kanalisatie en normalisatie van de beken, vergravingen voor utiliteitswerken of omvorming van depressies en waterloopjes tot parkvijvers, enz. Door talrijke wegen werden beekloopjes vervormd tot bermslootjes en werden de natuurlijke kleine verschillen door uniform onderhoud en beheer nagenoeg overal weggeharkt. Gelukkig zijn ook nog veel beekjes zeer waardevol en bezitten ze nog de dimensies die passen bij het traject van het stroomgebied: helemaal bovenstrooms hooguit greppelbreed en later geleidelijk breder wordend. Vooral in het fragiele deel van het landschap zijn de beekjes nog fraai ingeklemd tussen bomen en struiken op de smalle beekoever.

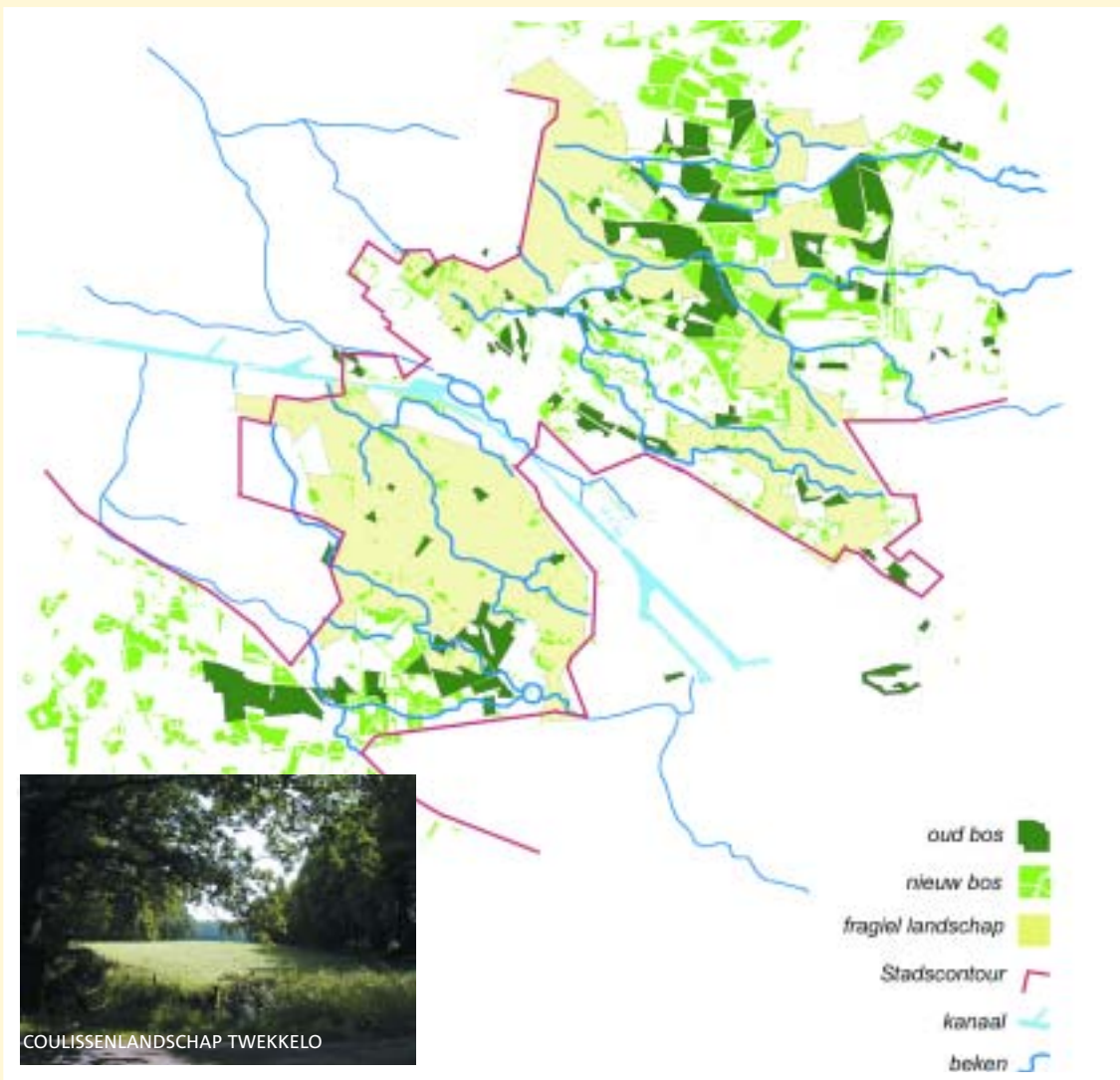
Landschap in historisch perspectief

In het gebied bij deze twee steden zijn de twee hoofdaspecten van het Twentse landschap goed herkenbaar. Het robuuste deel met de oudste boskernen en de jongere verlandgoederde heidezone vooral in Driene en in de zuidrand van Tweekelo, terwijl het oeroude fragiele landschap markant aanwezig is in Tweekelo, de oostelijke rand van Hengelo en oostelijk van het UT-terrein.

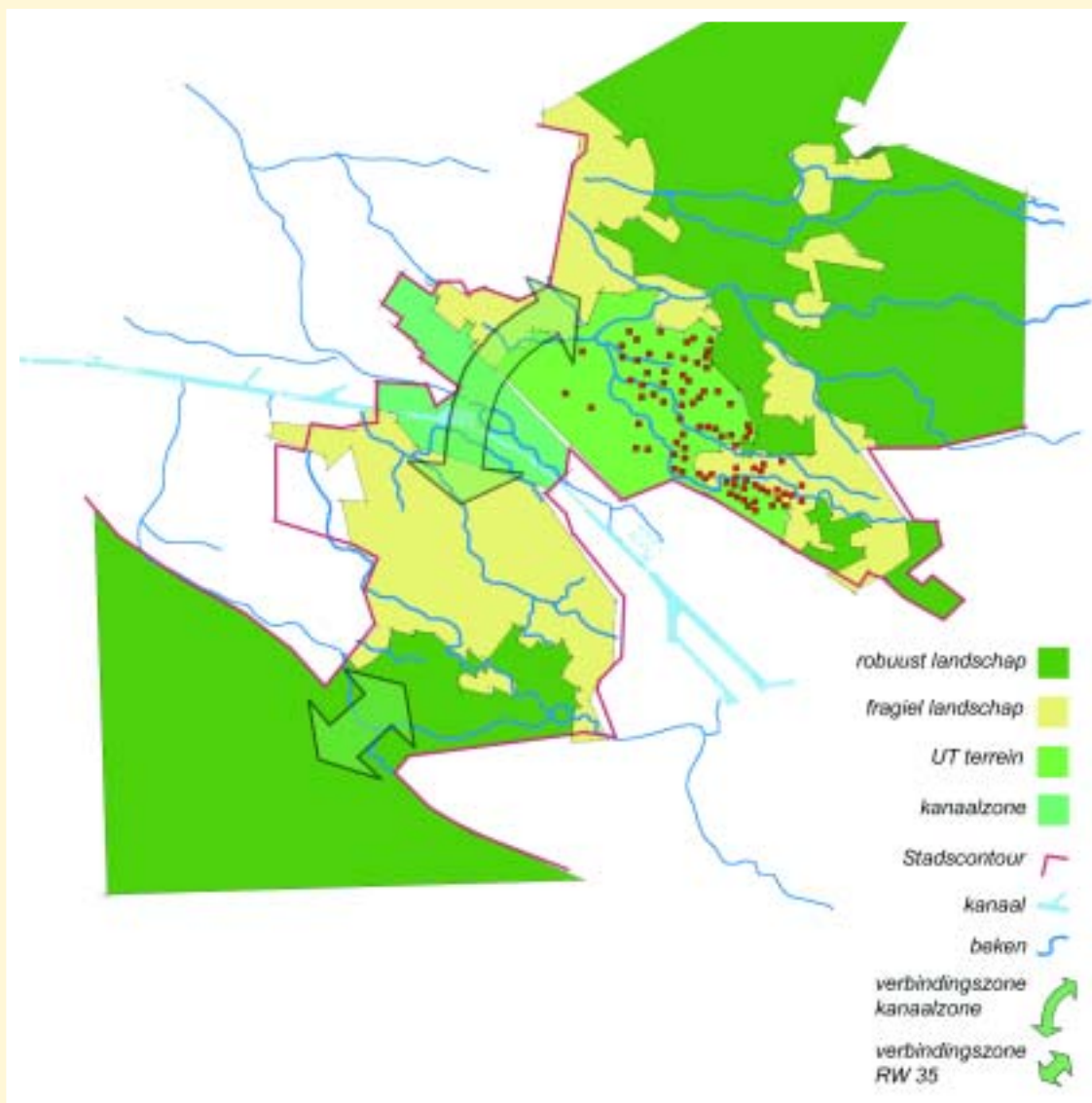
In dat geleidelijk aan door verstedelijking kleiner geworden landschap is, net als elders in grote delen van Twente, de hoofdcontour dus al enkele eeuwen tot meer dan 1000 jaar oud. Zelfs de bebouwing is in de verschillende deelgebieden niet overal hetzelfde maar verschillend in grootte en stijl. In het robuuste, landgoedrijke deel zijn het vaak grootse, landhuisachtige bewoningen, in het meer parkachtige UT-gebied met moderne

HISTORISCHE KAART 1881 - 1882

GROEN-BLAUWE BASISKWALITEITEN IN HET MIDDENGEBIED ENSCHEDE-HENGELO

GROEN-BLAUWE KWALITEITEN EN BELANGRIJKE ECOLOGISCHE VERBINDINGEN

bouwvoorzieningen, en in het fragiele landschap zijn het karakteristieke boerderijen met stemmige erfvoorzieningen. Als we de bovenstaande ingrediënten weer samenvoegen tot de "normale" topografische kaart dan realiseren we ons dat het huidige landschap als "saldo" van de vele veranderingen mooi is gebleven, identiteit en karakter heeft, een schitterend decor van de stad is, en functioneel voor zowel de stedeling als voor de natuur: voor de stedeling om zo vanuit de wijk of binnenstad de natuur in te kunnen, op loop- en fietsafstand, en voor de natuur als leefgebied en als migratiezone van het ene naar het andere deel van de grootstedelijke omgeving of van Twente oost naar Twente west. Zoals dit stedelijk decor er nu nog is, kan ze inspireren tot zorgvuldige en ingepaste stedelijke ontwikkeling volgens het principe van land in de stad.

3.5 Stedelijk gebied, de kwaliteiten in en rond het Middengebied

In deze paragraaf worden achtereenvolgens een aantal kwaliteiten in en rond het Middengebied onderscheiden:

1. De Hengelose/ Enschedese straat
2. De universiteit Twente
3. De bundel infrastructuur in de Kanaalzone
4. Het noordelijk deel van het Middengebied
5. Het zuidelijk deel van het Middengebied

1. De Hengelose/Enschede straat verbindt de centra van Hengelo en Enschede op een van oorsprong zeer karakteristieke wijze. De vele landgoederen en buitenhuizen langs de straat, hebben veelal een relatie met het rijke industriële verleden van de regio, met name de textielindustrie.

2. De universiteit Twente. Aan de Hengelose straat werd in 1964 de UT gevestigd. Men koos bij de stichting van deze derde Technische Universiteit van Nederland expliciet voor de creatie van een groot landgoed met campuskarakter. Deze keuze is nog steeds voelbaar in de huidige vormgeving van de campus.

1

LANDGOEDEREN AAN DE ENSCHEDESE STRAAT

HENGELOSESTRAAT, ZICHT OP HENGELO

2

UNIVERSITEITSTERREIN

2

STUDENTENWONINGEN IN GROEN-BLAUWE SETTING

3

STOELENOPSLAG HARTMAN

MIRACLE PLANET EN ARKE STADION

3. De bundel infrastructuur in de kanaalzone bestaat uit spoor, kanaal en de al genoemde Hengelose/ Enschedese straat. Het kanaal werd (met de schop!) gegraven naar aanleiding van de crisistijd na de eerste wereldoorlog. In 1935 was het gedeelte tot Hengelo gereed, in 1936 werd ook het deel tot Enschede geopend. Het kanaal moest de waterverbinding met de rest van Nederland tot stand brengen en daarmee de industrie in de beide steden een forse impuls geven. Het kanaal wordt thans op verschillende manieren bekeken: als barrière of als illustratie van het recente industriële verleden. Door de aanleg van de nieuwe terminal op het industrieterrein Twentekanaal bij Hengelo komt de nut en noodzaak van het kanaal in het hart van het Middengebied hoe dan ook in nieuw licht te staan. Spoor, kanaal en straat delen het Middengebied in twee. In het noordelijk deel is de stad-land relatie te typeren als aantrekkelijk landschap van bossen en landgoederen, waar gewoond wordt en met de TU als super landgoed. Het zuidelijk deel is te typeren als aantrekkelijk landschap met een agrarische enclave, dat twee grote industrieterreinen van elkaar scheidt.

TOPOGRAFISCHE KAART
BUNDELING VAN INFRASTRUCTUUR IN DE KANAALZONE
(SPOOR, KANAAL, HENGELSE - ENSCHEDESESTRAAT)

4. Het noordelijk deel van het Middengebied: wonen en werken met een speciale kleur.

Centraal in het noordelijk deel is het universiteitsterrein te vinden. Twee groene wiggen dringen op een heel eigen manier de stedelijke gebieden van Hengelo en Enschede in. Bij Hengelo rond de Hengelosestraat met het golfterrein en de Drienebeek, en bij Enschede ten noorden van de Hengelose weg met aantrekkelijke stadsparken, Abraham Ledeborpark en G.J. van Heek park. De woongebieden zijn vanuit de stadscentra gegroeid, en liggen met hun buitengrens tegen het groen van het Middengebied aan. Zo grenst in Hengelo de woonwijk Groot Driene aan het Middengebied. De koppelleiding vormt er een harde grens. In het noordelijk deel grenst Enschede met het woongebied Mekkelholt aan het groen. Een voorbeeld van mooi gesitueerde woonbebouwing die goed betrokken is op het groen is het woonpark de Kotte. Aansluitend bij het stedelijk gebied is het Revalidatie centrum 'Het Roessing' zeer aantrekkelijk gelegen op de grens van groen en rood.

5. Het zuidelijk deel van het Middengebied: grote industrieterreinen gescheiden door agrarische enclave.

In het hart van het zuidelijk deel van het Middengebied bevindt zich de agrarische gemeenschap Tweekelo. Deze enclave contrasteert sterk met het Hengelose bedrijventerrein Twente kanaal Zuid. Daar bevinden zich de nieuwe terminal, de regionale vuilstort en de AKZO. Het 'zakingsgebied' dat ontstaan is naar aanleiding van de zoutwinning door AKZO heeft tot op heden voor een zeer aantrekkelijk doorzicht op Tweekelo gezorgd vanaf de Diamantstraat, omdat daar niet gebouwd kon worden.

Ten oosten van Tweekelo bevindt zich het Enschedese industriegebied rond de havens, de Marsstede en ten zuiden van de A35 de nieuwe Grolsch vestiging. In het havengebied is een herstructureringsproject gaande. Deze herstructurering kan in nauw verband met de dynamiek in de kanaalzone worden opgepakt.

In de omgeving van het station Drienerlo wordt het bebouwde gebied van Enschede als een rode wig in het Middengebied uitgebreid. Daar is het stadion te vinden, het Business en Sciencepark met haar kantoren en het veel bediscussieerde vermaakcentrum Miracle Planet. Actueel is de discussie over een eventuele ijsbaan als nieuwe punt van

4

SPORTCOMPLEX NABIJ BOLHAAR

WEILANDJE IN DE GROENE ENSCHEDESE WIG

5

HAVENGEBIED ENSCHEDE

AKZO OP DE GRENS VAN TWEKKELO EN DE STAD HENGEL

de wig, naast Miracle Planet. Aansluitend aan Hengelo is de situatie anders: daar ligt het accent op landschappelijke recreatie, het zwembad, sportvelden, kamperen en het recreatiepark de Waarbeek.

Belangrijk gegeven voor het Middengebied als Land in de Stad is dat tussen de rode wig van Enschede en de activiteiten in de kanaalzone ten oosten van Hengelo nog steeds een landschappelijk verbinding aanwezig is. Deze verbinding heeft nu nog zeer veel potentie om het noordelijk en het zuidelijk deel van het Middengebied met elkaar te verbinden, maar komt bij verdere uitbreiding van de wig onder druk te staan.

De vijf gebieden overziend concluderen we dat er geen algemene uitspraken te doen zijn over de randen van stad en land. Deze zijn meer of minder aantrekkelijk, maar bieden allen aanknopingspunten voor versterking. Essentieel is dat bij eventuele toekomstige ontwikkeling selectief en gericht gekeken wordt naar de aanwezige kwaliteiten en naar ontwikkelingskansen. Met een dergelijke selectieve, gerichte aanpak kunnen Enschede en Hengelo in de Netwerkstad Twente de eerste stappen zetten naar een aanpak die past bij een stedelijke agglomeratie.

Slechts die elementen van de Netwerkstad krijgen een plek in het Middengebied die kunnen bijdragen aan een kwalitatief hoogwaardige stedelijke en landschappelijke omgeving. De behoefte aan een selectieve, gerichte aanpak geldt ook voor de verbindingen. In hoofdstuk 4 worden vanuit ontwerp perspectief een aantal aanbevelingen gedaan over hoe met verschillende plekken en verbindingen kan worden omgegaan, zodat ze meerwaarde opleveren voor het Middengebied Enschede - Hengelo.

Kwaliteitenanalyse als bouwsteen voor de ruimtelijke ontwikkeling

Gemeenten die gezamenlijk een groen-blauwe structuurvisie willen maken die de onderlegger vormt voor rode ontwikkelingen enerzijds en voor de versterking van de groen-blauwe kwaliteiten anderzijds, staan voor een complexe opgave. De impuls om voor de vuistweg te gaan ontwerpen, om min of meer los van de bestaande situatie beelden te schetsen van hoe het anders kan, is heel verleidelijk. Een grondig inzicht in de bestaande kwaliteiten is echter van belang om de aansluiting bij wat door verschillende betrokkenen al als goed wordt beoordeeld, niet te missen. Daarom is een belangrijke bouwsteen van het ontwerpproces het in kaart brengen en analyseren van de bestaande situatie, onder andere in de vorm van rode en groen-blauwe kwaliteiten in hun onderlinge samenhang. Eenvoudig gezegd: op welke plekken versterkt het rood het groen nu al? Of andersom? Hoe zit het natuurlijke watersysteem in elkaar? Welke eigenschappen van het landschap zijn typerend voor het gebied? Het beoordelen van deze kwaliteiten is uiteraard niet een kwestie van de onderzoekers en de opdrachtgevers alleen maar evenzeer van allerlei andere gebiedsbetrokkenen.

Interactieve kwaliteitenbeoordeling is onderdeel van een doordacht interactietraject met een duidelijke relatie tussen informele participatieve momenten, en formele bestuurlijke besluitvorming.

Visie voor het Middengebied vanuit concepten en kwaliteiten

Denkend vanuit de concepten, die voor een groot deel hun oorsprong vinden in de groen-blauwe hoek, en de bestaande kwaliteiten, waarbij in het Twentse de nadruk ligt op het karakteristieke kleinschalige coulissenlandschap, zal menigene zich afvragen of dit nu leidt tot de visie dat het gebied op slot moet?

In de visie wordt gericht gezocht naar versterking op drie fronten:

1. Het stelsel van open ruimten wordt versterkt. Met name de boeren zijn nu een schakel in het geheel waarvan de toekomst niet duidelijk is. Hun positie moet dus worden versterkt, willen zij een krachtige alliantie kunnen gaan vormen met andere partners. En er worden voorgesteld gedaan om de samenhang tussen het gebied ten noorden en ten zuiden van de kanaalzone te verbeteren. Dat heeft een positieve uitwerking op de ecologie, de landschappelijke samenhang en de beleefbaarheid van het Middengebied als geheel.
2. Daarbij spelen de verbindingen een cruciale rol. Er zijn veel initiatieven voor het aanleggen van nieuwe verbindingen die consequenties hebben voor het Middengebied. Vanuit het perspectief van Land in de Stad moeten deze verbindingen de relatie tussen stad en land versterken, in plaats van er een wig tussen te drijven.
3. Daarnaast is gericht gezocht naar plekken waar rode ontwikkelingen de relatie tussen stad en land kunnen versterken, de randen kunnen 'afmaken', de toegang tot het stelsel van open ruimten kunnen verbeteren.

In de structuurvisie hebben de voorstellen een globaal, richtinggevend karakter. Enschede en Hengelo zullen ze vervolgens moeten uitwerken in meer gedetailleerde inrichtingsplannen.

Visie vanuit concepten en kwaliteiten

4.1

Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn de drie concepten, of ontwerpprincipes Land in de Stad, Boeren voor Natuur, en Stroomgebiedenstrategie (hoofdstuk 2), en de bestaande gebiedskwaliteiten (hoofdstuk 3) uiteengezet. Hoofdmotief daarbij is versterking van het landschap, door de mogelijkheden te benutten die ontstaan bij een sterke relatie tussen stad en land. Daarbij wordt steeds rekening gehouden met de nieuwe wateropgave. Dit landschap combineert de visuele waarden, de ecologische structuur en de aantrekkelijkheid van de stedelijke agglomeratie als geheel.

In dit hoofdstuk worden op basis van concepten en kwaliteiten achtereenvolgens voorstellen gedaan voor de versterking van het groen-blauwe stelsel van open ruimten van Enschede en Hengelo, het omgaan met verbindingen en voor gerichte en selectieve ontwikkeling van rode functies. Het stedelijk gebied gaat dan optimaal profiteren van het in hoofdstuk 3 gekarakteriseerde landschap, en andersom. Het Middengebied wordt het landschappelijk startkapitaal van de Netwerkstad. Er ontstaat een aantrekkelijk vestigingsklimaat dat aansluit bij de specifieke ambities van Twente, zoals de ambitie om de uitstraling van Twente als kenniscentrum te versterken. De suburbanisatie wordt door zeer selectieve hoogwaardige woningbouw zoveel mogelijk gebonden aan het stedelijk gebied. Bestaande stedelijke gebieden worden opgewaardeerd door een versterking van de oriëntatie op het landschap. Hierna komen puntsgewijs aanknopingspunten aan de orde voor versterking van

- Het stelsel van open ruimten in de netwerkstad, Middengebied Enschede – Hengelo
- De verbindingen
- Ontwikkelingsperspectieven op de grens van groen en rood

4.2

Het stelsel van open ruimten in de netwerkstad, Middengebied Enschede – Hengelo

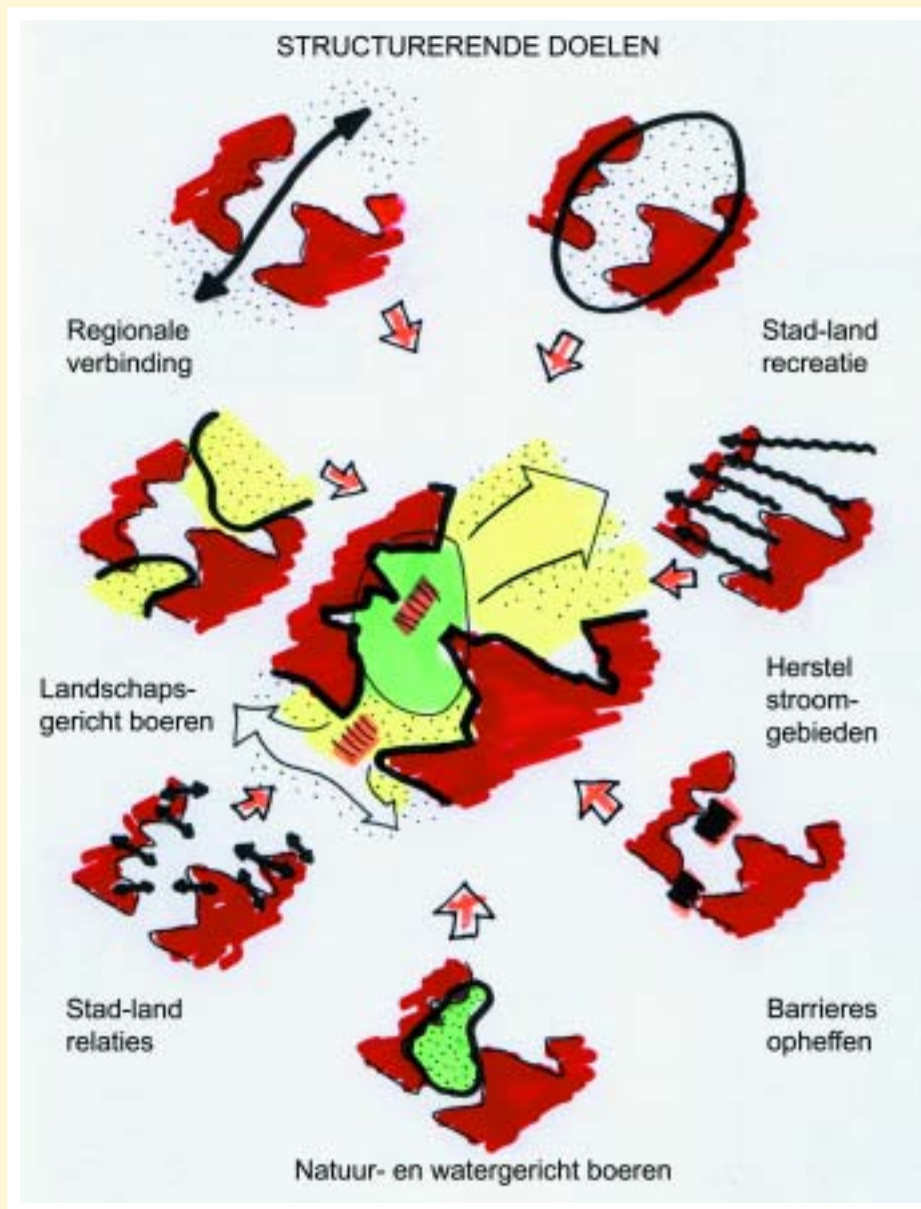
Globaal kunnen voor de versterking van het stelsel van open ruimten, de volgende twee aanpakken worden onderscheiden:

- In het robuuste deel (Driene en een klein deel van Tweekelo): de combinatie van bestaande "groene" beleidsinstrumenten zoals de Ecologische Hoofdstructuur, Natuurschoonwet, en niet-agrarisch eigendom enerzijds en "landschapsgerichte landbouw" en aangepast waterbeheer anderzijds;
- In het fragiele deel (vooral Tweekelo): versterking van de agrarische bedrijvigheid door in te zetten op "natuur- en watergerichte landbouw". Dit heeft de beste kansen nabij de beeklopen, in combinatie met de es- en kampgronden. Dit moet dan wel gepaard gaan met het aanbieden van instrumenten om die landbouw economisch levenskrachtig te maken (zie hoofdstuk 6).

Het versterken van het landschap in het stelsel van open ruimten gaat uit van ruimtelijke samenhang van de maatregelen waardoor groen-blauwe functies van het landelijk gebied beter tot hun recht komen, duurzamer worden en een duidelijker band krijgen met binnenstedelijke groene ruimtes.

Het gaat hierbij niet om concrete uitvoeringsgerede plannen maar duidelijke, structurerende doelen. (Zie de figuur op blz. 42)

- Allereerst gaat het om de brede bewustwording dat zowel voor Hengelo als Enschede de toekomst zal liggen in de verdeling van de bestaande agglomeratieve aanzetten en in het landschap, met zijn beekdalen en zijn bosareaal met open weiden. Dat vormt het gezamenlijke

unieke decor van de steden en is ook de gezamenlijke zorg als het gaat om bestemming, inrichting, beheer en financiering.

- Het stroomgebiedenprincipe heeft tot gevolg dat het waterbeheer zich zal gaan richten op bovenstrooms vasthouden van water (zowel in stad als land), middenstrooms vertragen van water (in het land door binnenboerenbedrijven beken maximale veerkracht te geven waardoor optimale waterbenutting voor boeren mogelijk wordt), en -meer benedenstrooms- ruimte geven aan waterberging. Open water zal zowel aan het front van de stad als in de stad zelf een plek moeten krijgen.
- Binnen de twee nieuwe boerenbedrijfstypen wijzen de ondernemers zelf de landschapselementen aan die permanent het groene 10%-casco gaan vormen, en maken de natuur- en watergerichte bedrijven optimaal gebruik van de natuurlijke vruchtbaarheid van water en bodem.
- De natuur- en watergerichte bedrijven worden primair gepositioneerd in het draaipunt van het Middengebiet waar de identiteit van het stedelijke decor en de kwetsbare natuurfuncties het meest cruciaal zijn.
- Bij het concretiseren van deze bedrijfstypen speelt de aanwezige landschappelijke kwaliteit een grote rol en zal de bedrijfsvoering inspelen op andere ruimtelijke aangrijpingspunten (waterberging, waterinlaat en -voorzuiivering, recreatie en doorgaande wandel- en fietsroutes, enz).
- De toekomst van het Middengebiet staat of valt bij een effectieve aanpak van de kanaalzone. Er moet een krachtige inspanning moeten worden geleverd om de grote fysieke barrièrewerking van kanaal, spoor, wegen en snelwegen op te heffen. Dat maakt vervolgens de weg vrij voor vrijere uitwisseling tussen bestaande deelstructuren ten behoeve van natuur en recreatie.
- In de randen van de steden bevindt zich zeer waardevol binnenstedelijk openbaar groen dat past bij het eigen stedelijke decor, dus voor Enschede is dat anders van

karakter dan in de stadsranden van Hengelo. In het hiernavolgende worden de te onderscheiden elementen van het stelsel van open ruimten apart beschreven.

Grote landschappelijke eenheid Driene en een klein deel van Tweekelo

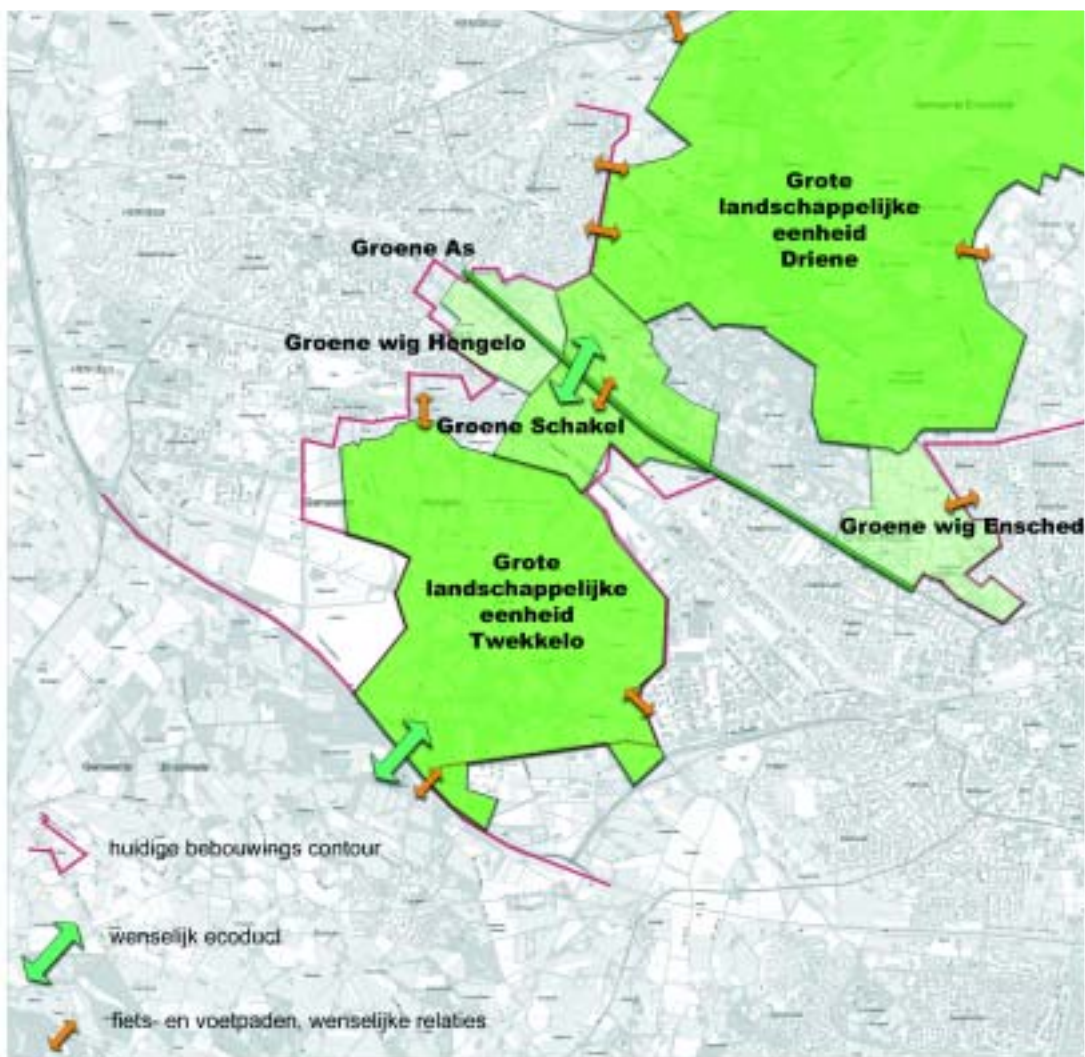
In het stedelijke decor van Hengelo en Enschede vormt het robuuste deel van het landschap een tamelijk stabiele factor door wet- en regelgeving (Boswet, Natuurschoonwet, Wet Ruimtelijke Ordening en in het kader van natuurbeleid (EHS)) in combinatie met de specifieke niet-agrarische eigenschappen. Dit relatief jonge landschap verdraagt zich vrij goed met de nabijgelegen stad. De waterlopen in dit gebied hebben een bovenstrooms karakter dat versterkt kan worden. In dit deel van het tussenstedelijke gebied heeft het landschapsgerichte boerenbedrijfstype de voorkeur, omdat es- of kampgronden hierin te weinig aanwezig zijn voor een optimaal functionerend natuurgericht bedrijf. Deze laatste moeten immers als agro-kringloopbedrijf functioneren en hebben voor de bodemvruchtbaarheid de es- en kampgronden nodig, in samenhang met de beken.

ONVERHARDE WEG IN DRIENE

LAAN IN DRIENEN

STELSEL VAN OPEN RUIMTEN IN HET MIDDENGEBIED

Grote landschappelijke eenheid Twekkelo

Het fragiele deel van het landschap is de meest onzekere factor omdat het heersende landbouwkundige gebruik kenmerkend steeds te weinig weerstand kan bieden aan allerlei stedelijke ontwikkelingen. Dit zeer oude landschap, met beken met een middenstrooms karakter, leent zich principeel goed voor het natuurgerichte bedrijfstype. Dat komt doordat er relatief veel es- en kampgronden nabij waterlopen liggen, die uitstekend passen binnen dit soort te optimaliseren agro-kringloopbedrijven. De oostgrens van Hengelo grenzend aan Twekkelo wordt bepaald door een grote diversiteit aan industrieën en bedrijvigheid (bv tuincentrum, AKZO en vuilverbrandingsinstallatie) en het daarbij horende beeld (verschillende bebouwingshoogtes en uitstraling). Op deze lokatie is de verdichtingspotentie groot. Er is een uitdagende opgave om deze stadsrand meer dan nu het geval is op Twekkelo te oriënteren.

ZOUTHUISJES IN TWEKKELO

LANDELIJK TWEKKELO

De groene schakel

De verbinding tussen Twekkelo en Driene is nu op de kaart aangeduid als de Groene Schakel. Er moet echter nog veel gebeuren om dat gebied ook in de werkelijkheid zijn kansen te geven om als verbinding tussen Twekkelo en Driene te gaan functioneren. In ecologisch opzicht geldt, dat hoe smaller de betrokken terreinen zijn, hoe kleiner de kans op gewenste soorten. Versnippering van landschap heeft nu eenmaal negatieve effecten voor de natuur. Een zone van 500 meter, zoals die nu wordt voorgesteld, is een randvoorwaarde voor de ecologische kwaliteit. Deze kwaliteit komt in een zone van 500 meter echter onder druk te staan als daar ook andere activiteiten moeten plaats vinden. Het gaat in dit geval met name om het zoeken naar waterretentie en om stedelijke recreatie. In landschappelijk opzicht zal het gebied van de Groene Schakel de specifieke, historisch gegroeide kwaliteiten van Twekkelo en Driene moeten gaan verbinden. Met betrekking tot de beleevingswaarde van het Middengebied als geheel betreft het hier nu een 'gesplitst' Middengebied dat de mogelijkheden van een verbinding van de recreatie in Twekkelo met die in Driene beperkt. Het oorspronkelijke karakter van het Middengebied is vanaf de Hengelose Straat, de verbinding tussen de centra van Enschede en Hengelo nog steeds, zij het maar net, waar te nemen en te beleven. Dit bijzondere karakter werd door de ingrepen in de weg zelf en zijn omgeving echter aangetast. In de toekomst kan deze weg echter nog steeds een belangrijke beleevingsroute van het landschap worden die van grote waarde is voor de beleving van het Middengebied als geheel. Dat betekent dat bij uitwerking van een landschappelijk ontwerp voor deze kwetsbare schakel openheid, zichtlijnen en andere verbindende ingrepen voor zowel ecologie als landschapsbeleving de leidraad moeten zijn.

De groene Enschedese wig

Tussen het universiteitsterrein en de woongebieden Bolhaar, Mekkelholt en Tweekkelerveld ligt de Enschedese groene wig, met daarin sportvelden en de stadsparken, het Ledebouerpark en het Van Heesktpark. Het groene landschap is daardoor tot in het stedelijk gebied beleefbaar en voelbaar. Het komt letterlijk tot aan de rand van de oude binnenstad van Enschede. Van groot belang is het geven van een definitieve status aan deze wig als blijvende groene

COULISSENLANDSCHAP MET ZOUTHUISJE

ruimte, zodat tevens de herinrichting ervan op onderdelen wordt gestimuleerd. Continuïteit van het groen leidt op termijn ook tot een steeds grotere ecologische kwaliteit. Al aanwezige fietsroutes worden in een coherent netwerk verder versterkt. Aangrenzende verhardingen voor het sporters-parkeren worden benut voor het herinrichten van dit interessante groengebied. Omliggende woongebieden kunnen sterker op dit landschap worden betrokken door met behulp van enkele selectieve hoogwaardige toevoegingen de herinrichting van de randgebieden mogelijk te maken.

De begrenzing van de Enschedese wig wordt gekenmerkt door een afwisseling van achterkanten van woningen en randmotieven uit verschillende perioden in de stedenbouwkunde. Daarnaast hangen nog steeds ontwikkelingen als een noordwesttangent en uitbreidingen van de campus in oostelijke richting boven dit groene gebied. Vanuit het Land in de Stad concept heeft de wig een verbindende functie tussen de stad (met z'n parken), het middengebied (het Land in de Stad) en het buitengebied ten noorden en zuiden van de snelwegen (het land). Deze verbinding maakt een wezenlijk onderdeel uit van het stelsel van groene ruimten. Het openhouden en het versterken van de groene kwaliteiten (het versterken van groene functies gericht op de stedelijke recreant) is voorwaarde voor het behoud van deze wig. Daarnaast draagt een transformatie van de vele rommelige achterkanten naar een op het landschap georiënteerde hoogwaardige randzone met woonfunctie bij aan de duurzaamheid van de wig. Zo'n belangrijk deel van het groenblauwe stelsel van ruimten van de netwerkstad verdient een uitgekiend masterplan, waarin zowel afwisseling als structuurversterking op zijn plaats zullen moeten vallen. Vooraf zal men het dan eens moeten worden over de groen-rood structuur ter plaatse.

WONEN IN DE ENSCHEDESE WIG

STADSRANDACTIVITEITEN IN DE ENSCHEDESE WIG

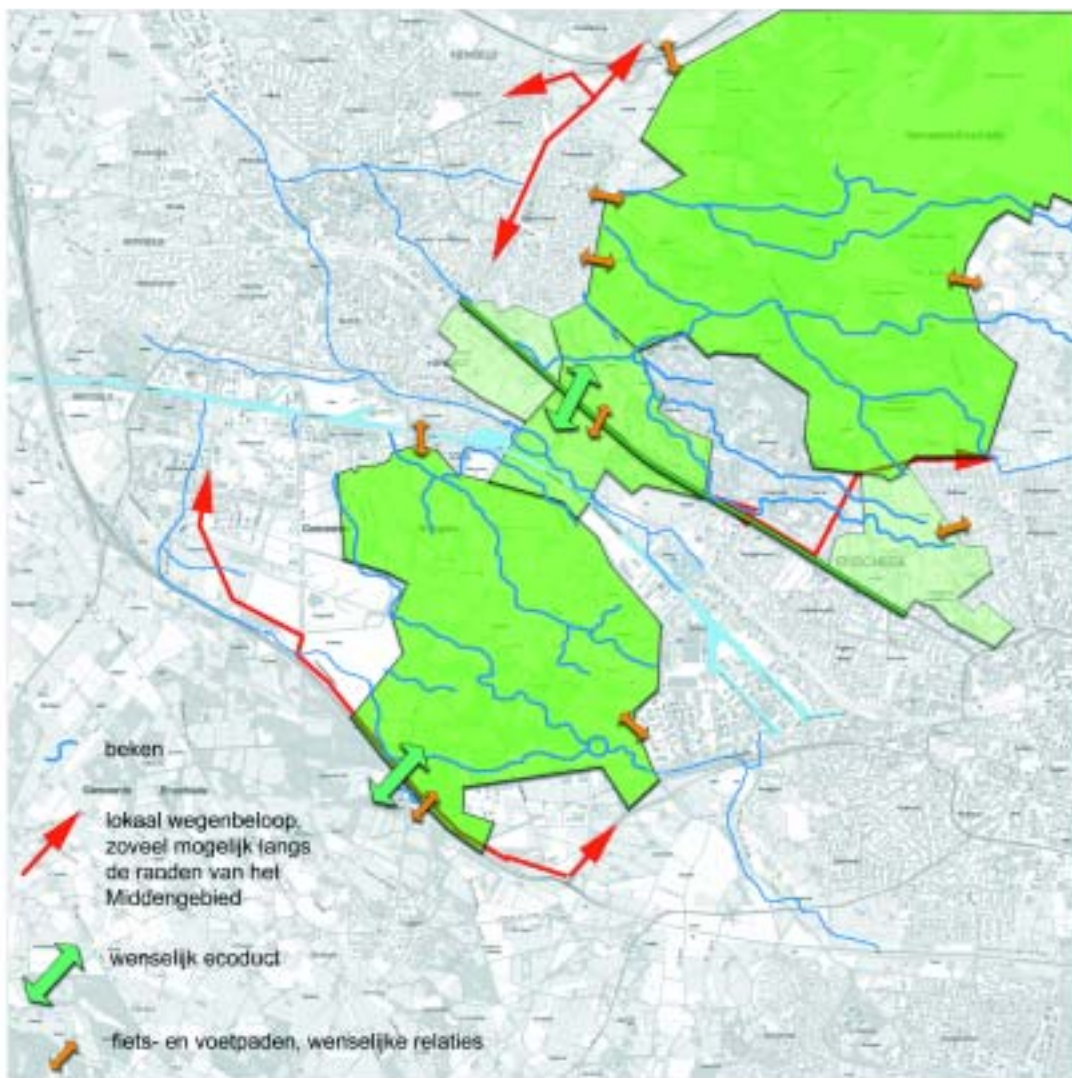
De groene Hengelose wig

Rond de Hengelose straat dringt een groene wig het stedelijk gebied van Hengelo binnen.

Deze wordt echter alleen ervaren vanaf de grotere infrastructuurlijnen zoals het kanaal, het spoor en de Hengelose straat. De verblijfskwaliteiten zijn beperkt en de alternatieve routes tussen de grotere infrastructuurlijnen zijn onbekend. Een voorbeeld van het ontbreken van een positief ruimtelijk structurerend concept. De invulling van de wig is divers en staat onder druk. Landhuizen en golfbanen strijden om de ruimte met intensieve, beperkt toegankelijke sportrecreatie (ontwikkelingen rond het oude FBK-stadion) en enkele grootschalige bedrijfspanden. Bezien vanuit de Land in de Stad-filosofie, moet de groene wig zorgen voor de verbinding tussen de stad en het land, zowel met een ecologische als recreatieve betekenis. Het landschap ten noorden van de

BEEK IN HENGELO

VERBINDINGEN IN HET MIDDENGEBIED

Hengelsestraat heeft gelukkig een karakter dat past bij een groene wig, door de grote landhuizen in het groen en de situering van de golfbanen. Het zuidelijk deel betreft een kansrijk gebied voor hoogwaardige ruimtelijke ontwikkelingen waarvoor de aanwezige groene ruimte en de relatie stad-land het kader vormen, zoals een geïntegreerd uitgebreid FBK-sportcomplex en op stand in het groen gesitueerde landhuizen/kantoren. Dergelijke ontwikkelingen kunnen dit deel van de wig een eigen identiteit en betekenis geven.

4.3 De verbindingen

Toegankelijkheid voor fiets en voetgangers

Het landschap van Twekkelo en Driene heeft voor de steden Enschede en Hengelo vooral een recreatieve betekenis: het Twentse landschap op korte afstand van de stad. De bereikbaarheid van het land vanuit de stad is echter beperkt. De huidige routes worden overheerst door bestaande drukke autoroutes of zijn onvoldoende herkenbaar gesitueerd of vormgegeven. De bedrijventerreinen rond Twekkelo vormen een barrière tussen de woongebieden en het groen. Om het Middengebied als Land in de Stad betekenis te geven moet de toegankelijkheid van het gebied verbeterd worden. Hiervoor zijn aanleidingen aanwezig. Lange afstandswandel- en fietspaden doorkruisen reeds het gebied. Ook vanuit de stad zijn zowel rond Driene als Twekkelo plekken aan te geven waar de toegankelijkheid vanuit de stad verbeterd kan worden. Dit kan simpelweg door het doortrekken van routes vanuit de stad het land in, dan wel door de aanleg van aantrekkelijke nieuwe routes over de bedrijfsterreinen heen. De verweving van deze toegangsroutes met de lange afstandpaden (en bijvoorbeeld de bestaande Twekkelose Stiewelpaden), in combinatie met bestaande en/of nieuwe recreatieve knooppunten kan leiden tot een aantrekkelijk recreatief netwerk met zelfs een bovenlokale functie.

Ecoduct A35

Zowel de wenselijke ecologische verbindingszone als het toeristisch recreatieve verkeer vanuit het zuiden (een lange afstand wandel- en fietspad), kruisen de A35 om vervolgens het groene landschap van Twekkelo te bereiken. In de huidige situatie zijn hiervoor geen aparte voorzieningen aanwezig. De ree tracht de snelweg over te steken en de fietser

en wandelaar dienen gebruik te maken van de Windmolenweg, in feite tevens de ontsluitingsweg voor de Marssteden.

De aanleg van een ecoduct en een fietsvoetgangersbrug, is noodzakelijk om het Middengebied toegankelijk te maken voor zowel fauna als recreanten. Door deze ingrepen te combineren kan meer worden bereikt en kunnen kosten worden bespaard.

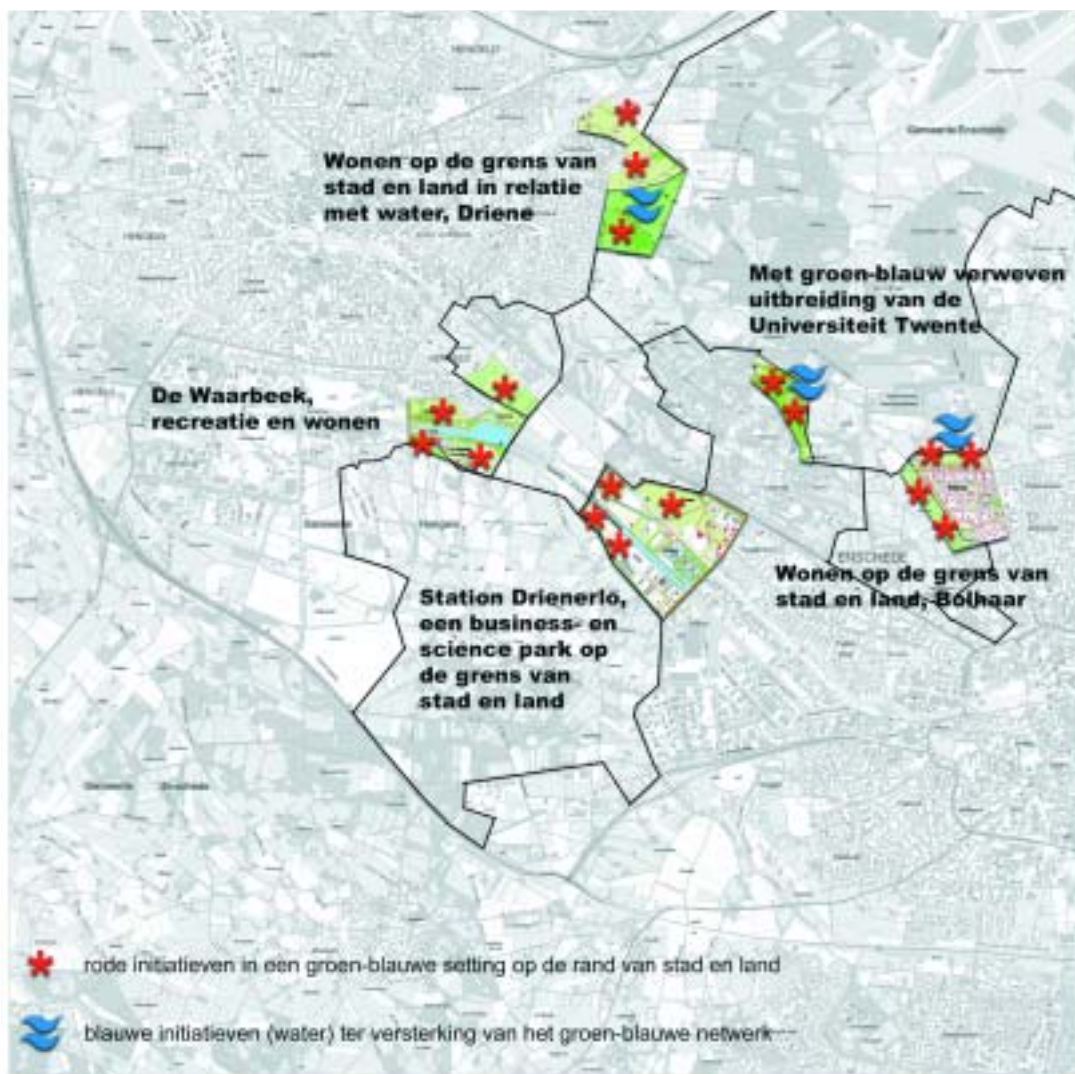
De Usselerknoop

Daar waar het bedrijventerrein de Marssteden verder uitgroeit richting het bedrijventerrein Havengebied, raakt het Twekkelose landschap nog aan het landschap rond de Usseleres. De aanleg van het viaduct in het tracé van de Westerval heeft deze relatie veranderd. Toch zijn er nog kansen om de landschappelijke verbinding en de recreatieve routes tussen de zuidelijke en westelijke woonwijken van Enschede met het Twekkelose landschap op deze plek vorm te geven, precies op de plek waar de Auke Vleerstraat de Westerval kruist. Deze plek, de Usselerknoop, zou dan de functie moeten krijgen van groene stepping-stone tussen de Usseleres en Twekkelo. Het vormt vanuit de genoemde woonwijken de entree naar Twekkelo. Er zou op deze plek sprake kunnen zijn van een rode ontwikkeling met een 'landmark-achtig' karakter; een recreatieve poort van Twekkelo (kleine uitspanning).

Auto-ontsluitingen

Het Land in de Stad concept pleit ervoor geen nieuwe wegen door, maar uitsluitend langs het open Middengebied aan te leggen, bij voorkeur door bestaand stedelijk gebied. In Hengelo is aan het kanaal een overslag terminal gevestigd. Deze heeft een functie voor het bedrijventerrein Twentekanaal, de Marssteden, het Havengebied en de Grolsch. De onderlinge huidige verbinding tussen deze punten, de Strootsweg, bedreigt de relatieve rust van het Twekkelose landschap. Sluipverkeer moet daar zoveel mogelijk worden voorkomen.

Voor de huidige voorstellen, zoals de noordwesttangent en de westtangent van Enschede en een mogelijke oostelijke randweg van Hengelo, dient in eerste instantie onderzocht te worden of inpassing in bestaand stedelijk gebied mogelijk is. Mocht dit niet tot aanvaardbare oplossingen leiden en

STELSEL VAN OPENRUIMTE IN HET MIDDENGEBIED

zou er toch een eis zijn van nieuwe verbindingen door het Middengebied dan dienen die aangelegd te worden als 'parkways'. Dat wil zeggen recreatieve, landschappelijke groene wegen zonder de spin-off van nieuwe vestigingsdruk.

Concreet betekent dit voor de verschillende wegenprojecten:

Verbinding bedrijfsterreinen Enschede en Hengelo

Vanuit het functioneren van deze beide bedrijfsterreinen bestaat er behoefte aan een verbinding. Door het utilitaire verkeer tussen de bedrijfsterreinen van Hengelo en Enschede te bundelen langs de A35, gesitueerd in de geluidhinderzone van deze snelweg, wordt het Tweekeloos 'vreemde' verkeer uit het middengebied geweerd. De Strootsweg kan als doorgaande route worden afgesloten en behoudt slechts een ontsluitingsfunctie voor de gebruikers van het landschap. Door de bundeling van het utilitaire verkeer met de snelweg, kan het recreatieve verkeer ten zuiden van de snelweg via één 'sprong', één (misschien zelfs gecombineerd) eco- en/of viaduct, Tweekelo bereiken.

Noordwesttangent Enschede

De noordwesttangent wordt geïntegreerd met het UT-complex; niet langs het terrein maar over het terrein. Daardoor blijven de grote landschappelijke kwaliteiten van de groene wig optimaal behouden en kunnen ook de stedelijk randen, zowel van de universiteit als van de woongebieden maximaal worden benut. Daarmee houdt de groene wig aansluiting op het omliggende landschap en blijft zijn bestaansrecht overeind.

Westtangent Enschede

De eventuele aanleg van een westtangent, een tweede ontsluiting op de A35 van het bedrijven/kantoren gebied ten westen van Enschede, over een nieuw tracé, vraagt mogelijk om inlevering van een deel van het Tweekelose landschap. Vanuit het Land in de Stad perspectief lijkt het logischer gebruik te maken van bestaande wegen en tracés, over bestaande bedrijfsterreinen heen (over bijvoorbeeld het transportcentrum of langs het kanaal). De optie langs de zuidrand van het bedrijventerrein (ten zuiden van het trans-

portcentrum) zal de rand van Tweekelo op deze plek aanzienlijk en onherstelbaar aantasten. Door deze weg niet op deze plek aan te leggen blijven de mogelijkheden behouden om vanaf hier het Middengebied direct te beleven als centrale open ruimte.

Oostelijke randweg Hengelo

Voor de mogelijke realisatie van een oostelijke randweg van Hengelo, als onderdeel van de verbinding tussen de bedrijfsterreinen van Hengelo en Enschede, zal bij voorkeur gezocht worden naar een geïntegreerde oplossing, binnen de contouren van de stad. Als het tracé voor de oostelijke randweg van Hengelo toch aan de rand van de stad wordt gesitueerd, zal ook dit tracé als een parkway, optimaal ingepast in het landschap, een plek moeten krijgen in het Tweekelose.

4.4

Ontwikkelingsperspectieven op de grens van groen en rood

Afgezien van stadsvernieuwing en herontwikkeling van centrumgebieden ging stedelijke ontwikkeling altijd gepaard met verlegging van stadsgrenzen naar buiten. Daarnaast kreeg de ruimtelijke ordening in ons land sporadisch ook wel eens te maken met losse ontwikkelingen buiten de steden. De 'weilandwinkels' zijn daarvan een voorbeeld. Heel actueel, ook in Twente, zijn de zogenaamde 'zichtlokaties' langs de nieuwe snelwegen. De dealergarages zijn een rol gaan spelen als herkenningspunten wanneer men de huidige Netwerkstad benadert. Een dynamische, maar ook amerikanistische wereld.

De toekomstige 'complete' stad zal weer anders omgaan met de grenzen tussen groen en rood. Allereerst is men meer bedacht op een algemeen beleid van intensivering en multifunctionele benutting van de stedelijke ruimte. Ook heeft de visie op het omringende landschap zich ontwikkeld en verdiept. Wanneer het stedelijk gebied in de toekomst opnieuw de grens tussen rood en groen gaat overschrijden is er vanuit groen en landschap een veel volwassener tegenspel, niet alleen vanuit ecologische en landschappelijke en agrarische kringen maar ook, zoals onlangs weer is gebeleden in relatie tot de Usseleres, vanuit de bevolking.

Anderzijds is het zeker niet zo dat de bestaande historisch gegroeide grens tussen rood en groen per definitie het optimale eindbeeld is. Door nieuwe selectieve stedelijke ontwikkeling kan deze grens op veel plaatsen worden verbeterd. Daarbij kan dan een aantal praktische wenspunten worden gerealiseerd, op voorwaarde dat de ruimtelijke vormgeving werkelijk op een integrale manier gestalte krijgt! Te denken valt aan het opnemen van waterpartijen in het Middengebied voor waterberging, waardoor ook de sfeer en uitstraling van de gebouwde omgeving wordt verhoogt. In de zestiger jaren werd die strategie al gekozen bij de ontwikkeling van Drienerlo. Elke plek langs de grens tussen rood en groen stelt in dit opzicht zijn eigen eisen, zowel vanuit het landschap als vanuit de stedelijke kant. Zo zal een stationsontwikkeling in de kwetsbare groene schakel al snel tegen zijn grenzen aanlopen en vragen om een intensief ruimtegebruik, terwijl in de extensief bebouwde, groene stadsranden van Hengelo en Enschede een dynamisch intensief ruimtegebruik misplaatst is.

Station Drienerlo

Deze plek biedt kansen voor een hoogwaardige afronding van de stad en een versterking van de orientatie van het stedelijk gebied op het landschap van 'de groene schakel' tussen Twakkelo en Driene. Door intensief ruimtegebruik (gestapeld parkeren/opslag/menging functies/overkluizingen kanaal), selectieve hoogwaardige ontwikkelingen en creatieve oplossingen voor vervoersproblematieken, liggen in deze zone grote kansen om op een innovatieve wijze de

stad (versterken identiteit) en het land (vrijhouden van bebouwing en het realiseren van een op het land georiënteerde stadsrand) verder invulling te geven. Intensivering in de stad betekent ruimte voor het groen; in dit geval voor het nog kwetsbare gefragmenteerde landschap in de groene schakelzone tussen Driene en Twakkelo.

De Universiteit Twente

Het universiteitsterrein heeft zijn ontstaan te danken aan de landschappelijke mogelijkheden die Twente bij de start van de UT kon bieden om een campusopzet te realiseren. Het huidige complex is toe aan een verdere uitgroei en een sterkere kwaliteitszorg op onderdelen. Moet men nu werkelijk gaan overschakelen op andere thema's dan het campusthema in de zin van een lineaire verstedelijking aan de zuidrand, langs de Hengelosestraat? Of zal men juist voor de langere termijn moeten vasthouden aan de eenmaal gekozen structuur met zijn zwaartepunt in het hart van de campus? Aan de noordgrens van de campus zal een rood-groen ontwerp moeten voorzien in een verdere ontwikkeling. Daarbij wordt ook op langere termijn recht gedaan aan het specifieke landgoedkarakter van deze universiteit. De westzijde van het campusgebied biedt een zeldzaam voorbeeld van heel ontspannen ruimtegebruik: een duurzame verweving van wonen en bos.

Aan de oostkant is de eigen bouwbehoefte en de aanleg van een nieuwe koppelweg binnen het UT-gebied een impuls om hier de rood-groenstructuur verder te ontwikkelen en uit te diepen.

STATION DRIENERLO

VISSEN OP HET UT TERREIN

Waterretentie in het Middengebied zal in aansluiting op de bestaande groenblauwe structuren in de campus verder kunnen worden uitgebouwd tot doorgaande motieven, ook richting Enschede. Combinaties met fietsroutes leiden tot een verdere kwaliteitsimpuls.

De grote Waarbeek e.o.

Waar het kanaal de stad Hengelo aan de oostzijde verlaat, ligt een bijzonder knooppunt voor de beleving van het Middengebied. Op deze plek is in het kanaal het sluizencomplex met zijn voor Nederland extreme hoogteverschil gelegen, en is ook de Waarbeek gesitueerd. Aan de noordzijde van het kanaal rond dit punt speelt het eventuele verplaatsen van sportvelden en het aanleggen van een bergingsvijver (Kristalbad). Het combineren dan wel het versterken van functies op deze plek, heeft afhankelijk van de uitwerking hoge potenties voor de zo nodige versterking van de relatie tussen stad en land.

In Tweekelo vormt de Waarbeek de grootste recreatieve trekker; voor extensieve recreatie zijn bijvoorbeeld de Stiewelpaden van betekenis. Kansen voor versterking van de recreatieve aantrekkingskracht van Tweekelo zijn zowel zichtbaar (sluizencomplex) als onzichtbaar (het voormalig spoortracé van het lijntje Boekelo-Hengelo) aanwezig. Om

dit te bewerkstelligen wordt gepleit voor het versterken van de Waarbeek als recreatief concentratiepunt, door goede ontsluiting voor het autoverkeer langs de randen van Tweekelo (combinatie met de nieuwe ontsluiting van Enschedese bedrijfsterreinen en de terminal in Hengelo). Hierbij wordt, naast de Waarbeek, de Stiewelpaden, de Lange afstands, wandel- en fietspaden (LAW/LAF), de Afvalverbrandingsinstallatie (AVI) en het sluizencomplex, gedacht aan kleinschalige verblijfsrecreatie nabij de Waarbeek en bijvoorbeeld het reactiveren van het MBS-tracé naar Hengelo met een spin-off naar Tweekelo (halte bij de Waarbeek).

GROOT WAARBEEK

SLUIZENCOMPLEX LANGS DE OOSTZIJDE VAN HENGELO (TWEKKELO)

VUILVERBRANDING LANGS DE OOSTZIJDE VAN HENGELO (TWEKKELO)

De noordzijde van het kanaal aan de Hengelose kant van het Middengebiet kenmerkt zich door met name recreatieve voorzieningen aan het water (sportvelden en camping). De kwaliteiten van het kanaal, het blauwe landschap, kunnen beter worden benut. Door de behoefte aan retentievijvers in dit gebied (het Kristalbad) wordt het blauw nog uitgebreid. Afstemming van de opvangfunctie met beleving van de blauwe kwaliteiten vanuit de stad biedt hier gunstig perspectief op meervoudig ruimtegebruik. Door het wonen op deze plek uit te breiden, geïntegreerd met het water (kanaal en de retentievijver), ontstaat een stadsrand met een voor Twente uniek, hoogwaardig woonmilieu.

Groot Driene

De rand van noordoost Hengelo (Groot Driene) vormt een harde overgang tussen het land en de stad, met onder andere als grens de Koppelleiding en als huidige uitbreidingsbeperking de geluidhinder van het vliegveld. Er liggen veel kansen om deze overgangszone te gaan optimaliseren. Zonder de ecologische verbindingzone in het functioneren aan te tasten kan het land van het Middengebiet worden verbonden met de stad (Groot Driene en omgeving/achterland). Vanuit het Land in de Stad concept zou de stadsrand getransformeerd moeten worden tot een zachte rood-groe-

ne zone, waarbij het Land in de Stad doordringt en de stad zogenaamde 'wachters' in het land krijgt. Op deze wijze ontstaan rode ontwikkelingen die optimaal profiteren van de groene kwaliteiten en daarmee de levensduur van deze kwaliteiten bepalen. Opmerkelijk en verrassend is het doorzicht ter plaatse op het stadhuis en kerktoeren over de P.C.Hoofthoofaan, welke een belangrijke oriëntatiemogelijkheid geeft. Vanzelfsprekend is de combinatie in het geïntegreerde rood-groen-blauw ontwerp met nieuwe waterpartijen en recreatieve routes, een extra prikkel voor het bereiken van ruimtelijke kwaliteit. Deze lokatie kenmerkt zich door een potentiële waterhuishoudkundige taak voor het Middengebiet, de berging van grote hoeveelheden water. Deze bergingsbehoefte van water kan worden gecombineerd met de uitbreiding van de woongebieden. Hierdoor ontstaan bijzondere, door de omgeving geïnspireerde woonmilieu's, uniek voor Twente.

Groot Bolhaar

De rand van noordwest Enschede wordt gevormd door een enigszins rafelige stadsrand waar voor- en achterkanten en wel- of niet integreren van het wonen en het landschap zich afwisselen. Daarnaast zijn langs vrijwel de gehele stadsrand sportcomplexen aanwezig. Vanuit het Land in de Stad con-

HARDE STADSGRENS: KOPPELEIDING OOST-HENGELO

WONEN: BOLHAAR

cept heeft deze stadsrand grote kansen getransformeerd te worden tot een hoogwaardige zone met nieuwe gebouwen van de universiteit en wonen georiënteerd op het landschap. De toegankelijkheid tot het land kan, door het aanleggen van in het landschap passende paden, verbeterd worden. Dit heeft mogelijk consequenties voor de ligging of inrichting van de sportcomplexen in dit deel van de groene Enschedese wig.

SPORTEN IN DE GROENE ENSCHEDESE WIG: BOLHAAR

Gericht en selectief ontwikkelen

De concepten en gebiedskwaliteiten zijn richtinggevend bij het maken van de structuurvisie. Wat zijn de onderdelen van het stelsel van open ruimten die samen het Land in de Stad vormen?

Welke kwaliteiten van het land zijn al sterk? Welke moeten worden versterkt?

Waar kan het rood zodanig ontwikkeld worden dat de betrokkenheid van de stad op het land en andersom wordt vergroot?

Hoe kan een nieuwe waterstrategie vorm krijgen in concrete projecten? Op welke manier moet er met de verbindingen worden omgegaan?

De stap naar gerichte, selectieve ontwerpvoorstellen kan alleen worden gemaakt als het gebied als geheel wordt bekeken. Ideeën die in een ontwerpssessie kansrijk lijken, worden in 'het veld' getoetst, er wordt doorgedacht over bij-effecten van ontwikkelingsvoorstellen. Een recreatieve ontwikkeling heeft bijvoorbeeld niet alleen consequenties voor de betreffende plek zelf, maar brengt ook verkeersbewegingen met zich mee. Hoe ga je daarmee om?

Ook in deze fase blijft de interactie met gebiedsbetrokkenen cruciaal. Als er in de eerdere fasen goed is gecommuniceerd en er een bepaalde mate van steun is verkregen voor het werken met de gekozen concepten en een gedeeld bewustzijn van de (gebiedsspecifieke) kwaliteiten, dan biedt dat een referentiekader in de verdere discussie over de voorstellen.

Condities voor nieuwe ontwikkelingen

Het voorgaande hoofdstuk bevat een aantal met elkaar samenhangende ontwerpogaven voor een Middengebied dat ook op lange termijn de bindende centrale groene kern is van Enschede en Hengelo. Die kern is een ontmoetingsplaats voor de stedelingen, boeren, natuur, en andere betrokkenen, geeft identiteit aan de Twentse steden, en ontleent haar kracht aan een sterke interactie met de rode structuur.

In dit intermezzo-hoofdstuk zetten we de condities waaronder deze gewenste situatie tot stand kan komen nog eens overzichtelijk op een rijtje. De condities vormen een referentiekader waaraan nieuwe ontwikkelingen kunnen worden getoetst. Gedeeltelijk zijn de condities beperkend, maar voor een groot deel zijn ze gericht op positieve maatregelen om het Middengebied te versterken. Gedeeltelijk zijn ze algemeen, gedeeltelijk gebiedsspecifiek. We hebben het in het laatste geval over de feitelijke ruimtelijke situatie en eventuele concrete ingrepen in het Middengebied. Uiteraard zijn ook de procescondities van belang. Het gaat dan enerzijds om aansluiting bij bestaand beleid, om financiering, en om andersoortige beleidsinstrumenten die kunnen worden ingezet. Anderzijds gaat het om het proces rond de totstandkoming van een structuurvisie voor het Middengebied. Daar gaan respectievelijk hoofdstuk 6 en 7 verder op in. Besluitnemers kunnen het onderstaande overzicht gebruiken voor concrete besluiten over de ruimtelijke ordening van het Middengebied. In de tekst van hoofdstuk 4 is per lokatie een specifiekere uitwerking te vinden.

De belangrijkste, meer algemene conditie voor een adequate strategie voor het Middengebied, gebaseerd op de bestaande kwaliteiten en op de concepten Land in de Stad, Boeren voor Natuur en Stroomgebiedenstrategie, is het besef van samenhang en gezamenlijkheid en het belang van samenwerking tussen actoren. Het maken van deze structuurvisie is daar een voorbeeld van.

1. Conditie voor het stelsel van open ruimten

- Iedere ruimtelijke ingreep wordt getoetst aan de Stroomgebiedenstrategie vasthouden, vertragen, bergen van water. Dat geldt voor zowel stad als land. Het thema water is hier meer dan een randvoorwaarde: het geeft ook kansen voor het maken van esthetische en ecologische kwaliteit op bijvoorbeeld woningbouwlocaties.
- Het ene boerenbedrijf is het andere niet. Rekening houdend met de hydrologische positie binnen het stroomgebied wordt gestuurd richting lokatie-specifieke bedrijfstypen. Globaal betekent dat: bevordering van natuur-en watergerichte bedrijven in het draaipunt van het Middengebied waar de identiteit van het stedelijk decor en de kwetsbare natuurfuncties het meest cruciaal zijn. Natuur- en watergerichte bedrijven worden ook gestimuleerd in Tweekelo, omdat daar relatief veel es- en kampgronden dichtbij waterlopen liggen. Landschapsgerichte bedrijven hebben de voorkeur in Driene (en een klein deel van Tweekelo), omdat es- en kampgronden hierin te weinig aanwezig zijn voor een optimaal functionerend natuurgericht bedrijfstype.
- Een stelsel van open ruimten vervult een centrale rol voor het karakteristieke, historische landschap van Tweekelo. Dit vereist een actieve inzet van beleidsmakers om belangrijke actoren achter dit landschap, de boeren, werkelijk perspectief te geven. De ruimtelijke gevolgen van het werken met een visie als Boeren voor Natuur zijn in deze structuurvisie globaal aangegeven. Verdere uitwerking van de voorstellen in inrichtingsplannen en uitvoeringsprogramma's, uiteraard in overleg met de betrokkenen, is nu een voorwaarde voor het concreter maken van een toekomst op basis van de visie Boeren voor Natuur.
- Het stelsel van open ruimten is sterker naarmate de samenhang groter is. Ingrepen in de Kanaalzone zijn erop gericht om de verbinding tussen noord en zuid te versterken.

- De groene wiggen van Enschede en Hengelo bieden de kansen om de relatie tussen stad en land vorm te geven, ze in elkaar door te laten dringen. Hiertoe moeten er wel uitgekende masterplannen worden gemaakt.

2. Condities voor de verbindingen

- In de benadering van het Middengebied volgens het concept Land in de Stad ontstaan er extra recreatieve mogelijkheden, met name voor fiets-verbindingen. De stadsrandgebieden rond Tweekelo zijn nu voornamelijk bestemd voor bedrijven en industrie. Hier kan de toegankelijkheid vanuit de woongebieden worden verbeterd, waarbij aansluiting wordt gevonden bij de bestaande routes, waaronder de Stiewelpaden.
- Concreet biedt het ecoduct over de A35 een aanknopingspunt om de toegankelijkheid vanuit het zuiden te vergroten en tevens de ecologische samenhang te versterken.
- Ook de Usselerknoop verdient speciale aandacht om het Middengebied toegankelijker te maken. Een gedetailleerd plan is nodig om van deze plek een groene stepping-stone te maken tussen de Usseleres en Tweekelo, vanuit de woonwijken fungeert deze als de entree naar Tweekelo.
- Wat betreft de auto-ontsluitingen zijn een aantal randvoorwaarden te benoemen. Verdere doorkruising van het Middengebied of verzwaring van de barrières is strijdig met deze visie voor het Middengebied. Bundeling met de snelweg en integratie in bestaand stedelijk gebied zijn de motto's voor nieuwe ontsluitingen. Per lokatie wordt beoordeeld welke aanpak de beste mogelijkheden biedt. Concreet betekent het dat voor de verbinding van de bedrijfsterreinen van Enschede en Hengelo een plan uitgewerkt moet worden voor bundeling van nieuwe infrastructuur met de A35. De Strootsweg kan dan als doorgaande route worden afgesloten. De Noordwesttangent wordt geïntegreerd met het UT-complex. Voor de aanleg van een eventuele Enschedese westtangent wordt gezocht naar mogelijkheden om gebruik te maken van bestaande wegen en tracés. Voor de Oostelijke randweg Hengelo wordt eveneens gezocht naar een oplossing binnen de contouren

van de stad. Als de weg toch aan de rand van de stad wordt gesitueerd dan kan die als een parkway, ingepast in het landschap, een plek krijgen.

3. Condities voor ontwikkelingen op de grens van groen en rood

- Stedelijke interventies aan de randen van open ruimten bieden de kans om het karakter van de grens op een positieve manier te versterken en duurzaam te maken. Nieuwe ontwikkelingen worden aan deze ambitie getoetst. Biedt de ontwikkeling meerwaarde aan de overgang van stad en land of kan de ontwikkeling door haar karakter opmaat zijn voor verdere, ongewenste bouwinitiatieven in het Middengebied?
- Concreet is het station Drienerlo een goed voorbeeld voor mogelijkheden voor een hoogwaardige afronding van de stad. Intensivering in de stad betekent hier ruimte voor het kwetsbare Tweekelo.
- Van de UT-Twente kan een positieve invloed uitgaan door vast te houden aan het campusthema met haar landgoedkarakter en met het zwaartepunt in het hart van de campus. Lineaire verstedelijking aan de zuidrand, langs de Hengelosestraat, verhoudt zich slecht met dit campusthema. Voor het overige wordt er gedifferentieerd omgegaan met de campusranden, omdat er in de loop van de geschiedenis eigen kwaliteiten zijn ontwikkeld waarop kan worden voortgeborduurd.
- De grote Waarbeek met het gebied eromheen, en Groot Driene en Groot Bolhaar hebben elk hun eigen identiteit, die benut kan worden om de rood-groen relatie te versterken bij nieuwe ontwikkelingen. Per lokatie wordt gericht en selectief de mogelijkheden verkend om te combineren met doelstellingen op het gebied van water, recreatie, en de centrale rol van de universiteit.

De stuuropgave voor het Middengebied Enschede-Hengelo

De structuurvisie voor het Middengebied Enschede-Hengelo kan een bepalende rol gaan spelen als niet alleen de visie zelf stevig in de schoenen staat, maar als ook aspecten zoals de aansluiting bij het bestaande beleid, ander in te zetten instrumentarium en de samenwerking in dezelfde richting sturen.

Een analyse van beleid op verschillende niveaus, zoals de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, de nota Belvedere, het Streekplan, het werk in de landinrichtingscommissies en de intergemeentelijke structuurvisie, leidt tot de conclusie dat de voorgestelde structuurvisie zich goed verhoudt tot de meeste beleidsdoelstellingen zoals ze in dit beleid zijn verwoord. Dat brengt voor de gemeentelijke spelers wel onmiddellijk de opgave met zich mee om de financieringsbronnen die eventueel aan dit beleid gekoppeld zijn te verbinden met de opgaven voor het Middengebied.

Voor het Middengebied zijn de belangrijkste opgaven als het gaat om de inzet van (m.n. financieel) instrumentarium:

1. Bundeling van groenblauwe financieringsbronnen – Voor het Middengebied kan daarbij gebruik gemaakt worden van de aandacht die er vanuit bovenstaand beleid op is gevestigd.
2. Gebruiken van Europese financieringsbronnen - Dat geldt niet alleen voor het Middengebied, maar biedt ook elders perspectieven op financiering van met name landschapsgerelateerde vormen van boeren.
3. Systeeminnovatie landbouw conform de visie 'Boeren voor Natuur' – voor het Middengebied is het van groot belang om het *Land* in de Stad sterk te maken. Met name in Twekkelo, maar ook delen van Driene, is een duurzame transformatie van de landbouw gewenst.
4. Versterking Rood voor Groen financiering – In de structuurschets worden voorstellen gedaan voor ontwikkelingen op de grens van groen en rood. Met name dat rood ondervindt de positieve gevolgen van de aanwezigheid van het stelsel van open ruimten. Dat kan dus een bron van financiering worden.
5. Bebouwingsheffing gebruiken voor investeringen in groenblauwe kwaliteit – Ook hiervan kunnen de mogelijkheden voor het Middengebied worden verkend.
6. Etc..

Naast deze financiële instrumenten heeft uiteraard ook de vertaling van ruimtelijke ingrepen in bestemmingsplannen van beide gemeenten een bijdrage te leveren aan het realiseren van de structuurschets.

De totstandkoming van de Intergemeentelijke Structuurvisie en het initiatief voor het Landschapspark Drienerlo laten zien dat de samenwerking voor het Middengebied geen nieuwigheid meer is. In het kader van de Structuurvisie kunnen verdere stappen worden ondernomen om de samenwerking te versterken en waar nodig op te zetten tot nieuwe allianties. Het Middengebied Enschede Hengelo is in vele opzichten grensoverschrijdend en alleen een gezamenlijke inspanning kan tot een productief samenspel voor de structuurvisie leiden. De precieze vorm is het onderwerp van verdere discussie.

Beleid, instrumenten en nieuwe allianties

6.1

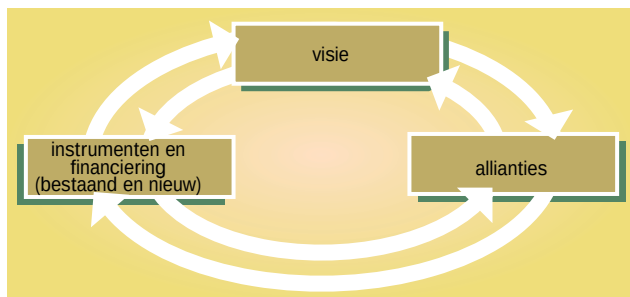
Inleiding

De ervaring leert het: een visie is belangrijk, maar niet voldoende om resultaat te halen. Veel beleidsdocumenten gaan tegenwoordig in op de vraag hoe de uitgangspunten zoals verwoord in de (beleids-)visie in praktijk kunnen worden gebracht. De Intergemeentelijke Structuurschets Enschede/ Hengelo uit 1996 doet dat door af te sluiten met een hoofdstuk "Zicht op uitvoering". De projecten in het kader van bestaand en nieuw beleid worden er opgesomd. Deze structuurvisie gaat een stap verder. Ze bevat:

- De visie zelf: dat moet een samenhangend, wervend en beeldend verhaal zijn. De voorgaande hoofdstukken geven de visie weer.
- De instrumenten en financiering: een plan dat geen onderbouwing in termen van financiën, regelgeving of andere hulpbronnen heeft zal het moeilijk hebben, zeker als het gaat om een schaars goed als ruimte en andere initiatieven die die onderbouwing wél hebben.
- Niet op de laatste plaats de samenwerking. Zeker voor intergemeentelijke ruimtelijke processen van groot belang, maar ook in een context waar sectoren als landbouw, water en natuur niet meer van elkaar te scheiden zijn.

Schematisch nog eens de elementen:

Dit hoofdstuk legt een relatie tussen de inhoudelijke visie

zoals die in het voorgaande is gepresenteerd, met het bestaande beleid, overige instrumenten en financiering en de allianties die een bijdragen kunnen leveren aan het in praktijk brengen van de structuurvisie.

6.2

De structuurvisie in het perspectief van bestaand beleid

De visie zoals die hier is voorgesteld roept natuurlijk de vraag op hoe die zich verhoudt tot het huidige beleid. Het is immers bijna ondenkbaar dat de visie zich één op één laat vertalen in een optelsom van dat bestaande beleid.

De selectie van gemeentegrensoverschrijdend beleid die we hier behandelen:

- *Het nationale beleidskader: De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, Belvédère, GIOS, Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur, Reconstructie Varkenshouderij*
- *Het streekplan van de provincie Overijssel*
- *De intergemeentelijke structuurschets van de gemeenten Enschede en Hengelo*
- *De SOM kaart van het waterschap Regge en Dinkel*
- *De landinrichtingsplannen*
- *Andere belangrijke initiatieven*

De plannen van de individuele gemeenten zijn volop in beweging. Zo heeft de raad van Enschede in de zomer van 2001 nog uitspraken gedaan over de rode contouren. Voor een recent overzicht verwijzen we naar het keuzedocument dat als tussenproduct is geproduceerd in het kader van het Middengebiedproject. Voor het overige wordt ervan uitgegaan dat de belangrijkste uitgangspunten en principes zijn meegenomen in het streekplan en de intergemeentelijke structuurschets.

Het nationale beleidskader

De aanwijzing van 'netwerksteden' in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening is belangrijk voor de toekomstige ontwikkelingen in het Middengebied. Enschede en Hengelo kunnen niet meer onafhankelijk de koers uitzetten maar hebben te maken met besluitvorming op het niveau van de Netwerkstad. In de naar aanleiding van de reacties herziene Vijfde Nota zijn de gebieden tussen de rode en de groene contouren, de z.g. balansgebieden, als gebiedscategorie verdwenen. Voor de netwerksteden is in de Vijfde Nota bundeling het uitgangspunt. Ongenuanceerde toepassing van dit uitgangspunt zou kunnen leiden tot hogere druk op gebieden zoals het Middengebied. Daarom is in de Vijfde Nota uitdrukkelijk gesteld:

De bundelingsgebieden omvatten zowel bebouwde als onbebouwde gebieden. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat deze gebieden geheel verstedelijken. In de bundelingsgebieden ligt wel het accent op verstedelijking, maar er moet in samenhang daarmee ook onbebouwde ruimte gepland worden voor groen, recreatie, natuur, water en – waar wenselijk – vormen van landbouw. Vooral in de bundelingsgebieden moeten 'stad en land' dus in onderlinge samenhang worden ontwikkeld.
(Ministerie van VROM 2002: 049).

Deze doelstelling sluit naadloos aan bij de structuurvisie zoals die hier wordt voorgesteld.

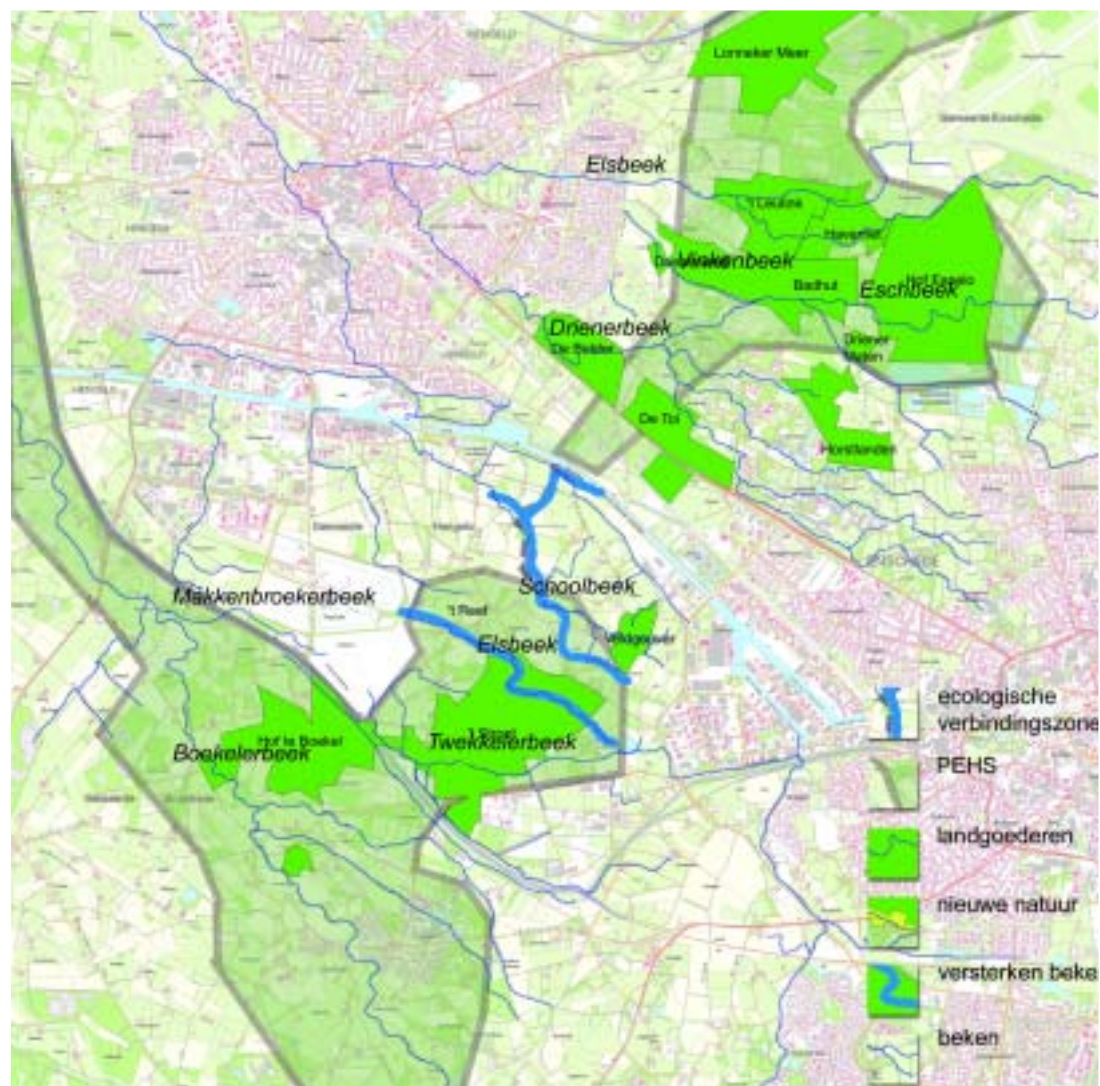
MIDDENGEBIED: BELVÉDÈRE GEBIED VOLGENS RIJKSNOTA

Het Middengebied is in de nota Belvédère vanwege de hoge cultuurhistorische waarden aangewezen als waardevol gebied. In het kader van het nationale beleid voor Groen in en om de Stad moeten de 30 grote gemeenten voor het groen om de stad plannen maken. Daarbij moet voor een straal van 10 kilometer om de eigen kern samenwerking met andere gemeenten worden aangegaan. Hengelo en Enschede horen beiden bij die 30 gemeenten. In de beleidsontwikkeling rond regionale parken wordt het Middengebied eveneens genoemd als mogelijk investeringsgebied. De LNV-nota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur heeft als centraal uitgangspunt de nabijheid van natuur voor mensen. Ook op deze doelstelling speelt deze structuurvisie uitdrukkelijk in. De aanpak omtrent de Reconstructie concentratiegebieden, heeft inmiddels een veel breder doelenpakket dan de varkenshouderij alleen. Het gaat om verbetering van de ruimtelijke structuur zodat gebiedsfuncties die nu hinder van elkaar hebben ruimtelijk van elkaar worden gescheiden, oplossen van milieuproblemen, versnelde realisatie van de EHS, ruimtelijke kwaliteit, aanpak van waterproblemen en de verbetering van de sociale en economische structuur op het platteland. In het kader van de reconstructie wordt door de provincie een 'integrale zonering' uitgewerkt. Provincies moeten in het kader van de Reconstructie reconstructieplannen maken voor het buitengebied, waarin de zonering in ontwikkelingsgebieden, verwevingsgebieden en extensiveringsgebieden is uitgewerkt.

Het nationale beleid biedt een aantal uitgangspunten en kaders die relevant zijn voor het Middengebied. Het Middengebied is bijvoorbeeld Belvédère-gebied en het valt onder Groen in en om de Stad. De ontwikkelingen omtrent de netwerksteden en het bundelingsprincipe dat daarvoor in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening is benoemd is goed te rijmen met de voorgestelde structuurvisie. De veranderingen in relatie tot de Reconstructie Varkenshouderij sluiten eveneens aan bij de voorstellen in deze structuurvisie in relatie tot Boeren voor Natuur.

Het streekplan

In het algemeen is voor de steden in de Netwerkstad de bandstadgedachte altijd invloedrijk geweest. (Zie het kader).

BELEIDSINITIATIEVEN DIE BETREKKING HEBBEN OP HET MIDDENGBIED

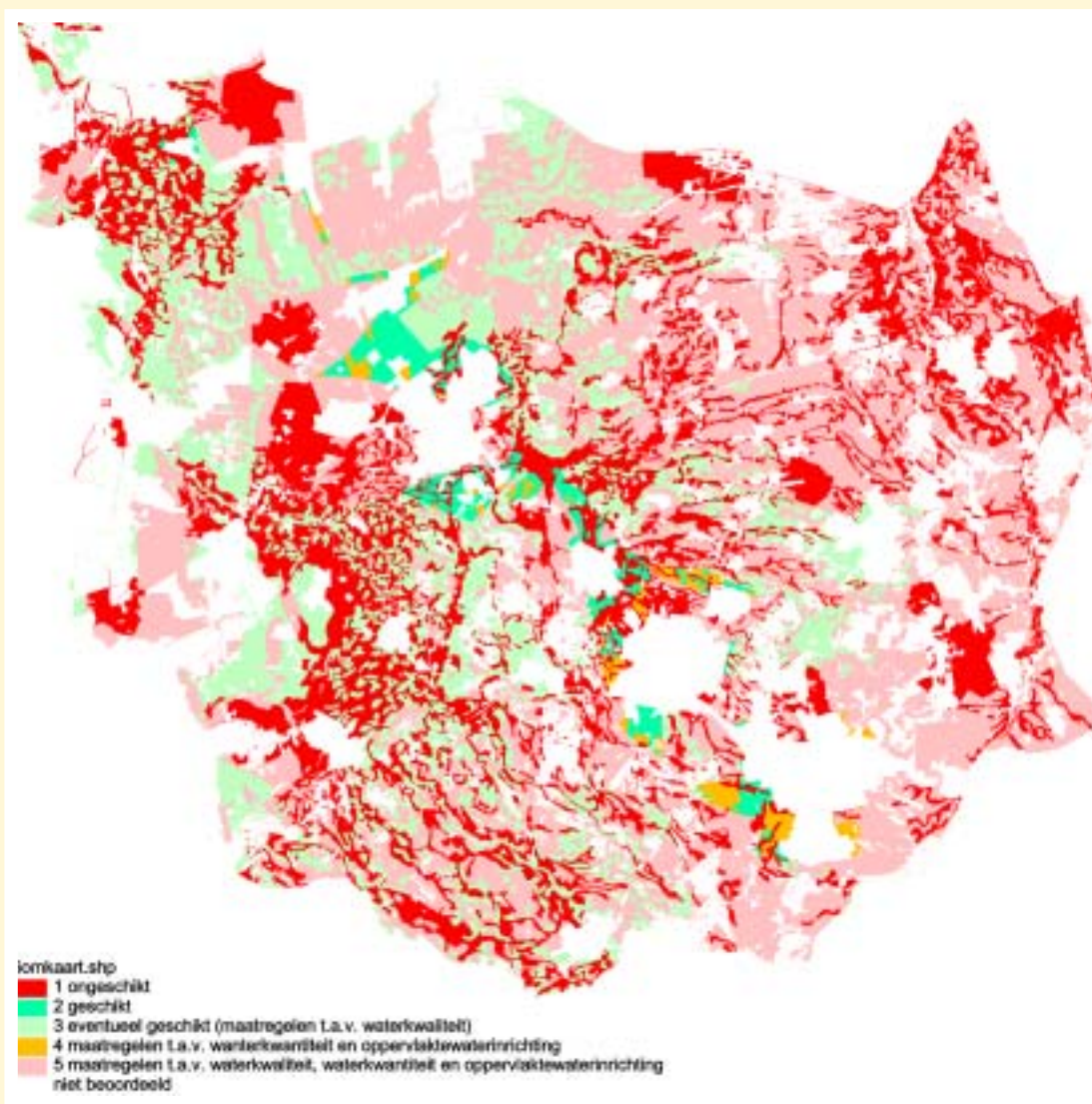
Die benadering zette echter haast automatisch de gebieden tussen de steden onder druk. Het gevolg was dat het op gebundelde deconcentratie gebaseerde concept verdween uit de streekplannen. In het streekplan van 2000 wordt echter opnieuw gepleit voor het bandstadconcept als uitgangspunt voor het stadsgewest Twente, oftewel het stedelijk knooppunt. Dat verhoudt zich volgens het streekplan goed met de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur. Voor het Middengebiet tussen Enschede en Hengelo betekent het concreet dat stedelijke uitbreidingen (o.a.) mogelijk worden geacht (2001: 114) buiten de rode contour. De rode contour laat bijvoorbeeld vrij veel ruimte voor bebouwing ten zuiden van de kanaalzone. Daar staat tegenover dat in het streekplan wordt gepleit voor ecologische verbindingzones binnen de bandstedelijke ontwikkeling, voor groene longen en beschermde stadsparken in de steden (2001: 111). Het streekplan benoemt het Middengebiet tussen Enschede en Hengelo als "een ontmoetingspunt van stedelijke en landelijke functies". Dat sluit uitstekend aan bij de bedoelingen van deze structuurvisie. De kwaliteiten van de landelijke gebieden Driene en Twekkelo moeten volgens het streekplan worden behouden. Er wordt veel aandacht besteed aan de ecologische verbindingzone tussen Enschede en Hengelo. En in het hoofdstuk over recreatie en toerisme wordt bij acties voorgesteld: ruimte voor recreatie dichtbij huis, in randzones van steden en kernen en in het buitengebied door de opstelling van integrale visies op het groen in en om de stad. (2001: 67). En even verderop "De overgang stad-groene ruimte zal zorgvuldig ontwikkeld en ingericht moeten worden, waarbij het accent ligt op het versterken van de functie voor de stad en haar bewoners" (2001: 67).

Gedeeltelijk zijn er grote overeenkomsten tussen de doelstellingen zoals verwoord in het Streekplan en deze structuurvisie. Er ontstaat spanning als het gaat om de verstedelijking van de kanaalzone. Die is in de Land in de Stad filosofie een essentiële verbinding tussen Driene en Twekkelo. Verstedelijking van de kanaalzone 'knipt' het Land in de Stad in tweeën. Dat is voor de beleving van de kwaliteiten aan beide zijden, voor de toegankelijkheid van Twekkelo, en voor de mogelijkheden van ecologische samenhang niet wenselijk. Het risico van verdere verstedelijking is groot. In de visie wordt aangesloten bij de uitspraak in het streekplan: "Als in

de toekomst stedelijke functies worden ontwikkeld in het middengebiet, is het daarom van groot belang dat bij de vormgeving van die stedelijke functies de hierboven genoemde waarden (cultuurhistorie, landschap, ecologie, beleving, water) goed in acht worden genomen" (2001: 116).

W. Zonneveld; 1991 – Conceptvorming in de Ruimtelijke planning; Encyclopedie van planconcepten.

"gespreide stad II (...) Aanduiding uit de jaren zestig voor de toekomstig structuur van de drie Twentse steden, in samenhang met de omliggende kernen. Verwacht wordt dat deze drie steden zullen uitgroeien tot een structuur die aangeduid wordt als de > **Twentse stedenband**. De verstedelijkte kernen rondom deze > **bandstad** zullen steeds sterker op de stedenband en op elkaar worden betrokken. Ze kunnen steeds minder als afzonderlijke eenheden worden gezien. Ten opzichte van de stedenband groeien zij uit tot secundaire centra. Deze ontwikkeling leidt er toe dat de stedelijk kernen in Twente geleidelijk integreren tot één gespreid stedelijk geheel, waar de onderlinge verwevenheid der functies tot op zekere hoogte die van de traditionele compacte stad benaderd. Doordat de bewoners van het platteland zich voor hun verzorging en voor het vinden van werkgelegenheid steeds meer op deze gespreide stad zullen gaan richten en, omgekeerd, de stadsbewoners voor hun recreatieve behoeften zijn aangewezen op het buitengebied, ontstaat een > **stadsgewest (...)**. Al te grote spreidingstendenties in de richting van plattelandskernen moeten echter worden afgeremd. Integratie en concentratie in de bandstad moet worden nagestreefd, vooral met het oog op de uitbouw van het verzorgingsapparaat (Streekplan Twente, 1966, p 19 –27). **Afloop:** in latere streekplannen verdwijnt dit op > **gebundelde deconcentratie** gestoelde concept. De kwetsbare ecologische en landschappelijk structuur van Twente verdraagt geen spreiding (...). Bovendien moeten provinciale vestigingsoverschotten (...) geconcentreerd worden in Zwolle (Overijssel '85, 1972, p. 60)".

STEDELIJKE ONTWIKKELINGSMOGELIJKHEDEN VOLGENS HET WATERSCHAP REGGE EN DINKEL (SOM-KAART)

De intergemeentelijke structuurschets

Op het niveau van doelen zijn er grote overeenkomsten tussen de intergemeentelijke structuurschets en deze structuurvisie. De overeenkomsten zitten in:

- de aanwijzing van Driene en Tweekelo als landschappelijk stimuleringsgebied
- de verbindingszones
- het nemen van het 'duurzaam landschappelijk raamwerk' als uitgangspunt.

In de intergemeentelijke structuurschets wordt uitgegaan van een drietal basisvoorwaarden:

- "de bestaande natuurgebieden, kerngebieden en hoofdverbindingsstructuren volgens de provinciale ecologische hoofdstructuur;
- kwaliteitsverbetering en gebruik van gebiedseigen water;
- zonering in landschappelijke eenheden en het voor de te onderkennen gebieden formuleren van een samenhangend beleid". (1996: 24)

De visie verwijst naar de Landinrichtingsplannen als kader voor belangenafweging omtrent verstedelijking, natuur, recreatie, mobiliteit en landbouwbesluitvorming en beoordeelt de integratie met het landinrichtingsproces als cruciaal. Verstedelijking langs de kanaalzone wordt mogelijk geacht, mits een goede afweging plaats vindt. (1996: 76) De nadruk ligt op bandstedelijke ontwikkeling. Tegelijkertijd wordt gekozen voor verstedelijking in samenhang met behoud en versterking van de landschappelijke geleidingszones.

De principes in de intergemeentelijke structuurschets komen in hoge mate overeen met de voorgestelde structuurvisie. Het verschil zit in de zoeklocaties voor nieuwe ontwikkelingen. In overeenstemming met het uitgangspunt van landschappelijke geleidingszones worden in voorgestelde structuurvisie locaties niet primair in de kanaalzone gezocht maar op plekken aan de randen van de bebouwing waar de stad-land relatie kan worden versterkt. Een ander verschil is de nadruk die in het hoofdstuk 7 "Zicht op uitvoering" van de intergemeentelijke structuurschets wordt gelegd op projecten, terwijl in deze visie de nadruk ligt op het maken van een kader voor een samenhangende, programmatische aanpak waarvan projecten een onderdeel zijn. Met andere woorden: initiatieven voor projecten kunnen aan deze kapstok worden opgehangen.

De SOM-kaart van het waterschap Regge en Dinkel

Het Waterschap Regge en Dinkel is voornemens om zogenaamde waterdocumenten voor (clusters) van gemeenten in Twente op te stellen. Dit soort documenten schetsen een beeld van de actuele watersystemen, het optimale watersysteem en het toekomstige watersysteem. De rapportage met de SOM-kaart (= stedelijke ontwikkelingsmogelijkheden in Twente in 2000) is hiervan een eerste voorbeeld. Het geeft in termen van geschiktheid (volledig geschikt of volledig ongeschikt) aan waar stedelijke bebouwing zinvol is, en verder worden een aantal voorwaarden geformuleerd. Het gaat om ruimtelijke informatie in de vorm van een zevental kaarten en oppervlakteaanduidingen per geschiktheidsklasse (hectaren). Belangrijke ruimtelijke informatie betreft de grondwatertrappenkaart, stroomgebieden voor het "waterparel-beleid" van het waterschap, beschermingsgebieden voor waterwinning, natuurontwikkelingsgebieden en de eigenlijke SOM-kaart 2000. Doel van deze informatie is allerlei initiatiefnemers van (stedelijke) ruimtelijke ontwikkelingen zo vroeg mogelijk te informeren en niet, zoals nu nog vaak praktijk is, pas nagenoeg achteraf.

Het rapport SOM-kaart 2000 staat qua schaalniveau tussen het provinciale waterhuishoudingsplan en de gebruikers in. Het waterhuishoudingsplan duidt namelijk de waterdoelen aan in samenhang met ander ruimtelijk relevant beleid op provinciaal schaalniveau, terwijl SOM focust op de regio. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat de volgende SOM-kaart, of het volgende waterdocument, het provinciale beleid nog duidelijker naar het schaalniveau van de regio Twente doorvertaalt.

De gekozen benadering in de SOM-kaart past goed bij de voorgestelde structuurvisie voor het gebied tussen Enschede en Hengelo. Enerzijds omdat het zowel handelt om het urbane als het rurale watersysteem, maar ook omdat het waterhuishoudkundige wensen plaatst in een veel bredere kijk op land, stad en watersystemen.

De Landinrichtingsplannen

De direct relevante landinrichtingsplannen voor het Middengebiet zijn Enschede Noord en Enschede Zuid. Vanwege de klemtoon op de ontwikkeling en versterking van de groen-blauwe kwaliteiten in de centrale open ruimte

IN HET KADER VAN HET
LANDINRICHTINGSPROJECT
ENSCHEDÉ-ZUID IS DE FIETSBRUG OVER HET
KANAAL GEREALISEERD

HET KANAAL TUSSEN HENGLO
EN ENSCHEDÉ

van Enschede en Hengelo zijn de landinrichtingprojecten zeer relevant. Samengevat in eigen woorden hebben beide landinrichtingsprojecten als inhoudelijke speerpunten:

1. Versterken van de positie van de landbouw zelf;
2. Versterking stadsrandzone;
3. Versterken van de landgoederen en van de natuur in natuurgebieden en ecologische verbindingzones;
4. Aanpakken van de milieueffecten van de gangbare manier van boeren;
5. Herkenbaar maken van de verschillende landschapstypen;
6. Transformatie in het omgaan met water;
7. Versterken recreatieve mogelijkheden.

Deze inhoudelijke doelen sluiten aan bij de inhoudelijke visie die in deze structuurvisie is verwoord, en die is gebaseerd op Land in de Stad, Boeren voor Natuur en de stroomgebiedenstrategie. Met doelen ben je er natuurlijk nog niet: terecht werd in een bijeenkomst van de Landinrichtingscommissie Enschede Zuid beklemtoond dat de operationalisering van deze inhoudelijke doelen minstens zo belangrijk is. De gedachte in deze structuurvisie is dat door in te zetten

op het instrumentarium van Boeren voor Natuur deze hoevraag heel concreet kan worden beantwoord. (Zie hoofdstuk 2 voor het concept Boeren voor Natuur en hierna voor het instrumentarium.) Wel is het, zoals ook bij de condities in hoofdstuk 5 aangegeven, van groot belang dat een uitvoeringsstrategie op basis van Boeren voor Natuur verder wordt uitgewerkt en dat daar bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak voor wordt verkregen. In de proeftuin in het kader van de groen-blauwe dooradering voor Noord Oost Twente worden reeds de mogelijkheden van een aanpak op basis van de visie Boeren voor Natuur uitgewerkt.

Op het niveau van doelen sluiten de landinrichtingsplannen voor het Middengebied goed aan bij de structuurvisie. Op het niveau van operationalisering doet deze structuurvisie een aantal suggesties die een antwoord kunnen zijn op de behoefte aan vergroting van de uitvoerbaarheid. Ook vanwege de invloedrijke rol van de Reconstructiewet, is een intensieve relatie tussen projecten die meer vanuit de ruimtelijke ordening worden voorgesteld en de landinrichtingsprojecten van groot belang.

BIJEENKOMST VAN DE
LANDINRICHTINGSCOMMISSIE ENSCHEDE - ZUID

Andere belangrijke initiatieven

Het formele beleid van de overheden is natuurlijk niet het enige dat relevant is voor het Middengebied. Er zijn ook verschillende andere initiatieven die van groot belang zijn voor het Middengebied. Opvallend is het initiatief voor een Landschapspark Drienerlo. Het feit dat 10 organisaties, waaronder Natuur en Milieu Overijssel, de terreinbeherende organisaties, Waterschap Regge en Dinkel, de vereniging Overijssels Particulier Grondbezit, RECRON en Waterleiding Maatschappij Overijssel zich achter dit plan hebben geschaard is illustratief voor de mogelijkheden voor het aangaan van nieuwe allianties om het gebied te versterken. Inhoudelijk kunnen de onderdelen uit het manifest Landschapspark Drienerlo een nadere invulling zijn van het Middengebied als Land in de Stad.

Een ander voorbeeld is het initiatief van de boeren in Tweekelo voor de Stiewelpaden. Zij hebben daarmee hun agrarisch gebied ontsloten en toegankelijk gemaakt voor de recreant.

BREED GEDRAGEN INITIATIEF VOOR LANDSCHAPSPARK DRIENERLO

Naast de overheidsinitiatieven zijn niet-overheidsinitiatieven, zeker als het gaat om draagvlak en bundeling van activiteiten, relevant en belangrijk bij het formuleren van een nieuwe visie voor een gebied. In relatie tot deze structuurvisie geldt dat bijvoorbeeld voor het Landschapspark Drienerlo en de Stiewelpaden van Tweekelo.

6.3 Andere Instrumenten en financiering

Inleiding

Bovenstaand beleid geeft aanknopingspunten binnen het bestaande beleid om de detaillering en de uitvoering van een samenhangend beleid voor het Middengebied te ondersteunen. Desalniettemin blijkt in de praktijk dat de mogelijkheden voor bundeling van krachten vanuit verschillend beleid onderbenut blijft, terwijl die bundeling de visie voor het Middengebied juist extra kracht kan geven.

Principes voor uitwerking van een instrumenten- en financieringsstrategie

Bij individuele bouwprojecten zijn de financiële voordelen veel sneller en duidelijker in kaart te brengen dan bij een samenhangend geheel van groen-blauw-rode projecten dat uit verschillende bronnen wordt gefinancierd, en waarvan de opbrengsten met name als het om de groen-blauwe projecten gaat vaak niet expliciet aan de bevooroordeelden zijn toe te rekenen. Vanwege deze onbalans staan we hier alvast stil bij de contouren van een uitvoerings- en financieringsstrategie. Want zonder een dergelijke strategie is de kans op realisatie van de visie onwaarschijnlijk. De financiële motieven om – op welke manier dan ook – te bouwen in het Middengebied, zijn vanwege hun autonome financieringskracht altijd sterker dan de financieel veel minder sterk onderbouwde groenblauwe kwaliteiten. Groenblauwe financieringsbronnen zijn echter talrijk en bundeling van de financieringsmogelijkheden uit deze bronnen verandert het 'overall' zicht op kosten en baten van evenwichtig investeren in een Middengebied. Dat betekent niet dat investeren in groenblauwe kwaliteiten pas moet gebeuren bij minimaal gelijk financieel 'gewicht'. Besluitvorming over de verhou-

ding is uiteraard afhankelijk van het politiek gewicht dat aan beide ontwikkelingen wordt gegeven. Een overzicht van gebundelde financieringsstromen, gekoppeld aan perspectief op de situatie over 10 jaar en langer als wordt doorgegaan op de huidige weg, plaatst de individuele bouw- en weg- en infrastructuurprojecten in een ander daglicht. Met deze constatering in het achterhoofd formuleren we hier een aantal gidsprincipes en –condities voor de uitvoeringsstrategie.

1. De visie moet 'voeten aan de grond krijgen' bij een brede groep betrokkenen
2. De relatie tussen de deelprojecten en de visie als geheel zijn voor de betrokkenen duidelijk, er is een prioritering gemaakt van relevante deelprojecten, die zijn vervolgens verder uitgewerkt.
3. De globale omvang van de instrumentele en financiële onbalans tussen rode en groenblauwe initiatieven is in kaart gebracht.
4. Bundeling en prioritering van mogelijke geldstromen.
5. Identificeren van de raakpunten met bestaand beleid en beoordeling van mogelijkheden voor positieve kruisbestuiving.

Deze algemene uitspraken over de ontwikkeling van een samenhangende financiering gelden voor ieder gebied. Het gaat er vervolgens om ze te vertalen naar specifieke gebieden zoals het Middengebied Enschede Hengelo. In deze structuurvisie wordt een financieringsvariant voorgesteld op de ruimtelijke strategie van Intensiveren, Combineren en Transformeren (ICT). De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening.

Mogelijke financieringsbronnen

(auteur: Rolf Oldejans)

- 1/ Landinrichting Enschede-Zuid; de totale geraamde investeringen bedragen ca. 30 miljoen, en daarbinnen wordt een gemeentelijke bijdrage verwacht van ca. 2,5 miljoen. Ten aanzien van het onderdeel middengebied, wordt er van uit gegaan dan ca. 1/5 deel van deze totale investeringen dus respectievelijk 6 miljoen en 500.000 aan dat middengebied kunnen worden toe berekend.
- 2/ Landinrichting Enschede-Noord; er is nog geen definitief beeld van totale investeringen voor die landinrichtingsopgave, maar er mag van uit gegaan worden dat deze opgave tot een vergelijkbaar groot bedrag aan investeringen zal leiden. Van deze bedragen (de totale investering en de van de gemeente gevraagde bijdrage) zal een groter deel aan het middengebied toevallen. Ca. 1/3 van de totale bedragen heeft hier betrekking op het middengebied, zijnde respectievelijk, 10 miljoen en ca. 1 miljoen.
- */ Ten aanzien van beide landinrichtingsprojecten geldt er nog als bijzonderheid dat er bij de verwerving van een aantal van oorsprong landbouwkundige percelen in de huidige begrotingen van uit gegaan wordt dat deze ook voor een 'landbouwkundige' prijs te verwerven zullen zijn. De Enschedese praktijk van de laatste jaren laat echter zien dat alle gronden die ook maar enigszins in de buurt van de stadsrand liggen een marktprijs krijgen die ver boven die van de landbouwkundige waarde uit stijgt. Substantieel zal dit bij het realiseren van ingrepen na verwerving van gronden tot duidelijk hogere kosten leiden. Bij de huidige raming kan dat voor het middengebied wel leiden tot een verhoging van de investeringen enige miljoenen.
- 3/ De aanleg van een ecoduct over de rijksweg 35 is opgenomen in de planning door rijkswaterstaat en daar staat een bedrag voor van ca. 15 miljoen. Voor de gemeente leidt dit tot een tweetal extra opgaves, te weten:
 - in de gebieden ten noorden en ten zuiden van het ecoduct zullen extra investeringen moeten worden gedaan om de toeleiding naar dit ecoduct goed te regelen.
 - In het centrale middengebied leidt dit tot extra opgaves om voor een breder scala van dieren de doorgang en het verblijf mogelijk te maken.
- 4/ De aanleg van de Westtangent en de Noordwesttangent. Voor beide is vooralsnog een bedrag geraamd waarbij een deel van de kosten is meegenomen om compenserende maatregelen te treffen voor het goed blijven functioneren van deze gebieden als verbinding voor de ecologie. De totale geraamde kosten bedragen respectievelijk 50 en 29 miljoen. Daarvan is toe te rekenen aan de investeringen voor de ecologie resp. ca. 3 en 2 miljoen.
- 5/ Het project Miracle Planet. Op dit ogenblik wordt er gestreefd naar een doorstart van dit project mogelijk gekoppeld aan de aanleg van een ijsbaan, die nog aan de westzijde van de huidige accommodatie wordt aangesloten. Het toevoegen van recreatief zeer intensieve functies pal tegen een ecologisch belangrijk gebied leidt tot een extra opgave om de beïnvloeding van die functies te reduceren. Dit leidt tot buffering en aangepaste inrichting.
- 6/ Het realiseren van de opgave voor een 'Kennispark', op en deels aansluitend aan de huidige UT-locatie. Verder druk op dit gebied leidt ook tot compenserende maatregelen in de directe omgeving.
- 7/ De uitdrukkelijke wens ligt er bij het Waterschap Regge en Dinkel om tot uitbreiding van de retentie te komen op de gemeentegrens van Enschede en Hengelo. Daarmee is al een forse investering gemoeid. Indien deze retentie ook ecologisch moet gaan functioneren, moet er èn een groter terrein verworven worden èn zullen er extra inrichtingsmaatregelen moeten komen.

Zie de notitie van Oldejans, najaar 2001.

Intensiveren, Combineren en Transformeren als financieringsstrategie:

- Onder intensiveren wordt verstaan een intensiever gebruik van bestaande financieringsbronnen. Het bestaan van een integrale, wervende en beeldende visie vormt hiervoor de drager. Bestaande mogelijkheden zijn b.v. EU-bronnen (méér gebruik maken van fondsen in relatie tot regionale ontwikkeling, URBAN)
- Onder combineren wordt verstaan de bundeling van stromen. In de eerste plaats van groene bronnen, in de tweede plaats met bronnen in relatie tot water, in de derde plaats middelen gekoppeld aan rode initiatieven.
- Onder transformeren wordt verstaan de omzetting van rode revenuen in groen-blauwe kwaliteit ten behoeve van de integrale plankwaliteit.

We lichten hier de financieringsalternatieven kort toe.

1: Bundeling van groenblauwe financieringsbronnen

Vanuit de gemeente Enschede is een overzicht gemaakt van mogelijke investeringsbronnen. Het overzicht laat zien dat bundeling het plaatje van financiële mogelijkheden verandert. (zie kader op de vorige blz.)

De combinatie van de landinrichtingsprojecten, het initiatief van Rijkswaterstaat om te investeren in een ecoduct over de A35, de aandacht die het rijk heeft gevestigd op het Middengebied als regionaal park en als Belvédère gebied heeft, op voorwaarde dat de deelinitiatieven elkaar versterken, een veel sterkere mobiliserende werking dan iedere impuls op zichzelf. Met name de betrekkelijk recente veranderingen in de waterwereld, en de consequenties die dat heeft voor de landbouw (geen diepe ontwatering meer maar daar waar dat nodig is landbouw en waterbeheer combineren), bieden perspectief op positieve meeliftmogelijkheden.

Mogelijke financieringsbronnen (zie kader pag. 70)
(auteur: Rolf Oldejans)

2: Gebruiken van Europese financieringsbronnen

Het Europese landbouwbeleid ondergaat een transformatie van prijssteun naar inkomenssteun naar financiering van

activiteiten ten behoeve van natuur, milieu en landschap. Dat heeft consequenties voor de potenties van de landbouw in Nederland. Europese programma's gericht op regionale ontwikkeling, ook in stedelijke omgeving, bieden wellicht in de toekomst meer perspectief voor gebieden zoals het Middengebied.

3. Systeeminnovatie conform de visie Boeren voor Natuur

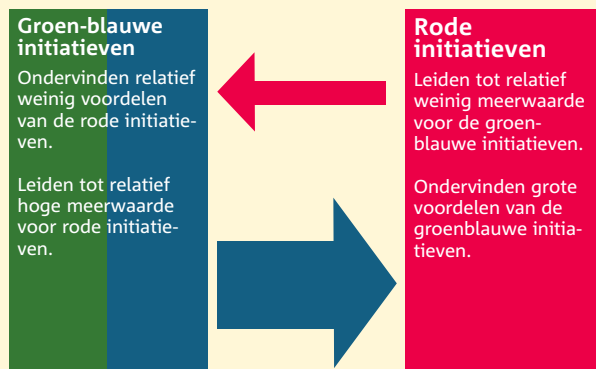
Meer specifiek lichten we hier kort het instrumentarium zoals voorgesteld in de visie Boeren voor Natuur toe (zie ook Stortelder e.a., 2001a en b). Boeren voor Natuur bestaat uit:

- Een ruimtelijke visie op de positionering van stad, natuur en verschillende typen landbouw ten opzichte van elkaar. Dit is kort beschreven in hoofdstuk 2.
- Ideeën voor de financiering van dat versterkte landschap: zie de toelichting hieronder.

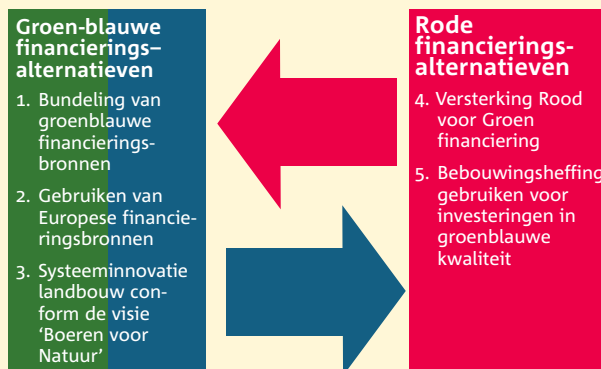
Zoals in hoofdstuk 4 is beschreven, is het fragiele landschap het meest kwetsbaar, terwijl daar tegelijkertijd een groot deel van wat wij beschreven hebben als groenblauwe kwaliteiten haar oorsprong vindt. Boeren voor Natuur beschrijft een aanpak die juist voor die gebieden een duurzaam economisch perspectief oplevert. Kernelementen van de aanpak:

- Voor landschapsgerichte bedrijven geldt dat zij een inkomen verwerven uit primaire productie enerzijds, en anderzijds voor maximaal 10% van de grondoppervlakte landschapselementen dulden. Daarvoor wordt op basis van het (bestaande) recht op erfdienstbaarheid een vergoeding uit een groenfonds verkregen. De landschapselementen worden vastgelegd in een privaatrechtelijk contract.
- Voor de natuurgerichte bedrijven geldt dat zij inkomen verwerven uit primaire productie, maar daarnaast een aanzienlijk deel van het inkomen verwerven uit het groenfonds. Enerzijds vanwege de landschapselementen (zelfde aanpak als landschapsgerichte bedrijven). Anderzijds via natuurrechten, een variant op erfdienstbaarheid. Een boer sluit een privaatrechtelijk contract met de overheid. De overheid stort uit de reguliere middelen een bedrag in een groenfonds (ca. 50% van de grondprijs) waarvan jaarlijks rendement wordt uitgekeerd.

Huidige situatie

Toekomstige situatie

- Voor het grootschalige bedrijfstype is geen plaats in het Middengebied. Grootschalige heideontginningen lenen zich hier bijvoorbeeld beter voor. Daar verdienen boeren een inkomen uit primaire productie en eventueel zijn er inkomsten uit nevenactiviteiten.

Wat betekenen deze algemene uitgangspunten voor het Middengebied? In het Middengebied is zoals beschreven in hoofdstuk 4 plaats voor zowel natuurgerichte als landschapsgerichte zones. Landschaps- en natuurgerichte bedrijven leveren kwaliteit op die, mits toegankelijk, veel betekent voor recreatiemogelijkheden. De systematiek van een groenfonds waaruit boeren betaald worden voor natuur en landschap, met behulp van erfdiensbaarheden en natuurrechten, is een nieuw instrument waarvan ook elders in Nederland, waaronder in opdracht van de provincie Overijssel in Noord-Oost Twente, de mogelijkheden worden verkend.

4: Versterking Rood voor Groen financiering

Uit onderzoek blijkt dat de aanwezigheid van een aantrekkelijke omgeving grote gevolgen kan hebben voor de waarde van een huis (Luttik en Zijlstra, 1997). Hoe aantrekkelijker de omgeving, hoe hoger de waarde. Die meerwaarde zou je kunnen verzilveren ten behoeve van groenblauwe. Daarnaast blijkt uit onderzoek van het RIGO (1995) dat er verschillende mogelijkheden zijn voor de financiering van regionaal groen uit rode bronnen:

- financiering uit de grondexploitatie bij regionale verevening;
- als er geen ruimte is in de exploitatie financiering uit de algemene middelen (vraagt bestuurlijke prioriteit);
- combineren met commerciële bestemmingen;
- projectontwikkelaars de voorwaarde stellen dat rood alleen in samenhang met regionaal groen ontwikkeld mag worden.

5: Bebouwingsheffing voor investeringen groen-blauwe kwaliteit

Een andere mogelijke 'rode financieringsbron' is de bebouwingsheffing. Dit instrument staat op rijksniveau in de belangstelling en kan bijvoorbeeld ingezet worden bij ingrepen binnen de rode contouren. Binnen die in het kader van

de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening vast te stellen rode contouren kan een bebouwingstaks een bijdrage leveren aan de leefkwaliteit doordat een ingreep meteen gepaard moet gaan met investeringen in die leefkwaliteit. Over deze bebouwingsheffing bestaan echter nog veel vragen die men eerst wil uitzoeken.

Bovenstaand overzicht is uiteraard verre van compleet. Het geeft echter wel een beeld van de belangrijkste aanknopingspunten voor het realiseren van het voorgelegde scenario. Als je het hebt over instrumenten, dan ben je er echter nog niet met de financiële kant van de zaak. De waaier van instrumenten is kleurrijk. In de sfeer van het restrictieve beleid valt te denken aan contouren en onteigeningsinstrumentarium, meer in de stimulerende sfeer valt te denken aan subsidies, prijsvragen, voorbeeldprojecten, communicatief instrumentarium. Hoe dan ook geldt dat een zorgvuldige, gebiedsgerichte mix van instrumenten meer resultaat zal opleveren dan een generiek vastgesteld pakket.

6.4

Allianties voor samenwerking

Een pleidooi voor samenwerking is bijna een open deur, en toch kan de nadruk er bijna niet voldoende op gelegd worden. Voor het Middengebied onderscheiden we een aantal essentiële niveaus van samenwerking waarop zou moeten worden ingezet bij de uitwerking en het in de praktijk brengen van dit scenario. Ten behoeve hiervan zou een communicatieplan kunnen worden opgesteld dat als doel heeft de samenwerking op de verschillende niveaus te versterken.

1. In de eerste plaats de samenwerking tussen de gemeenten zelf. Deze samenwerking is natuurlijk bij uitstek voor een Middengebied onmisbaar. Het kabinet stelt vrijwilligheid bij de keuze van de vorm van samenwerking voorop. Er kan worden gekozen voor een regionaal grondbedrijf of voor een vereveningsregeling. Het rijk zal bovenlokale samenwerking steeds meer stimuleren door het stellen van voorwaarden bij het toekennen van financiële middelen. (Tweede Kamer 2000-2001: 77)
2. Dan de samenwerking tussen sectoren die nodig is om integrale plankwaliteit te bereiken. In het bijzonder noe-

IN VOGELVLUCHT EEN MOGELIJKE VERZAMELING VAN SAMENWERKENDE PARTIJEN

men we de samenwerking tussen landbouw, natuur- en waterbeheerders. Waar vroeger standaard werd uitgegaan van diepe ontwatering ten behoeve van de landbouw en snelle waterafvoer, zal in de nieuwe situatie veel vaker gezocht worden naar mogelijkheden om natuur, landbouw en water met elkaar mee te laten liften. Samenwerking is dan een absolute voorwaarde. De SOM-aanpak van het Waterschap Regge en Dinkel kan er de basis voor zijn.

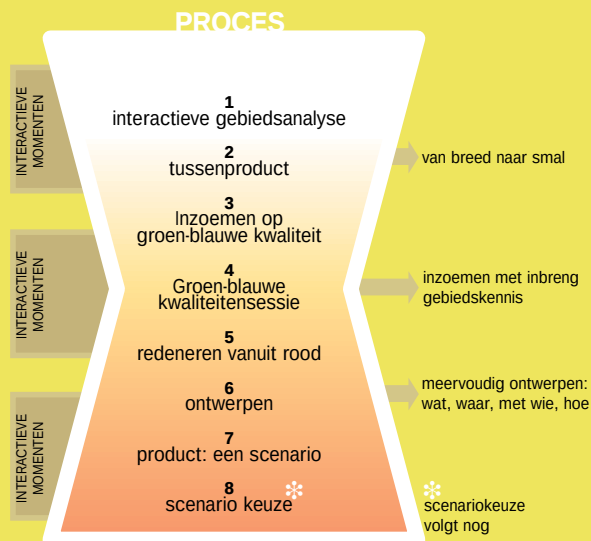
3. In het Middengebied moet een duurzame alliantie tussen landgoedeigenaren in Driene, maar ook in Tweekelo (met name het Stroot), boeren, terreinbeherende organisaties en betrokkenen bij de landinrichtingsprojecten een visie op het gebied als geheel gaan dragen en ondersteunen, met name als het gaat om het versterken van de relatie tussen Driene en Tweekelo. Dit klinkt als een vanzelfsprekendheid maar met name de doelen van boeren en terreinbeherende organisaties lagen nogal ver uit elkaar. Daar kan als de doelen van beiden meer overeenkomen en goed worden gecommuniceerd een krachtige alliantie ontstaan. Een goed voorbeeld en kiem voor samenwerking is het initiatief voor het Landschapspark Drienerlo dat eerder in dit hoofdstuk al even aan de orde was.
4. De samenwerking tussen stedelijk groenbeheerders en groenbeheerders in het landelijk gebied moet de samenhang tussen stedelijk en landelijk groen versterken. In deze samenwerking speelt ook de recreatiesector een belangrijke rol. De verbinding tussen stedelijke voorzieningen en recreatieve mogelijkheden in het Middengebied zelf zijn hierbij gebaat.
5. Niet in de laatste plaats de samenwerking tussen groen-blauwe en rode sectoren. De aanleg van de tangenten, waarover in Enschede en Hengelo veel wordt gediscussieerd, is een goed voorbeeld. De tangentendiscussie in isolement voeren brengt onvoldoende de voor- en nadelen in relatie tot andere gewenste ontwikkelingen in beeld.

De stuuropgave

De ontwikkeling van een visie is één, maar die werkt pas als ook de hoe-vraag constant meedoet. Gemeenten die in samenwerking met andere betrokkenen een structuurvisie maken en die ook sturend willen laten zijn voor verdere ontwikkelingen in het betreffende gebied, zullen de stuurvraag ook onderzoeken. Hoe verhouden de voorstellen zich tot het bestaande beleid dat van toepassing is op het gebied? Door welke bundeling van geldstromen in het kader van dat bestaande beleid kan de structuurvisie financieel beter worden onderbouwd in een investeringsprogramma? Welke andere financieringsmogelijkheden zijn er? Welke nieuw instrumentarium moet eventueel worden ingezet? In veel gevallen zijn met name investeringen nodig in de groene schakels en open ruimten. Die zijn bepalend voor de identiteit van het landschap in het verstedelijkende gebied. De rode plannen redden zich doorgaans financieel wel. Ook de natuur in de Ecologische Hoofdstructuur en de landgoederen staan over het algemeen al redelijk stevig op de kaart, alhoewel ook daar op bepaalde plekken een investeringsimpuls nodig is. Echter, een deel van het stelsel van open ruimten, met name het agrarisch cultuurlandschap, heeft onzeker perspectief. De boeren, van oudsher beheerders van een belangrijk deel van het Nederlandse landschap, verkeren in een kwetsbare positie. De voorgestelde sturingsstrategie is erop gericht hen te ondersteunen bij de transformatie naar natuur-, water- en landschapsgerichte bedrijfsvoering, conform het concept Boeren voor Natuur. De samenhang tussen de verschillende initiatieven is een ander belangrijk aandachtspunt. Initiatieven voor de versterking van het stelsel van open ruimten, voor de inpassing van verbindingen, en voor ontwikkelingen op de grens van groen en rood moeten in hun onderlinge samenhang worden aangepakt. Zo wordt bijvoorbeeld voorkomen dat uiteindelijk toch weer een verkeersader dwars door het versterkte groene landschap komt te liggen. Tenslotte staat de stuuropgave ook voor de vraag welke actoren (individueen en organisaties) een sleutelrol spelen bij het realiseren van de visie. Welke allianties moeten tot stand worden gebracht, of worden versterkt?

Het proces in Enschede - Hengelo

Onderstaand schema bevat een samenvatting van het proces zoals dat in Enschede en Hengelo verliep.

Complicerende factoren bij de totstandkoming van de structuurvisie waren de gelijktijdige totstandkoming van een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de Netwerkd Stad Twente en allerlei andere initiatieven in het gebied, zoals de ijsbaan en de sportzone. In tegenstelling tot de structuurvisie, waarin de samenhang tussen maatregelen in relatie tot versterking van het stelsel van open ruimten, verbindingen en ontwikkelingen op de grens groen en rood centraal staat, ging het hierbij om los van elkaar staande initiatieven. De onrust die daardoor ontstond kan in het vervolg voorkomen worden door veel eerder in het proces een breder draagvlak voor de totstandkoming van de structuurschets op te bouwen, met name ook bij bestuurders. De verschillende initiatieven waren dan voortdurend in het licht van de totstandkoming van de structuurvisie bezien. Informele interactieve momenten waren helder gekoppeld aan formele besluitvormingstrajecten.

Het proces is niet af. De structuurvisie wordt nu breder, als scenario, opgepakt in een nieuwe projectgroep waarin onder andere ook de verkeersspecialisten en de mensen die zich specifiek bezig hielden met de Kanaalzone zijn opgenomen. Deze verbreding geeft de kans om de structuurvisie te verrijken met ideeën die elders (zijn) ontstaan. Hopelijk heeft de structuurvisie ook die inspirerende invloed op andere initiatieven. In deze vervolgfase kan bovendien alsnog een grotere betrokkenheid van bestuurders worden opgebouwd, met name na de verkiezingen van dit voorjaar.

Heldere stappen in een dynamisch proces

Werken in een dynamische context

Deze structuurvisie voor het Middengebied Enschede – Hengelo is, in nauwe samenwerking met medewerkers van beide gemeenten, tot stand gekomen in een dynamische context. Tegelijkertijd speelden discussies over de westtangent van Enschede, de oostelijke randweg Hengelo, verdere ontwikkeling van het business en sciencepark, uitbreiding van het vermaakcentrum Miracle Planet met een ijsbaan, de ontwikkeling van de kanaalzone als recreatiepark of sportzone, de ontwikkeling van waterretentie, en een ecologische verbinding tussen Driene en Tweekelo. Deze dynamiek is eigen aan een tussengebied. In de ervaring van het projectteam vraagt zo'n context om enige rust en overtuiging over de methode van aanpak. Daarom wijden we er hier een speciaal hoofdstuk aan.

De relatie met Netwerkstad Twente

De dynamiek werd nog verder aangewakkerd door de gelijktijdige ontwikkeling van een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de Netwerkstad Twente als geheel. In het kader van de netwerkstad is een aantal themagroepen opgericht. Eén daarvan is de themagroep groen-blauw. Het neerzetten van de groen-blauwe kwaliteiten van de netwerkstad in de themagroep biedt een basis voor verdere uitwerking zoals dat ook in het Middengebied is gebeurd: gericht en selectief per plek bekijken welke bouwactiviteiten het groen-blauwe netwerk kunnen versterken. Voorwaarde is dan wel dat men ervoor kiest dat groen-blauwe netwerk, of in andere woorden het stelsel van open ruimten, een factor van betekenis te laten zijn bij de verdere ruimtelijke ontwikkeling. De uitkomst van de samenwerking tussen gemeenten, provincie en waterschap in de netwerkstad is op dit moment nog niet zeker. Het is de bedoeling dat de structuurvisie zoals in dit project geformuleerd voor het Middengebied Enschede – Hengelo een rol gaat spelen in de besluitvorming over de Netwerkstad. De politiek heeft daarover het laatste woord.

Het proces in het Middengebied.

Het Middengebiedproject was een proces van vallen en opstaan. Na aanvankelijke pogingen om alle relevante thema's tegelijkertijd op te pakken en met elkaar te integreren groeide het besef dat het mer a boire dat daardoor ontstond, niet tot optimale resultaten zou kunnen leiden. Wel heeft deze algemene fase veel inzicht in de dynamiek in het gebied opgeleverd. Er is een interactieve sessie met ambtenaren en betrokkenen bij het gebied georganiseerd. Na dit brede, inventariserende voortraject is een gestructureerde aanpak opgezet waarin eerst de groen-blauwe kwaliteiten werden geanalyseerd. Die zijn vervolgens besproken in een interactieve kwaliteitenbeoordelingssessie. In de volgende stap is in een ontwerpatelieressie, waarbij nauw werd samengewerkt met de opdrachtgever, uitgewerkt op welke plekken de groen-blauwe en rode kwaliteiten elkaar kunnen versterken. Dat heeft geleid tot heldere uitspraken over ontwikkelingsmogelijkheden die recht doen aan de kwaliteiten van zowel stad als land. De structuurvisie zal nu als scenario ingebracht worden in een proces waarbij ook bestuurders intensief zijn betrokken. Vanuit andere projecten die zich afspelen in het Middengebied zullen ook andere scenario's worden ontwikkeld.

Methode

Met de ervaring van het proces in het Middengebied kijken we nu opnieuw naar de aanpak zoals die in 2000 in theorie door Alterra en Tummers Advies is geformuleerd. Iedere praktijk drukt op die theorie met eigen dynamiek en leermomenten een uniek stempel. De methode kan dienen als globaal kader voor gebiedsprocessen waarin met verschillende concepten, en op basis van de eigen gebiedskwaliteiten, een structuurschets of –visie wordt gemaakt. Vervolgens wordt dat kader per gebied gedetailleerd en gebiedsgericht uitgewerkt.

Contouren van een methode

- Verken welke concepten het beste passen bij het gebied.
- Analyse van de ruimtelijke processen: welke concepten passen het beste bij het gebied en bij de mensen in het gebied?
- Peilen van bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak: is men bereid te werken volgens een methode waarbij de groen-blauwe kwaliteiten eerst worden neergezet? Aan bestuurders kan eventueel zelfs de keuze worden voorgelegd om rode plannen 'tijdelijk in de wacht' te zetten. Is men bereid de bestuurlijke schaa sprong naar intergemeentelijke samenwerking te maken? (of is die sprong al genomen?)
- Samenstelling van een gevarieerd team met
 - Een combinatie van relevante disciplines
 - Onderzoekers/adviseurs en beleidsmakers
 - Elkaar aanvullende persoonlijkheden (denkers, doeners, procesbegeleiders, luisteraars, mensen met ideeën, uitvoerders)
- Uitwerking van het werkplan met veel communicatiemomenten
- Voortdurende projectgroep- en stuurgroepbijeenkomsten
- Terugkerende interactieve sessies (op basis van zorgvuldige actorselectie)
- Helderheid over de relatie tussen informele interactieve momenten en formele besluitvorming.
- Inzet van andere communicatiemiddelen
- Ontwerpateliersessies (meervoudig ontwerp: wat, waar, met wie, hoe)
- Foto-excursies (bijvoorbeeld iedere projectdag lunch in het gebied)
- Interviews met gebiedskenners
- De groen-blauwe kwaliteiten, het groen-blauwe stelsel van open ruimten neerzetten
 - Kaartenanalyse
 - Documentenanalyse
 - Interviews
- Gericht en selectief de mogelijkheden verkennen om in samenhang met de groen-blauwe kwaliteiten, rode functies te ontwikkelen en verbindingen zorgvuldig in te passen
- Het meervoudig ontwerpen: wat, waar, met wie en hoe.
 - De groen-blauwe kwaliteiten sterk maken: met wie, hoe?
 - Kunnen andere concepten (zoals bijvoorbeeld boeren voor natuur) het plan versterken?
 - Het stedenbouwkundig, landschapsarchitectonisch ontwerp
 - Het ontwerp van de sturingsomgeving (aansluiting bij bestaand beleid? Inzet van andere instrumenten? Financieringsstrategie. Met welke (nieuwe) allianties?)
- Verbeelden en verwoorden van de structuurvisie.
- Voortdurende communicatie over de structuurvisie zodat het werkelijk een kader voor afweging en besluitvorming wordt.
- Besluitvorming over uit te werken deelprojecten (gedetailleerder ontwerpen, inrichtingsplannen).

Samenstelling van het team

Om de methode goed te kunnen toepassen is de samenstelling van het team van wezenlijk belang. In Twente bestond het team uit experts op het gebied van:

- landschapsecologie
- landschapsarchitectuur
- bestuurskunde
- stedenbouwkunde

Er werd intensief samengewerkt met de contactpersonen van de gemeenten, die eveneens verschillende disciplines vertegenwoordigden. Tijdens de interactieve sessies waren ook het waterschap, boeren, mensen van de universiteit en ambtenaren van verschillende diensten betrokken.

STAAND VAN LINKS NAAR RECHTS: ROLF OLDEJANS, JEROEN KRUIT, BERRY VAN DEN BERG, ALBERT CORPORAAL.

ZITTEND: MARLEEN VAN DEN TOP, ROBERT JAN HAKSTEGEN.

OP DEZE FOTO ONTBREKEN: YPKJE GRIMM, WIL BOHNEN, JOKE TUMMERS.

PRESENTATIE EN DISCUSSIE TIJDENS DE TWEEDE INTERACTIEVE SESSIE.

2^e INTERACTIEVE SESSIE

DE BELANGRIJKSTE INGREDIËNTEN VAN DE STRUCTUURVISIE NOG EENS SAMENGEVAT

Voor wie

Samenwerkende gemeenten in een verstedelijkende omgeving die met hun partners, bijvoorbeeld in het kader van het beleid voor Groen in en om de Stad, voor de uitdaging staan om een visie of structuurschets te ontwikkelen voor de relatie tussen stad en land.

Door wie

Intensieve samenwerking tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers, in multidisciplinair teamverband, participatie andere relevante partners, zoals waterschap, landbouwvertegenwoordigers, natuurbeschermingsorganisaties.

Combinatie van onderbouwende visies

In het geval van het Middengebied Enschede Hengelo waren dat:

- Land in de Stad voor versterking van de stad-land relatie in agglomeraties;
- Boeren voor Natuur voor versterking van het land;
- Stroomgebiedenstrategie voor een duurzame benadering van water in stad en land.

Elders kunnen het andere concepten zijn.

Filosofie voor de werkwijze

Flexibel, gestructureerd stappenschema, met zorgvuldige selectie van interactieve keuzemomenten en een doordachte relatie tussen voorbereiding in projectgroep brede interactieve momenten en besluitvorming door bestuurders.

Bouwstenen uitvoeringsgerichtheid

- Een samenhangende, wervende en beeldende visie;
- Uitvoeringsstrategie met zicht op financiën en andere instrumenten;
- Communicatieplan voor de versterking van bestaande samenwerkingsrelaties, of voor nieuwe allianties.

Conclusies en vervolg

In het voorgaande is een structuurvisie voor het Middengebied tussen Enschede en Hengelo gepresenteerd. Achtereenvolgens kwamen concepten, groenblauwe en rode kwaliteiten, visie, inhoudelijke condities, procescondities en de methode aan de orde. Er is met name in de laatste twee hoofdstukken veel aandacht besteed aan het proces van totstandkoming van de structuurvisie en aan de institutionele condities voor het werken met de structuurvisie. Het intensieve leerproces van Enschede en Hengelo levert aanbevelingen op voor een werkwijze in andere gemeenten (hoofdstuk 7). De structuurvisie gaat vanaf nu als scenario een rol spelen in een integraal project voor het Middengebied. Deze verbreding geeft de kans om de structuurvisie te verrijken met ideeën die elders (zijn) ontstaan, en om als scenario de andere initiatieven ook te verrijken.

Eén van de belangrijkste kenmerken van deze structuurvisie is dat hij tot stand is gekomen door de groen-blauwe kwaliteiten als uitgangspunt te nemen. Dit betekende niet dat rode ontwikkelingen in het gebied vervolgens niet meer mogelijk zijn.

Gericht en selectief werd gezocht naar mogelijkheden om de groen-blauw-rood relaties te versterken. Door het land of met andere woorden het stelsel van open ruimten te versterken, door aanbevelingen te doen voor en condities te stellen aan de (wandel-, fiets- en auto-) verbindingen, door ontwikkelingen voor te stellen op de grens van groen en rood. Voor alle ingrepen, in zowel stad als land, is de stroomgebiedenstrategie leidend. Samen leiden zij tot een Land in de Stad voor iedereen, een ontmoetingsplaats voor mensen die rust en verbinding zoeken met het landschap in een dynamische, stedelijke omgeving.

Door groen-blauwe kwaliteiten als vertrekpunt te nemen kan worden voorkomen dat later, zoals thans bijvoorbeeld in het Renkumse dal het geval is, tientallen miljoenen euro's moeten worden geïnvesteerd om de ecologische verbindingen en de rol van zo'n gebied als ontmoetingsplaats van stedeling en landschap te herstellen. Het is een benadering van voorzorg, voor mens en natuur.

Relevante literatuur

Commissie Waterbeheer 21e eeuw (2000). *Waterbeleid voor de 21e eeuw; Geef water de ruimte en de aandacht die het verdient*.

Dienst Landelijk Gebied (2000). *Enschede-Noord. Voorontwerp raamplan*. Zwolle.

Dienst Landelijk Gebied (2000). *Enschede - Zuid, ontwerpplan herinrichting*. Zwolle.

Gemeente Enschede (1996). *Toelichting bestemmingsplan buitengebied 1996*. Enschede.

Gemeente Enschede (2000). *Enschede biedt ruimte voor de toekomst, de ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de langere termijn*. Enschede

Gemeente Enschede (1 juni 2001). *Voorstel Gemeenteraad, Dienst Bouw- en Milieudienst, Vaststelling RO-visie en ontwikkelingsvisie Buitengebied*.

Gemeente Enschede, Gemeente Hengelo, Gemeente Borne (1996). *Intergemeentelijke Structuurschets Enschede/ Hengelo*.

Gemeente Hengelo (2001). *Bestemmingsplan Buitengebied*.

Gemeente Hengelo (mei 2001). *Bestemmingsplan Buitengebied, Toelichting*.

Gemeente Hengelo (2002). *Beeldkwaliteitplan*.

Heidemij (1992). *Natte structuurschets Hengelo-Enschede*. In opdracht van Waterschap Regge en Dinkel.

Nijhof, H. 2001. Ecologische zone Enschede-Hengelo. Intern memo t.b.v. de projectgroep Kanaalzone/ Werkgroep ecozone.

Keers, G. en T. Seijkens (1995). *Financiering regionaal groen*. In opdracht van het Ministerie van LNV.

Keuzedocument Middengebied Enschede Hengelo (juli 2001). Alterra en Zandvoort Ordening Advies. Wageningen.

Luttikh, J. en M. Zijlstra (1997). *Woongenot heeft een prijs: het waardeverhogend effect van een groene en waterrijke omgeving op de huizenprijzen*. DLO-Staring Centrum Rapport 562.

Ministerie van LNV (2002). *Structuurschema Groene Ruimte II; Samen werken aan groen Nederland*. 's Gravenhage.

Ministerie van VROM (2002). *Ruimte maken, ruimte delen; Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening 2000/2020*. PKB Deel 3, Kabinetsstandpunt. PKB deel 2, Resultaten van inspraak, bestuurlijk overleg en advies. 's Gravenhage.

Natuur en Milieu Overijssel, Landschap Overijssel, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer regio Flevoland – Overijssel, Waterleiding Maatschappij Overijssel (2000). *Kansen voor Groene Kwaliteit; Een heldere kijk op Landschapspark Drienerlo*.

Netwerkstad Twente; Ruimtelijke oriëntatie 2030 (oktober 2001).

Oldejans, R. (najaar 2001). *De 'Groen Blauwe Investeringsopgave' voor het middengebied Enschede-Hengelo*. Gemeente Enschede.

Oranjewoud (2000). *Ontwikkelingsvisie Buitengebied Enschede; Hoofdrapport*.

Projectteam Middengebied Enschede-Hengelo (2001). *Keuzedocument juli 2001 Middengebied Enschede-Hengelo; Land in de Stad*. Wageningen.

Provincie Overijssel (2001). *Streekplan Overijssel 2000+; Plannen voor Ruimte, Water en Milieu*.

Stortelder, A., R.A.M. Schrijver, I.M. van den Top, H. Alberts (2001a). *Boeren voor Natuur; Scenario's voor het landelijk gebied*. Alterra-rapport 279, Wageningen.

Stortelder, A., R.A.M. Schrijver, H. Alberts, A. van den Berg, R.G.M. Kwak, K.R. de Peol, J.H.J. Schaminée, I.M. van den Top en P.A.M. Visschedijk (2001b). *Boeren voor Natuur; De slechtste grond is de beste*. Alterra-rapport 312, Wageningen.

Stortelder, A. en I.M. van den Top (2001). *De slechtste grond is de beste; essay*. Wageningen.

Top, I.M. en A. Corporaal (oktober 2001). *Het Middengebied tussen Enschede en Hengelo; Notitie ten behoeve van de discussie over de toekomst van het Middengebied (concept)*.

Top, I.M., A. Corporaal, J. Kruit en C. Balduk (2002). *Keuzes maken in Netwerkstad Twente; Groen-blauwe kwaliteiten als uitgangspunt*. Wageningen, ALTERRA, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport nr. 473.

Tummers, L.J.M. en J.M. Tummers-Zuurmond (1997). *Land in de Stad; De stedenbouw van de grote agglomeratie*. Uitgeverij Thoth, Bussum.

Tummers, L.J.M., J.M. Tummers-Zuurmond, J. Jonkhof en M. van den Top (2000). *Land in de Stad; Een groene visie op het regionaal ontwerpen*. Alterra-rapport 132, Wageningen.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2001). *Nota Grondbeleid*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2000 – 2001, 27 581, nr. 2, 's-Gravenhage.

Waterschap Regge en Dinkel (2000). *Stedelijke OntwikkelingsMogelijkheden in Twente, beoordeeld vanuit het Watersysteem (SOM-kaart 2000)*.

Zonneveld, W. (1991). *Conceptvorming in de Ruimtelijke planning; Encyclopedie van planconcepten*. Planologische studies 9B, Amsterdam.

EEN STRUCTUURVISIE VOOR HET MIDDENGEBIED ENSCHEDE HENGEL

*Landschappelijk Startkapitaal
van de NetwerkStad*

Scenario

ALTERRA
RESEARCH INSTITUUT VOOR DE GROENE RUIMTE

Postbus 47
NL 6700 AA Wageningen
Tel. (0317) 47 47 00
Fax. (0317) 41 90 00
e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

